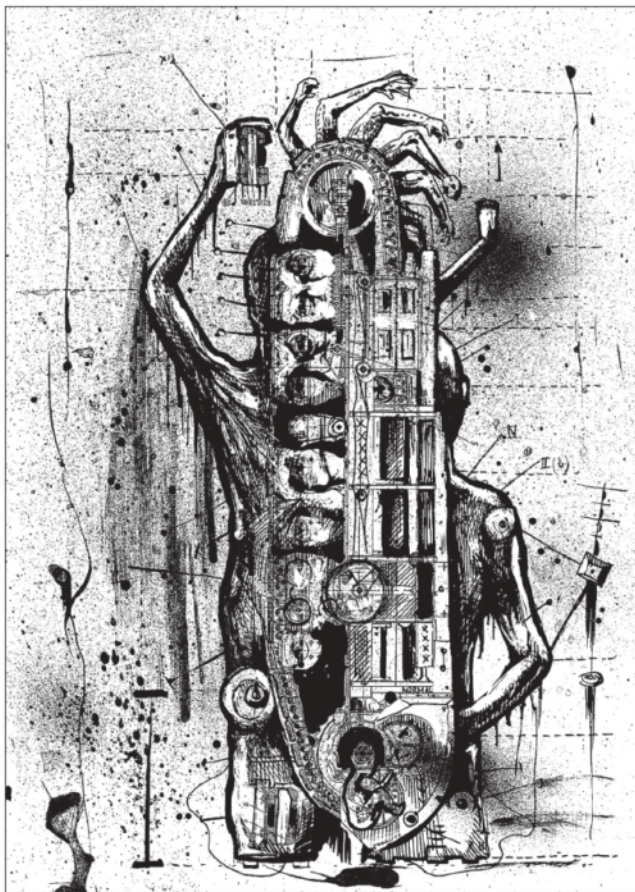

ALFÖLD

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat • 71. évfolyam • 2020/1

Szépirodalom

- 3 CSEHY ZOLTÁN verse: [Emlékszem, H. Z. azt mondta, nem lehet]
- 4 GRECSÓ KRISZTIÁN versei: Saját nyomok; Tanulni kell; Régi önarckép
- 7 BEREMÉNYI GÉZA: Első két versem (regényrészlet)
- 18 MARKÓ BÉLA versei: Fekete-fehér; Szánalom; Hatalom
- 21 VISKY ANDRÁS versei: Ugyanaz a kő; Vegyespáros; Körbe; Följegyzések Andreának a kertről
- 23 BÖDECS LÁSZLÓ versei: Szerda, dióhéj; Virágvasárnap másnapja, reggel
- 26 KISS NOÉMI: Hamburger (novella)
- 29 ACZÉL GÉZA versei: [Szino]líra [áresés; argó; argumentum]
- 30 FEKETE VINCE versei: Nem van sehol; Letarolt kultúrák
- 31 NAGYPÁL ISTVÁN verse: Stand Up Tragedy
- 34 CSERNA-SZABÓ ANDRÁS: Kedd (novella)
- 38 LESI ZOLTÁN: Petriland helyreállítása (kispróza)
- 39 NÁDASDY ÁDÁM verse: Petri Györgyhöz

Portré

- 40 PERL [PETRI] GYÖRGY versei: Súlytalan élet; Hódság 1943; Ovidius halála; Hideg ősz
- 44 VÁRADY SZABOLCS: Perl György versei mellé
- 49 GYÖRGY PÉTER: Nincs mit keresnünk itt tovább [A Petri-paradigma]
- 68 KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN: „Túlhaláltam életem” [Petri György: Összegyűjtött versek, szerk. Várady Szabolcs]
- 76 VALASTYÁN TAMÁS: A költészet margói [A Petri-versek paratextuális rétegeiről]

Szemle

- 84 FEKETE RICHÁRD: Etika és életrajz – techné és indulat: de mennyire? [Várady Szabolcs: De mennyire]
- 89 NYERGES GÁBOR ÁDÁM: Prózai kérdések [Orbán Ottó: Barbarus utazásai. Útirajzok, rejtett működés. Esszék, cikkek, kisprózák [Orbán Ottó összegyűjtött prózai munkái I–II.]]
- 95 PINTÉR KITTI: Corps morcelé [Buda Ferenc: Jön a jövő]
- 98 SZEMÁN KRISZTINA: „Diszkrét félhomályban” [Nádasdy Ádám: Jól láthatóan lógok itt]
- 101 MEKIS D. JÁNOS: Szintetikus avantgárd [Mohácsi Balázs: hungária út, hazafelé [lassúváros kiáltvány]]
- 108 MAJOR ÁGNES: „Levelem levél Írisz koszorújából” [„láthatatlan selyemsál a számon”: Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs leveleiből. Összegyűjtötte, s. a. r. Buda Attila, Pataky Adrienn, Tüskés Anna]

• • • • •

Képek: NORMAL GERGELY grafikái

Megjelenik Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

www.alfoldonline.hu
alfoldfolyoirat@gmail.com

 ALFÖLD

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

SZIRÁK PÉTER főszerkesztő
ÁFRA JÁNOS
FODOR PÉTER
HERCZEG ÁKOS
LAPIS JÓZSEF szerkesztők
BIHARY GÁBOR szerkesztőségi asszisztens

Csehy Zoltán

[Emlékszem, H. Z. azt mondta, az nem lehet]

Hommage à Petri György

Emlékszem, H. Z. azt mondta, az nem lehet,
 az nem lehet, hogy P. ilyen nagy legyen, hiszen
 a pestiek hülyék, P. meg csak egy húgyosgatyás alkesz a Moszkván,
 és képtelen kinyögni egy értelmes mondatot.
 Az egyetemen nem szóltak róla,
 hogy is szólhattak volna: sugárban húgyoztatták volna pofon magukat
 Brezsnyev elvtárs hosszúra nyúlt, vörös farkával,
 pedig ott is volt egy költő, de az a költő
 akkor egy zárlatos nemzetiségi zseblámpa volt,
 sarló és kalapács volt tetoválva a klottgatyájába, azt rejtegette.
 Az egyetem még sokáig lestrapált színházi öltöző maradt,
 és senki sem akarta, hogy az elméleti sminkben
 megérezzük a hiperrealizmus szarszagát,
 vagy hogy váratlanul átverje a földet, mint egy bőrdzsekit a szegecs,
 a *lost forever* Lenin-mauzóleuma.
 A föld fogsarkából nem bírt semmi értelmes kidőlni.
 Aztán évekkel később J. É. tartott róla előadást Nyitrán,
 az iróniájáról, de inkább az előadás volt ironikus,
 Ricoeur volt a margarin, a huszas és a napsütötte sáv,
 a rövid versben tótágast állt az idő és a dac,
 és minden egyre súlyosabb lett, szinte evliselhetetlenül nehéz,
 mint ahogy egy kigyerekben gyúlik a hús, a zsír a hosszú évek során.
 Ahogy a félig felfeszített szardíniáskonzervben kotorász a nyelv,
 P. szerint lehet ilyen egy női száj,
 olyan a Petri-vers csókjának íze.
 Horatius és Catullus után már semmin sem csodálkozom,
 csak azon, hogy metrum nélkül is eljön a húsvét, a karácsony,
 hogy antistrófákban is megtalálni a saját halált,
 hogy az én úgy forog-zörög bennünk, mint a mosógépben
 felejtett fémcsat, melyet a dob falához vág
 a rendszeres tehetetlenségen alapuló mozgás.
 Egy kapcsolathoz elég a megszorított tejeszacskó csöcshidege,
 hogy van a hűtőben friss marhafartő,
 a sarokban partvisnyél, lapát,
 hogy a tradíció, melyet épp lekéstünk, lucskos tömésen alapszik,

hogy az égben több a folyékony, mint a gáznemű,
hogy közhülyeség sarjad az egyetlenen,
hogy *heteroközömb* a *kettetlenen*,
hogy nem érdemes számolni semmit, semmivel, senkivel,
az erdei lét átlagával
szorozni a fenyőfa fájdalmát díszítés közben.
Nemrég K. H. azt mondta, nem biztos, hogy P.
jó volt matekból: túl sokszor osztotta
világegyetemekre a dolgokat, s úgy szaporodott
a dolgokban a nagyság, a férfiban a nő,
hogy túlságosan intim helyeken repedt meg a jelentés.
Rák, fekély, szerelem, impotencia:
eltűnni a póráz-érzetes szövegsemmiben.
Add meg nekem, homorulatok és domborulatok
rétora, hadd lélegezzem úgy,
ahogy az August von Platen-Hallermündéhez írt
Petri-vers végén *poroszkál* a rím.

Greccsó Krisztián

Saját nyomok

A hát már borsószik, és a lúdbőrös kar fénylik, mint az esti város.
A haj, mint a fű, bágyad és feltör, ha káprázata elektromosság.
A bél apró kesztyűiben apad a sár, mint tétova hordalék,
S az álom hozza az enyhülő ernyedést – a lógó kar: kókadó mutató.
Teremtőm, láttam csípője vetített félcipőit, mit te kovászoltál kerekre,
És a reflexek ősi leleteiben is tetten értem az olvadás korát.
Hogy a *közös sors* mélyen állati idegenség.
Máshogyan értem miatta a testem, innen jövök,
És ez lesz vándorlásom mennyei Ithakája.
Mennyi megkezdett mondat csonka töve áll ki,
És tanúja a magától megújuló test pusztulásának.
Alszik, s az arcán nincsen semmi ránc.
Illatozik belőle, mint az élesztő, a tömény tökéletesség.
Milyen élet-meredély ez, miféle mélytengeri sötétség,
Hogy magáról hite nincsen, és hogy e világnak sehol a határa.
Magával hozza ide mindezt, mint isteni uzonnát.
Miért nekünk kell tompán felhasítani tudatát,
Mint japán-hajtást vagy kövér, hivatali borítékot?
A teljesség utolsó cseppjeit féltékeny kéjjel itatjuk fel,
És akkor is a saját nyomainkat látjuk,
Ha túlvilági, szűz mezőre tévedtünk.

Tanulni kell

Lopott pillantásod tetten érni.
Megtanulni, hogy nem nézek oda.
Pihéid szép suhogását elmesélni,
A tenyér dombjáról tudni: soha.

Bemagolni vágyad partvidékét.
Mért fújnak a tüdő komisz kazlai,
A sóhajtások szellő-langy lüktetését:
Lüktetnek fülemben nárcisz hangjai.

Sorolni tarkód márvány szobrát,
Míg védtelen a tea gőzébe bújsz,
Hajadban az álomnak látnám fodrát,
Ahogy lassan a szőke örvénybe túrsz.

Reggel tusáiról: tudomást se venni,
A nap milyen védtelen nélküled,
Nem mindig ugyanabba a hibába esni,
Mert eltűnt belőlem egy évtized.

Őrizni, ahogy gúnyolsz, rajtam nevensz,
Akkor is, ha haragszol, örvény rángat.
Ahogy a földalatti folyosón vezetsz,
És közben tanuljuk fejben a téli fákat.

Régi önarckép

Aggasztó, bölcs mondatok,
Beugranak, akár a sláger.
Nehezen érthető,
Félelmetes igazságok.
Nyelvével vétkezik a gyöngye férfi.
Nem tudom, hol gyűjtöttem,
Otthon idézték,
Magam mazsoláztam,
Vagy végtelen magányomban
Hallottam katedráról.
Katolikus nevelés, temérdek buktató,
A szorongás csorbítatlan palettája.

*Kopaszra nyírja a leányok fejét,
Hogy fölfedje meztelenségüket.
Miféle szó-üledékek ezek,
Kinek a könyve lehet?
Már csak dacból sem
Illeszttem be a keresőbe.
Maradjon így minden:
A majdnem feledés félhomályában.
Főkötőket, vállvetőket, kendőket szerez.
Homlokpántokat és holdacsákákat.
A kamaszkor nyarai,
Mint ezek.
Mindig éreztem,
Valamiről lemaradok.
Ezen nem változtat semmi:
Kor, szerelem, tapasztalat,
Világi hívságok.
Úgy óv, hogy rejteget.
Aludttej és méz a vacsorája.
Honnan vannak
Meg bennem ezek a sorok?
Bár azt is tisztán látom,
Ahogy Gémeslacival
A Kurca-híd nyakán ülünk.
Nyolcvanhat meghasadt nyara,
Piros, fényes rövidnadrág.
Ez se jó semmire.
Választani mégsem tud:
Ahogy a jobb, úgy a jó is.
Bárcsak kipróbálhatnék
Valami mást,
Hogyan lehet még élni.
Valamiért a színek jutnak
Az eszembe, pedig – hitem
Szerint – az számomra nem fontos.
A nem tévesztő vajon hogyan lát.
De a metafora fölkavar.
Üszög lesz kezétől a balzsam:
Gyöngé férfi –
Lyukas, mint egy szelence.*

Bereményi Géza

Első két versem

Már az évnyitón kiderült, hogy a hatalmas épületet leszámítva minden végleg új lett a Cukor utcai iskolában.

Ott voltam sötétkék öltönyben a nagy udvaron, ahogyan a többi fiú. Egy diákzenekar valami pattogó indulót játszott. Osztályonként hármás oszlopba sorakoztunk. A tavalyról miránk maradt Kislaki mint osztályfőnök állt az élre, és mivel koedukált lett az iskola, fehér blúzós lányok is gyűltek mellénk. A mi osztálytársnőink. Forgolódtak, bemutatkoztak egymásnak, át se néztek hozzánk, tartózkodtak tőlünk. Mi pedig méregettük őket, hogy milyenek.

– Na? – kérdeztem a szeplős Kovácsot, mert adtam a véleményére.

– Sehol semmi. Rossz termés – Kovács orrhangon beszélt, mégis magabiztos. – Figyeld, az ásoknak mennyivel jobbak a csajaik. De még a céseknek is. Figyuzod? Azt a kontyost nézd meg, például.

– És az a szemüveges?

– Az szemüveges, te szerencsétlen.

Kénytelen voltam elismerni:

– Na ja. A mieink közt nincs senki.

Pallai meg azt mondta szintén mellettem:

– Ezeket biztosan a Kislaki válogatta össze. A milyen az ő ízlése.

És röhögött. Kovács meg nem röhögött, erre én sem. Ugyanis Kovácsnak tekintélye volt, és nagyon tudott fanyalogni.

Viszont Gonda Ádámka végleg eltűnt a Cukor utcából. Maradt nekem Kovács mint véleményformáló, mert én egyre csak ingadoztam akkoriban, még a saját kilétemben sem voltam bizonyos.

A zenekar elhallgatott az udvaron, ahol az alkalmi emelvényen ott állt az új igazgató. Mellette az új igazgatóhelyettes, egy Rajnák nevű valaki. Az a Rajnák bodros hajú volt, kalácsképű, és Kovács azt állította róla, hogy az ÁVH-nál, a nemrég feloszlott államvédelmi fegyveres testületnél szolgált, onnan került hozzánk. Nehogy elkallódjon. A jólétesült Kovács azt is megsúgta nekem egyszer, hogy az ÁVH-t szabályosan szüntették meg. Mindegyik tag kapott egy kérdőívet, amin rubrikák voltak, döntsék el, hol akarnak elhelyezkedni a civil társadalomban. Az oktatásban, a vendéglátóiparban, a kulturális életben, avagy az állami apparátusban, de bárhova is mennének, jelenteniük kell a gyanús elemekről.

De voltak még nálunk azon az emelvényen különféle egyéb alakok is, csupa zakós, felerészelt nyakkendőös férfi, meg egy-két erőteljes, ismeretlen tanár. És akkor egy kitűnő hangú nagyfiú a mikrofonba lelkesedéstől rezgő orrcimpával elszavalt egy verset. Utána a hatásszünetben Kovács teljes erejéből ütemes tapsba kezdett, mire Kislaki odakapta a fejét, de megharagudni sem volt ideje, mert mások is átvették a tapsot, még az emelvényen is, aztán már az egész udvar tapsolt. Nagy siker lett a vége, a szavaló hajlongott boldogan. Mi meg Pallaival élveztük, milyen pimasz ez a Kovács. Talán arra játszik, hogy kirúgassa magát. Dehát megteheti.

A bemutatkozó új igazgató rövid beszéde után a volt ÁVH-s Rajnák lépett a mikrofonhoz. Erélyesen „felkérte az iskola tanulóit, hogy most pedig hármas sorokban az osztályfőnök urak vezetésével vonuljanak fel a díszterembe, mert az ünnepség ott fog folytatódni. De fegyelmezetten.” Erre Kovács megint nem fért a bőrébe.

– Na még ez is! Nem volt elég a jóból? Még a díszteremben is? – kiabált, viszont Kislaki ezúttal könnyen tehetett úgy, mintha meg sem hallotta volna, mert az orrhang elveszett a tömeges indulás zsidongásában.

Kovács a díszteremben sem hagyta abba. Ott a bejáratnál rögtön előre rohant a padsorok közé, és ordította vissza, hogy „Rozner, Pallai, gyertek ide énmellém! Foglaltam nektek helyet! Innen jobban lehet látni!” Buzgólkodott, mintha érdekelte volna, mi lesz. És mi gyorsan odaültünk Pallaival, ahova mutatta, az egyik középső padsor közepére.

Lagymatag zajongással telt meg a terem. Az ünneplőruhás fiúknak és lányoknak külön-külön padsorokat jelöltek ki az osztályfőnökök. Körbenéztem. Akkor derült ki, milyen sokan zsúfolódtunk össze, mekkora iskolába járok. Nekem óriásnak tűnt a terem, minden székre jutott valaki, oldalt is álltak érdeklődők.

Az elnökség színpadon foglalt helyet egy hosszú, vörös terítés asztal mögött. Nem lehetett tudni, ki ott a díszvendég és melyek az új iskolavezetők, fölöttük csak a legeslegnagyobb forradalmi vezér, Lenin azonossága volt biztos. Lenin oldalnézetben, sapkáját a szívéhez szorítva hajolt előre a zászlók erdeje előtt. Lendületes volt azon a képen, mert egyedül maradt meg a szovjet vezérek közül, a többiek már nem szerepeltek dekorációként az iskolák évnívóin.

Elsőként Rajnák igazgatóhelyettes emelkedett szólásra. Ő is fontos volt, az igazgatóról mindenki tudta, hogy nem számít. Jóllehet, ott ül a többiek között, feledésre van ítélve. Ha viszont Rajnák szólal meg, az már jelent valamit. Jó, de mit? Féltettem magamat, hogy röhögni fogok, és az volt a baj, hogy ezt a gyöngémet a mellettem ülő Kovács is jól ismerte. Vele négy év óta voltunk osztálytársak. A felejthetetlen Köves tanár úr is tudta, milyen szoktam lenni ünnepélyes pillanatokban, amikor rám jön a görcs, de hát ő sem volt már sehol, Kislaki volt helyette.

Rajnák igazgatóhelyettes pedig veszélyesen ünnepélyes hangon szónokolt. Minden szava figyelmeztetésként hangozott, uralkodjak magamon.

– Kedves lányok! Kedves fiúk! *[szünet]* Iskolánkat érte az a megtiszteltetés, hogy díszvendégként pártunk és kormányunk egyik jeles tagja látogatott el hozzánk az idei évnívó alkalmából. Pár perccel ezelőtt, amikor itt, a színpadok mögött elébe álltam a fogadására, és megköszönni, hogy számos teendője mellett szakított időt a mi számunkra is, szeretett vendégem azt mondta nekem...

Itt Rajnák elfordította fejét a mikrofontól, és szemével kijelölve a díszvendéget hamiskásan folytatta:

– Azt mondta nekem az imént: „Ugyan már, kedves barátom, hiszen mi a jövő nemzedékéért dolgozunk elsősorban.” Felkérem tehát, hogy nyissa meg az idei tanévet *[szünet, aztán kiáltva a név]:* Marosán György elvtársat!

Természetesen zúgó taps, amiben Marosán felemelkedett az asztaltól, hogy mikrofonhoz jusson. Emlékszem, a haja hullámos volt, s ha mosolygott, márpedig akkor mosolygott, az arcán két gödröcske támadt.

Engem akkor máris kerülgetett a röhögés, de az még nem volt kibírhatatlan. Pedig Kovács szemét módon sugdosta a fülembe, hogy ez a Marosán péklegény

volt, mielőtt bekerült az államhatalomba, ezért az az ő beceneve, hogy Buci Gyuri. Mert ugye tudom, hogy mi az a buci? Hogy az egy sütőipari termék, ami pont úgy néz ki, mint ennek a Marosánnak az arca. Hát nem? Én még ezt is kibírtam. De aztán, amikor ez a magasrangú vendég produkálni kezdte magát a mikrofonnál mint hivatalos szónok, az már fájni kezdett nekem. Előre éreztem, baj lesz.

Ugyanis Marosán György először is maga elé nézett. Aztán felfelé. Hatásszünetet tartott. Az általános figyelemben ihletet keresett feje fölött Leninnel. Majd megszólított minket a mikrofonhoz hajolva, gyakorlottan tagolva a szót.

– Kedves lányok! Kedves fiúk!

Azután megint felnézett a levegőbe. Onnan várta a következő gondolatát a rengeteg közül.

Hosszúra nyúlt ez a szónoki hatás, és el is érte a célját. A csönd várakozásteljes lett. Még a kinti városra is rátelepedett, akkora némaság támadt, én meg némán rángatóztam benne.

És akkor, akkor nyávogó, elnyújtott hangon mellettem Kovács szólalt meg. Bele a csöndbe. Szótagolva egyetlen szót, amit mindenkinek hallania kellett:

– EL-FE-LEJ-TET-TE!

Semmi hatás, megmaradt a fegyelmezett csönd.

A szónoki hatásszünet csöndjét élesen, pimaszul megtörve jutott el a szó mindenkihez. Még Marosán Györgynek is hallania kellett, hogy ő állítólag elfelejtette, mit akar mondani. Úgy láttam, mintha egy picikét meg is rezzenet volna, mégis gyakorlottan eleresztette a füle mellett, csak nézett fölfelé tovább.

Engem pedig a röhögőgörcs hirtelen elengedett és a fejemet forgatva látnom kellett, hogy a többszáz ember üres szemekkel, néma nyugalomban ül a nézőtéren, és még a színpadon is. Semmi hatás. Mintha az a vérlezítő szemtelenség az ő számukra nem hallható, sőt elképzelhetetlen lett volna.

Vagy bűvös varázsige volt, amitől mély álomba merültek?

Vagy itt eleve elhatározta mindenki, hogy bármiféle rendbontástól elzárkózik, nehogy büntetésben legyen része?

Vagy az ide összegyűjtött tömegben senki sem gondol semmit, csakis az évnitő végét várja, hogy a maga dolgára elmehessen végre?

Mesebeli volt az üres, néma szünet.

Majd a szónok belemozdult végre, és harsogni kezdett. Ellenforradalomról kiáltozott, azt is könnyel fogadták; szovjet baráti segítségnyújtásról, akkor is ugyanolyan félálomban ültek, ugyanúgy, mint azután, hogy Kovács belenyávopta a csöndbe, hogy „el-fe-lej-tet-te”.

Úgy tűnt, az új tanévvel elérkezett az az idő, amikor bármit lehet bekiabálni, nem figyel oda senki, és a tömegnyi ember zavartalanul ül tovább, meg sem hallja. Még Rajnák igazgatóhelyettes is szoborként trónolt fenn a színpadon.

Igaz, ő hamarosan eltávolította Kovácsot az iskolából, de valami más miatt. Egy olyan semmitmondó ürüggyel, hogy senki se emlékezzen rá.

Mikor Pallainak később említettem az esetet, hiszen ő is ott ült mellettem akkor, Pallai azt mondta nekem:

– Ja, aha. Dehát annyira üres formalitás volt az egész, hogy ki figyelt oda? Kovács se fog idejárni jövőre úgyse. Most mit izgat ez téged? A Kovácsnak az apja minisztereket operál, attól olyan vagány a Kovács, úgyse üti meg magát. Még az is lehet,

hogy a Marosán vagy a Marosánnak a valakije is volt már a Kovácsék műtőasztalán. Azért engedhetett meg magának ilyeneket az az elmebajos.

Nyilvánvaló volt, hogy Pallai csak félvállról vette azt a különös évnnyitót ott a díszteremben, és le akart rázni engem. De egy egész hatalmas iskola a tanáraival, a többszáz diákjával?

„Korszakok válása” – olvastam később, mit mondtak az etruszk papok a római szenátusnak. Akkor megint eszembe jutott a többszáz ember megsüketülése.

Azután az új tanév elejétől én már az ablakok melletti padsorban ültem Pallai mellett. Az egyik órán Cézé sziszegett a hátam mögött, majd a kezembe nyomott egy négyrét összehajtogatott füzetlapot, rajta a nevem: Rozner Géza. Szétnyitottam a levelet, vékony írás a négyzethálóban. „Szeretlek” – ez állt az aláírás fölött. „Szeretlek” és az aláírás: „Szukics Magda”.

A lányok első padsorában a harmadik helyen ült ez a Szukics, vagyis két oszlopnyi fiú túloldaláról üzent nekem. Onnan jelölt ki engem, hogy szeret. Elolvastam, összehajtogattam, eltettem az iskolaköpenyem zsebébe a papírt, közben tudtam, hogy az első padsorból lesik a hatást.

Visszanéztem Szukics Magdára.

Erős volt a tekintete, akkor is magam előtt láttam a világos szempárt, miután elfordultam tőle, de még most is, míg ezt írom. Kutatva nézett, büszkeséggel, és hívott is magához a szeme. Azt akarta, hogy már a következő szünetben menjek oda hozzá, aztán kísérjem el tanítás után, hogy az első alkalmas helyen, mondjuk egy kapualjban smároljunk egy jót. Aztán haladjunk el együtt a végkifejletig. Ezt még én is kipróbáltam volna. De akkor miért nem írta azt, hogy „nincs kedved kipróbálni engem”, vagy valami ilyesmit?

Mert ez a „szeretlek”, ez nem lehet igaz. Valinak még elhittem, mikor az ágy szélén ültem bölgve kiskoromban, és ő odajött hozzám, mert akkor még sokan szerettek, egy egész udvar, de most már engem nem lehet szeretni, mert már nem vagyok olyan, hogy alkalmas legyek. Sőt, az is kiderült, hogy én még gyűlöletes is lehetek, és hiába viszonzom gyáva utálattal Apukának ezt a meggyőződését, elég a tükörbe nézni, már abból bőven látszik, hogy nem téved, én visszataszító vagyok. Az én egyetlenem, Róza is gyanakodva szeret, talán csak kötelességtudatból, de meg is érdemlem, hogy ne bízzon bennem. Éreznie kell, hogy velem szemben is harcálláspontot foglaltam el, elnézek a feje fölött, közönségesnek látom. Néha mulatnom is kell a nagyanyámon. Máskülönben untatna a maga elmaradott, nyers viselkedésével. Rég nem vagyok az ő Lulikája, minek néz gyerekeknek. Vigyázok a látszatra, udvarias vagyok vele. Közben azt is tudom, hogy őt nem lehet megtéveszteni, főként az ösztöneit nem, de ráadásul ott van még a piaci árus átható tekintete is, ezért kínos hülyeségeket zagyválók össze, ha kérdez engem, és ettől valószínűleg olyan leszek a szemében, mint amilyen az ismeretlen szélhámos apám lehetett, aki megszomorította az ő leányát. Dehát miért ne, az ember előbb-utóbb úgyis az apjára fog hasonlítani. Legalább magamat ne akarjam megtéveszteni, hogy milyen vagyok. Megvetésre méltó, nem szeretetre, szerelemre meg pláne nem.

Többet vissza se néztem Szukics Magdára. Valamikor még kaptam tőle egy újabb, kézről kézre járó üzenetet: „Mi lesz már? Szukics Magda”. A kézbesítő megint Cézé volt, és akkor ő sűgva megkérdezte hátulról, hogy mi van, mit üzent nekem

a Szukics, én meg vissza neki, hogy á, semmit, nem érdekes. És azt gondoltam, ezzel vége is az ügynek.

Ráadásul, micsoda szégyen, kezdetét vette mindkét lábam szőrösödése, pihék jelentkeztek a felső ajkam fölött, és gennyes kúpok meg fekete mitesszerek borították el a homlokomat. Az ágylepedőm spermafoltjairól nem is beszélve. Továbbá az éjszakánként indokolatlanul rám törő sírásokról, amiktől úgy tudtam megszabadulni, hogy harsányan énekelni kezdtem bizonyos katonadalokat vagy vonyító slágereket. De ezt ritkán engedhettem meg magamnak, csakis akkor, amikor Apukáék szórakozni mentek valahova, moziba vagy színházba, vagy mit tudom én, miféle társaságba, ahonnan mindig késő éjjel tértek haza. Édesanyám pityókásan, Apuka pedig kioktatva őt mindazért, amit a felnőtt buliban művelt. „Nekem ne beszéljen, mert maga meg lumpolt az Ernővel. Hogy képzeli, hogy nem lehetett észrevenni, amikor mindenki kiröhögte magukat”. De csak a szelíd korholás hangján. Én meg az ágyamban azt gondoltam: „Persze, hogy Apuka nem is merészel durvulni a feleségével, mert már az a bepiált nő is tudja, hogy mi van. Hogy a férjének van egy szeretője. Azért lumpol az az asszony. Tudja meg az egész vidám társaság az ő problémáját, hogy megcsalják. Közben meg vissza akarja hódítani a férjét, meg akarja tartani, azért kacérkodott a bizonyos Ernővel. Ez a házaspár nem tud szakítani, végtelenségig folytatják majd a se ide, se oda játékot, ami sehova sem vezet, semmire sem jó. Csak egyvalamire. Hogy közben meg fognak rólam feledkezni. Igen. Arra igen.”

Az éjszaka sötétjében én a szomszéd szobából hallgatózó voltam. Az a Harmadik, a kárörvendő, akit a rosszindulat pontosan eligazít. Hogy itt az alkalom, hogy felszabaduljak. Láthatatlanná válhatok végre.

Nyitva volt mindkét ajtószárny. Az ő szobájukban, a középsőben redőnyök sötétítették el mindent, odaát sírt fojtottan veszekedő édesanyám, míg a férje sutyorgott neki. Énhozzám foncsoron át fénylett be az utcai neonlámpa megszokott, csakis nekem szóló fénye. Jó volt a kezdődő álom, mert az is elkülönített tőlük. Minél mélyebb lett, annál inkább. Végül már sehohol sem lehettem, semmit se hallottam, csak voltam.

Már nem emlékszem, miért – talán Pallai hívott magával – beiratkoztam az iskolai tánciskolába. A tornateremben tartották szombat esténként, fiúknak öltöny és nyakkendő, lányoknak fehér blúz, sötét szoknya és talán magas sarkú cipő volt kötelező. Szukics Magda is abban jelent meg a legelső szombaton, túsarkúban.

Két sorban álltunk a nagy teremben, én a fiúkban, szemben a lányok, Pallai meg azt mondta nekem:

– Figyeled, milyen jó lába van a Szukicsnak? Mit keres itt ez a menő csaj?

Valóban érthetetlen volt, minek jött ide, a pisisek közé. Szukics érettebbnek számított, én meg izzadni kezdtem. Nyugodt volt Szukics, magabiztosan sehova se nézett. Olyasfajta volt, mint a katonás tánctanárnő, aki a túsarkújában járt fel és alá a két sor közt emelt hangon vezényelve, hogy először is a lánykérést gyakoroljuk, tehát a lányok egy-és-kettő, menjenek oda a választott fiúhoz felkérésre, tehát egy-és-kettő, zene.

És akkor persze Szukics a zenére egyenesen énhozzám jött oda, vezényszóra meghajtott a fejét, ahogy a többi lány, mire én is neki, ahogy kellett, és aztán átkaroltam a derekát, ő meg a vállamat, és együtt mentünk neki a foxtrottnak, a legegyszerűbb táncnak, mert csak lépkedni kellett és adott jelre fordulni egyet, aztán meg hátrálni, majd megint fordítva lépkedni a pattogós ütemre, vezényszóra, ahogy azt

kell, ahogy az szokás a két nem között a táncban, hogy menjen, mint a karikacsapás. Mint a torna, olyan volt a foxtrott. Kezdetnek nem is volt rossz lépkedni rá.

Szukics várt, míg belejövök a menetelő táncba, addig oda se nézett rám, de aztán egyszer csak igen, de nagyon, és azt mondta:

– Azt sejtetted, hogy én tudok táncolni? Akkor mit gondolsz, minek jöttem ide, ebbe a süket tánciskolába? Na? Mit gondolsz?

Aztán megenyhült és átváltozott, teljesen másmilyen lett. Idegenek táncoló tömegében a cinkosom, a bizalmasom.

– Utána hazakísérsz engem?

Mondtam, hogy igen.

És mentünk nagykabátban hideg utcákon, mert tél volt akkor, és Szukics ott még inkább másmilyennek mutatkozott. Még azt is elérte, hogy átöljem egyszer, annyira nevetett a szórakoztató szövegemen, amit ő azzal váltott ki belőlem, hogy várakozón rám bízta magát; és ettől én szellemeskedni kezdtem, sőt gúnyolódni a közös ismerőseink rovására, utánoztam őket, Szukics meg hátravetette a fejét, „kacagott”, és tátott szájjal élvezett minden poént, amit csak elsütöttem neki, aztán máris várta a következőt, hogy annak is ugyanúgy átadhassa magát felfelé rántva megint az állát, és teljesen látszódtak a fogai, annyira nevetett, és akkor egyszer csak magamhoz rántottam, hogy szemből nekem vágódott a puha télikabátos teste, és a mellét is éreztem, hogy odanyomta rám és nekem, amikor átöltem.

És akkor még mindig hátrahajtott fejjel rám szólt, ne féljek, szívjam ki nyugodtan a nyakát, ő nem bánja. És hozzátette, hogy még az anyja se fog szólani semmit, ha észreveszi őrajta a foltot.

Na jó, puha kis csókokkal kezdtem, gondoltam, bele fogok feledkezni, mint a foxtrottba, de nem.

Inkább átfogtam a derekát, elindultam vele, mentünk tovább onnan. Ez a Parlament előtti hatalmas téren volt már késő este.

Kopogott a cipőnk neonlámpák fényfoltjain át. Csak mi jártunk arra, a távolban némán meredt az óriási épület, meg két fegyveres őr a lépcsők tetején. Érezni lehetett, hogy ott minden mögött, hátul a Duna folyik bele az éjszakába. És már megint én vagyok az oka a csöndnek, amiben Szukics Magdával megyünk. Üres lett a fejem.

Pedig ő nem is haragudott, csak eltűnődve hallgatott hazáig. Neki minden megfelelt.

Közel lakott a Parlamenthez, és a kapunál azt mondta, ha akarok, felmehetek hozzá aludni, észre se vennék a szülei. Én meg az „apámra” hivatkozva, hogy az vár, elindultam onnan, mire ő megnyomta a kapucsengőt és utánam szólt, hogy ha így folytatom, el fogom veszíteni őt. Azt akarom?

– És akkor mi lesz? – fordultam vissza.

És a folytatásra is tisztán emlékszem, hogy mit kiáltottam oda Szukicsnak:

– Inkább legyek vesztes! A győzteseket én utálom!

Szóról szóra ezt. Emlékszem. És mentem el sietve, őt meg felőlem beengedhette a házmester, én csak kopogtam a bőrtalpúm vasalt sarkával.

Utcák során gyalogoltam, kihalt városon át lépkedtem cipők ismétlődő zajával a fülemben. A nagy téren ismét elkopogva a Parlamentnél oda se néztem a szörnyeteg épületre, csak követtem a ritmust, vágattam előre; és akkor a sok-sok összekeveredett foszlányból szavak bukkantak elő, egy vers vagy inkább együgyű versike születésben.

Magam elé mondogatva tértem rá a széles körútra, a fényes kirakatokhoz, onnan meg a Népszínház utcára, közben sehol semmi forgalom.

„Inkább mégis a vesztesek / Kik sose láttak egyebet / Csak győzelmet, ami verve lett / Csak győzelmet, ami füstbe ment / S fent lakja most az egeket.”

Ezt ismételtettem egyre, aztán én is csengettem a házmesternek, adtam neki két forintot a kapunyitásért, fellépcsőztem a második emeletre, ott a zár engedelmeskedett a kulcsomnak, az előszoba sötétjében lerántottam a skandáló cipőket, de el nem vesztettem a versmértéket, úgy óvakodtam zoknis lábbal a szélső szobába be, ott is szavakkal találkozáva csuktam rá a válságos házaspárra az ajtót, vetkőztem le a buta ütemre, s kaptam elő táskámból papírt is, hogy el ne felejtsem az utcáról beszűrődő lámpafénynél felírni már az újabb ötsoromat, az első öt sornak alája, hogy: „Mégis inkább a vesztesek / Kik összevissza fekszenek / Ködbe gyúlt lelkük égbe ment / Győzelmük úgyszintén füstbe ment / Fent lakni már az egeket.”

Ezzel kész, befejeztem. Kiment belőlem. Majd elolvasom holnap. Kellett hozzá ez a második szakasz; olyan, amilyen. Tovább én már nem fogok vacakolni vele. Elteszem a táskám titkos rekeszébe, magammal fogom hordani. És kész az én első versem, ami legyen az utolsó. Ez is minnek? Azért, mert kellett?

Már majdnem elaludtam díványomon fekvé. Távolodni kezdtem, amikor csukott szemmel elkezdtem látni a két versszakot. Nem soronként, hanem két alakzatban különböztek egymás mellett állva a semmiben. Az első még az utcai léptekre jött létre, az mintha Szukics Magda miatt lett volna. De a második szakasz már máshova került. A Parlament elé a térben, korábbra négy évvel az időben, amikor a holttestek fölött ködcsíkok lebegtek.

Több mint négy éve nem jártam arra, a sortüzelő tömegirtás óta, amit eltemettem a mélyek mélyére magamban, ahogy a köztudat is. Különös, hogy egy osztálytársnőm éppen arrafelé lakik.

És most tessék, itt van az életem első verse, vacak versikéje. Leírtam, el fogom olvasni holnap, megjegyzem önmagamnak, sose tudja meg senki más. Tehát ilyen egy vers születése. Különös fajzat. Egymásba rejtett összefüggésekből jön a világra. Mint amikor részeg katonák csoportja tesz erőszakot egyetlenegy lányon, úgy fogan meg a vers. Utálom magamat. De ha én nem, engem senki más nem fog szeretni. Na és. Baj? Nem baj. Szukics Magda is csak úgy állítja, hogy szeret, pedig én őt nem. Vagy nagyon is? Lehetséges, hogy mi szerelmesek vagyunk egymásba, és az ilyen?

Összevisszaságban aludtam el.

Aztán szólt nekem Szabó Endre.

Szabó Endre tanár úr irodalmat, főként költészetet tanított. A nyelvtant sosem erőltette, de a testét sem, amit könnyedén hordozott gumitalpú cipőkkel, pedig Szabó tanár úrnak enyhe pocakja volt a sötétkék zakó alatt. Hozzá kihajtott nyakú fehér ing, mégis néhány szem korpa a válltömésen a tanár úr sárgásszürke, hullámos hajából. Mint egy megöregedett költő a születésem előtti múlt kommunista illegitimitásából, amikor az elvtársak betiltott verseket szavaltak egymásnak a budai erdők tisztásaira kirándulva, ki-ki a párjával az oldalán. Abból a világból maradt Szabó Endre énrám. És racsolt is ráadásul. És ő tűnt a tanári karból az egyetlen mindentől független embernek. Azt beszéltek róla, leplezetlen különvéleményei miatt többször is kirúgták a pártból, majd ugyanannyiszor

vissza is vették. Tanóráin átkozódó versekből idézett legszívesebben nekünk, például az *Enyhe újévi átok* címűből, ami azzal kezdődik: „Hogy a uagya ueljen.”

Engem hamar megkedvelt, ezért még kiabáló dührohamaival is kitüntetett: „Uozner, te istencsapása! Takarodj ki az óuámuó!” És én akkor vigyorogva takarodtam ki a folyosóra. Örültem, hogy ismerhetem őt.

Egyszer az is előfordult, hogy mialatt ott kint ácsorogtam, maga Rajnák igazgatóhelyettes jött kongó léptekkel az intézmény hátsó lépcsőháza felől a szokásos ellenőrző körútját tartva. A hatást előre élvezve hajtottam fejet neki a visszhangos, kihalt folyosón. Ő megtorpant. Szimatot kapott.

- Jó napot kívánok igazgatóhelyettes úr, kérem.
- Te meg mit keresel itt? Ugye te vagy a Rozner, mi?
- Szabó tanár úr kiküldött az órájáról.

Révedt szemmel egy pillanatig el sem hitte, hogy ilyen jó napot fogott ki magának. Most rajtakapta valamin Szabót.

- És miért, ha szabadna tudnom – hajolt közelebb.
- Azt hiszem, nevetgéltem valamin.
- És megtudhatnám, hogy min?
- Semmin. Csak úgy. Azt hiszem, a Szabó tanár úr mondott valamit, azon.

Köztudott volt, hogy Rajnák és Szabó Endre kritizálja egymást, de Rajnák valamért – talán mozgalmi okokból – egyelőre képtelen Szabó Endrét az iskolából kiutálni. Csak vár, mint kobra a fű között, ezt beszéltek róla.

- Igen?
- Igen. Úgy emlékszem.
- És mit mondott Szabó tanár úr? Neked mondta?
- Hát csak úgy. Az osztálynak.
- Mit mondott?
- Már nem emlékszem. Mert eszembe jutott róla valami más, és azon nevettem.

Azért nem emlékszem.

- Igen?
- Igen, igazgatóhelyettes úr, kérem.
- És? Mi jutott az eszedbe? Halljam.
- Semmi. Egy vicc, amit nemrég hallottam.

Vártam, hogy azt fogja kérdezni, kitől hallottam, amire én azt feleltem volna neki, hogy a rádióból, de ő továbbra is csak a Szabó-nyomot akarta kiszaglászni, ezért karon ragadott engem.

– Na jó! Akkor most megkérdezzük Szabó tanár urat, hogy mit mondott az osztálynak, amin te nevetgélteél, Rozner!

De harsányan beszélt, végigzengett az üres folyosón, hogy bent az osztályteremben is hallható legyen, így hát én felsőbb érdekek szorításában kerültem vissza az osztályterembe, ahol Szabó Endre nem vezényelt osztály vigyáztt, az osztály mégis vigyázba ugrott Rajnáknak. Ő meg odavetette, hogy üljetek le, majd Szabót kérdezte a közfigyelemben.

- Ezt a fiút, kérlek, csakugyan te küldted ki az óradról?

Erre Szabó azonnal:

- Akkor te meg miért hoztad vissza?

– Kérdezni szeretném, mit csinált, hogy kiküldted a folyosóra.

– Semmi olyat, kérlek, amit teneked tudnod kéne.

Természetszerűleg raccsolva mindezt, és ugyanúgy vetette oda Szabó nekem, hogy üljek már vissza a helyemre, ne álldogáljak ott, mint egy marha az igazgatóhelyettes úr markában.

Vagyis „uának maukában” – így mondta Szabó Endre, és én mentem a helyemre, közben hallottam Rajnákot.

– Azt mondta nekem, hogy nevetett rajtad...

Szabó meg közbevágott:

– Mert te meg akartad rémíteni, mert te zavarni akarod az órát, kérlek szépen, mert ellenőrizni akarod még az ellenőröket is, azért! Jó, jó, eriggy innen, meg ne lássalak többet az én órám, kérlek szépen!

És Rajnák minden szót érthetett ebből, mert eltűnt, becsukta maga mögött az osztályajtót, pedig csupa raccsolás volt az egész átvezetés.

Aztán Szabó nekem támadt ugyanúgy, de azt már azért csinálta, nehogy az osztály félreértse a történeteket.

– Rozner, te istencsapása, téged még az osztályból se lehet kiküldeni, mert rögtön ideküldöd az igazgatóhelyettes urat, hogy jódoigában idepofátlankodjon nekem, hát mért nem tudtad neki megmondani, hogy hagyjon minket békén, mert itten tanítás folyik, mi?

Úgyhogy az osztályunknak legalább a fele röhögött velem együtt, és később az volt a vélemény, hogy Szabó is ki akarja magát rúgatni innen, a Cukor utcából.

És ki is rúgták, de valamivel később. Előtte még megszólított egyszer az órája után. [Volt még köztünk ez-az, amiket most nem hozok ide, mert csak az erősen megmaradtak a fontosak. És az erősen megmaradtak nem véletlenül vésődtek belém. Hanem azért, mert azok egy egész időszak lényege. És sorba állítva nem csak szellemkép lehet belőlük, hanem sűrítvény, a korszak piszkos lelke.]

– Te nem írsz verseket, te Rozner?

Később ezt kérdezte Szabó, mire én, hogy szoktam titokban, tanár úr, de minek megmutatni egyelőre. Nem? Erre Szabó:

– Mert én beszéltem a Temesi igazgató úrral, hogy kéne csinálni egy irodalmi lapot az iskolában, a Temesi igazgató úr meg ijedtében igazgatói engedélyt adott nekem. Ne félj, én fogom szerkeszteni, senki sem szólhat bele. Hozd be holnapra a verseidet. Jó? Már kaptam két elég jót az érettségizőktől, de kéne nekem a ti osztályotokból is egy vers, azért gondoltam rád. Hány versed van körülbelül? Egy elég lesz, de hozz inkább kettőt, hogy választhassak.

Valamit mondtam. Olyasmit, hogy meglátom, tanár úr kérem, de rögtön tudtam, az én egyetlenem, a *Vesztesek* című félretett kezdemény nem illik majd bele Szabó szerkesztői elképzeléseibe, sem egy iskolai újságba. Szabó legjobb esetben dekadensnek tartja majd, annak nevezi, amikor visszautasítja, de ott van még a Rajnák, aki biztosan elolvassá, és ő a korszak győztesei közé tartozva majd kihámozza belőle azt, amit még én is csak később fejtettem meg, hogy az a vers a Parlamenti téren lemeszároltakról szól, vagy „az októberi sajnálatos eseményekről”, ahogy akkoriban kezdték nevezni azt a valamit, vagyis az „ellenforradalmat”.

Aznap is hazamentem az iskolából. Útközben még azt gondoltam, holnap vissza fogom utasítani Szabó ajánlatát. Odamegyek hozzá, azt mondom neki, kezdetlegesnek tartom az én verseimet, egyelőre alkalmatlannak a nyomtatásra.

Közben meg a villamosból kinézve az ablakon azt is tudtam – már megint egy kettős érzés –, hogy hazaérkezve meg kéne próbálnom írni egy másikat a *Vesztesek* helyett. Egy olyat, ami Szabónak megfelel, Rajnák viszont egy szót sem ért belőle. Ennek a végrehajtandó feladatnak majomkíváncsiság lett a következménye. Milyen lehet az, ha szart ír az ember, de jó szart? Igen, ez iskolai feladat lenne, elvárásoknak megfelelő. Annak kéne tekinteni. Szabó és Rajnák, ez a két, egymástól eltérő, egymást utaló ember legyen az én ihletforrásom. Mi az, amit mindketten el tudnának fogadni tőlem? Adott a feladat. Kíváncsi lettem.

Egy-két évvel később jöttem rá, hogy a korszak induló költőinek jellegzetes dilemmája foglalkoztatott akkor, a harciaskodó semmitmondásé, de szerencsémre én serdületlenebb voltam önáluk, így hát volt időm később a megtérésre.

Azonnal papírt helyeztem a szalonzasztalra, amint hazaérkeztem, és egyszusza leírtam egy tudathasadásos költeményt, ami Szabó tanár úr számára „bátornak”, Rajnának meg eléggé alázatosnak tűnhetett. Elsőnek mindjárt a címet nagybetűkkel: *Mi*. Amint ránéz, legyen ez a cím egy hetyke lírai kiáltvány ígérete Szabónak. Aztán jöttek – emlékszem, két szó kicserélése híján – folyamatosan egymás alá a vers sorai.

Első versszak:

Mi

*Tele vagyunk pattanásokkal,
Fényes, zsíros, pihés az arcunk,
Verekszünk ok nélkül és okkal,
De a testünkkel is van sok harcunk
Az indulatainkon kívül.*

[Az ötödik sor ironikussá teszi akkori szándék szerint az előző négy érzelmességét. De akkor majd a második szakasz végére is kell egy ilyen lógó sor.]

Második versszak:

*Néha valami kemény erő
Megtámad és ellepi agyunk,
Hiába küzdünk, ő a nyerő,
Ilyenkor sírunk. „Kamaszodunk”
– Ezt mondják a pszichológusok.*

Kész lett életem második verse. Ott ültem azzal, hogy ez talán Szabónak bevihető. Ez kell neki. Némi mozgalmi íze is lett, hiszen egy csoport hangadója beszél belőle. Rajnák meg lekicsinyelheti, mint társadalmilag veszélytelen nyavalygást. Átnéztem, a táskámba süllyesztettem az én zsenge versecskémet.

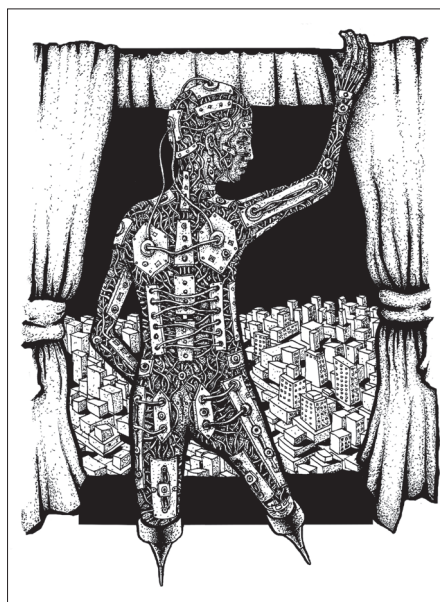
És akkor felmerült egy másik szemétség. Egy olyan, ami miatt már akkor azonnal szégyenkezni kezdtem. Az, hogy az én legelső versemet, a *Veszteseket* is be kéne vinnem holnap az iskolába. Persze a kamaszvers alá csúsztatva, másodikként adni át Szabónak. Bírálja el azt is. Válasszon, ha már annyira függetlennek képzei magát. Mert Rajnák tartozik a magabiztos győztesek közé, és Szabót előbb-utóbb ki fogja rúgni mindenképpen az iskolából, hát miért ne provokálnám az én egyetlen tanáromat, aki bátorságával tüntet. Mutassa meg, hogy nem fél nyomdába küldeni a *Veszteseket*. Ugyanakkor utálni kezdtem magamat, egyben rajongva tisztelni Szabó tanár urat az én fölényeskedő és aljas tervem ártatlan áldozatát. Hát ki vagyok én?

Mélyponton vagyok, ki kell másznom belőle – ez lesz a harmadik versem első sora, ha még írok egyáltalán verset, ezt is elhatároztam a zöld szalonban ülve a néma házaspár képmásai alatt. Írtam két vacakot és máris a vádlottak padjára ültetett a költészet. Akkor kezdtem valamit megsejteni a líra természetéből, hogy általa csakis önmagamat vizsgálhatom.

Mert mit érdekel engem Szabó tanár úr és Rajnák társadalomformáló vetélkedése, engem nem fognak belevonni abba, sem semmiféle mozgalomba, a bedöglött ügyeikbe. Térdem, fejem reszketett az önutálatától, de ezzel nem Apuka érte el az ő áhított célját, annál inkább az iskolai tanmenet.

A továbbiakat a feledés jótékony homálya fedi. Csak arra emlékszem, hogy egyedül a szegény kiskamasz nyöszörgéseiről szóló verset adtam oda másnap Szabónak, ő pedig egyetlen szó nélkül közölte a könyvatos iskolai lap első és tudomásom szerint utolsó számában *Mi* cím alatt, az első oldalon, korosztályom vallomása gyanánt, de ez mintha meg sem történt volna, soha senki nem említette meg, Apuka és édesanyám sem tudott róla. Még az osztálytársaim se törődtek velem. Egyedül én fújom azóta is kívülről az én két legelső versemet.

Szabót hamarosan kirúgták az iskolából, Rajnák nyugdíjaztatásig megmaradt egy eszme kapuórének ott, nekem meg sikerült észrevétlenül eltűnni valahova a feledésbe, hogy valaha is évekig jártam ott; és a falai között nyertem el az én első költői nézeteimet.

Markó Béla

Fekete–fehér

Éveken át reggel hét óra körül keletről
megjelent egy hatalmas varjúcsapat fölöttünk,
néhány percig éktelen ricsajjal
röpködtek ide-oda a szénfekete madarak,
majd egyszerre csak valami jeladásra
tovaúszott az élő felhő nyugat felé.

Soha nem jutott eszembe Hitchcock,
szeretem ezeket a rosszhírű varjakat,
mintha emberi beszédet hallanánk az égből,
gyerekhang, asszonyhang, férfihang is olykor,
érthetetlen nép érthetetlen nyelve,
ahogy reggelente feltekintettem rájuk,
az idő magasságára láttam mindig,
mert igazság szerint odafent van a múlt,
nem pedig alattunk a földben.

Aztán egyik napról a másikra eltűntek,
és sejtem, hogy miért, hiszen tőlünk nem messze,
az egykori cukorgyár helyén lakótelep épül,
sokemeletes házakban drága luxuslakások,
már elkezdődött a munka, húzzák fel a falakat,
pontosan mellettük élt a varjúkolónia
néhány terebélyes fán, de gondolom, valamiképpen
elűzték őket onnan, nyomornegyedekkel is
megesik az ilyesmi a világon mindenütt.

Különös, hogy újabban a varjak helyett reggel
szinte ugyanabban az órában megjönnek
a hófehér sirályok, egyébként régóta látni őket
Marosvásárhely főtere fölött, háztetőkön,
padlásnyílásokban laknak, de erre még
nem jártak, most hófehér felhőnk van ott,
ahol szénfekete volt eddig, hangosan rikoitoznak
ezek is, fel-felzokognak, mint a gyermekek.

Nem a hiányzó varjakat siratják,
nem ezt akarom mondani, csak az elűzött
feketét követi a fehér, akár egy fekete-fehér film
gyerekkoromból, mert fekete nélkül fehér sincsen,
nem nekünk kellene eldönteni, hogy mi a jó,

mi a rossz odafent a visszafordíthatatlan
időben, a minap elmentem a hajdani varjúkolóniáig,
egy-két varjút láttam még itt-ott, felhőcafátokat
a fákon, mert néha fekete a színe a reménynek.

Szánalom

Sáros ruhában ül az élelmiszerbolt előtt
a lépcső alján, mint egy hatalmas,
lassan morzsolódó homokkődarab,
és amikor meglát, már messziről kiáltja:
– Na, holnap elvisznek engem! –
Olyan ez, mint valami népdal.
– Hova? – kérdem meglepetten Annától,
mármint a sokszor versbe foglalt
hajléktalan asszonytól.
– Hát a szanatóriumba – mondja, majd
hozzáteszi: – valahova Nagyvárad mellé.
Már nem bírtam, én kértem,
hogy vigyenek el. Az egy bolondokháza.
Ugye bolondokháza? – néz rám
valószerűtlenül kék szemével.
Egyedül a szeme nem piszkos:
– Már voltam ott. Azok bolondok, igaz-e?
– Bolondok mindenütt vannak – vigasztalom
esetlenül. – Igen, csak hogy az bolondokháza.
De legalább jó volt az étel. Nagyon jó.
Maguk hogy vannak? A fia hazajött-e?
– Még nem. Csak a jövő héten.
– A felesége jól van? – Jól, persze.
– Rég nem láttam. Mondja meg neki,
hogy még találkozunk. Vagy az is lehet –
megáll egy pillanatra –, hogy
nem találkozunk. – Megmondom.
Vigyázzon magára! – búcsúzkodom.
Másnap aztán már tényleg
nincsen ott. Szinte hiányzik.
Néhány perc szánalommal ismét
kevesebb. Nem tolakszik be
a helyére semmi. Csak az üresség.

Hatalom

Ahogy belépek a kertkapun,
néhány centiméterre a cipőm orrától,
porcelánfényű házából derékig kibújva,
mintha integetne csápjaival,
lassan araszolgat egy csiga.
Óvatosan arrébb húzódok,
megnézem, van-e valami postám.
Nincsen semmi. Régóta sejtem, hogy
ide a dombra nem jön fel naponta
a postás, hanem meggyűjti a leveleket,
folyóiratokat, könyveket, és egy héten
egyszer-kétszer begyömöszöli
a postaládába. Megfordulok,
majdnem megfeledkeztem a csigáról,
de az utolsó pillanatban átlépek rajta.
Hatalmam van, és érzem,
milyen is mindenhatónak lenni.
Bár ez csak félig-meddig igaz,
mivel nem én raktam össze,
de egyetlen mozdulattal elpusztíthatnám.
Nem teszem, persze. Fogalmam sincs,
hogy lát-e engem, valószínűleg nem,
hiszen pazarlás lett volna
ezzel a képességgel felruházni,
amikor az égvilágon semmi szüksége nincsen
ekkor a testek látására, miért is fürkészné
a hozzá képest szédítő magasságot,
ha úgysem tudna semmit kezdeni vele.
Jóleső érzés egy csigát megkímélni.
Bemegyek a házba, leteszem a táskámat,
aztán eszembe jut, hogy az autóban
felejtettem a teli bevásárlószatyrot,
már-már ugrálva visszasetek,
nézem a rózsaszínű magnóliát,
szeret minket, egész nyáron virágzik.
Ahogy nyitom a kaput, félreérthetetlenül
reccsen valami a talpam alatt.
Szilánkokra tört porceláncsészéből
szétfolyó utálatos takony. Ennyi volt.
Eltaposhattam volna már az előbb.
Azt is mondhatnám, hogy kapott tőlem
ötpercnyi életet. De nem mondom.

Visky András

Ugyanaz a kő

Amikor kiléptem a madártetemekkel
borított verandáról, megbotlottam
a benőtt udvaron. Ugyanaz a
kő volt, amire évekkkel ezelőtt
egy indulásra kész vitorlás hajót
karcoltál nekem a körmeiddel,
hogy visszataláljak hozzád, de én
nem vittem magammal, nehogy
hiányod közelsége megvakítson.

Vegyespáros

A jól helyezett ütés
a mézcsúcsokon landol,
nem emlékszik semmire
a vörös salak.
Szerelmi sikoly kíséri
a kettős hibát,
vak vonalbírók szólítják
a fölkelő napot.
Ne nyúlj hozzám, egyetlen
reményem a reklámszünet.

Körbe

Meghalni sincs ereje,
járja körbe a kertet.
Nagyobb az éjszakánál
szívében a roppant halál.

Följegyzések Andreának a kertről

Füvek vére dől
Méregzöld illat
a kert új szemfedője

*

Varjak érkeznek
Meggyfa vére piroslik
Öltözz fel kedves

*

Vérvörös ablak –
éjféli nap tűz:
alma a kerti padon

*

Csigára léptem
Roppanva gyilkol a ház
vérzik a talpam

*

Ősz fut reszketnek a fák
Akit kívántál
már nem kívánod

*

Makulátlan ég –
üres monitor
Nem érkezik üzenet

*

Süket világúr –
kihalt chatszoba
Kabócák könnyörögnek

Ez az én házam
lakhelyem soha
Leéltem az életem

*

Azt ígérted visszajössz
ítélsz elevent
fölemelsz holtat

*

Dermedt lepkék lebegnek
Ellenfényvarázs
Pókesztétika

Bödecs László

Szerda, dióhéj

Az évekkel ezelőtt átnevezett Moszkva térhez közeli kertben ültem. A vadgesztenye már hullásnak indult, nagyot koppant egy előttem, ahogy földet ért a sóderen, befejezve zuhanórepülését a hatalmas fáról. A szocreál-modern templom portáján, a kapu előtt hajléktalanok aludtak, színes, műszálas paplanokba bugyolálva.

Ez a nagymamák és a balatoni nyaralók tartogatott dunyhája, talált vissza hozzám az emlék, mert hűvösebb a budai oldal, vékony ingemen talán így gomboltam volna még egyet, mint ahogy az ágyneműhuzatot is egykor, gyakorlatlan kezekkel, nehezen találva a puha fehér gombbal a lyukba, mielőtt fájni kezdenék.

Ez a melléképület paplak lehet, állapítottam meg óvatosan körülnézve, sötét volt az összes ablak, kint mozdulatlanul aludtak az embergombócok hárman-négyen, berendezkedve, mellettük éléskamra pihent háborítatlanul, szatyrok, tolószék.

Mintha épp törne valami, reccsent még egyet a sóder, hideg kőpadra számítottam,

de itt a sötétben még az éjszaka innenső felén
inkább langyos volt a fal, az ülőfelület.

A Jézus faragvány a kereszten is ebből a kőből lehet,
gyöngye utcalámpák teljes arcát nem fedik fel,
csak dereng belőle valami jóság, valami szenvedés.

Arra gondoltam, szép, hogy itt a kőverandán
ilyen csend van, hogy nyugodtan leülhetek, míg várok,
az alvók semmi forgolódást sem mutatnak,
innen nem hajt el senki, amíg meg nem érkezik, aki jön.
Zavart, hogy egyre gyakrabban kapom fel a fejem,
ahogy csattan a kavics, lehull egy újabb gesztenye,
szétroppan még egy héj.

Virágvasárnap másnapja, reggel

Hétfő reggel Virágvasárnap után.
Igaz, távolabb már a hajnal, de még tompa
fény vonja be az Üllői út szmogját.
Hosszanti irányban az éledő város terül el,
nagyjából a gyerekkórházig látni ilyen időben –
régie téglalapok sorakoznak, mellettük széles járdák.

A másik oldalon az ország legszomorúbb parkján épül
az éppen legfontosabb felsőoktatási projekt –
új épület egy régi halmon, de elfedi
és feltételezi a környék megújulását,
mint homlokzat, amire hálót,
szobor, amire azelőtt zacskót húztak.

A merőleges utcák mélyei, a konzervépületek,
az út frontjától már távolabb esnek, elkerülhetők.
Erre visz az aluljáróba igyekvők forgalma,
a vonulás, mint félig aktív, lúgos massa,
sokarcú, álmos tekintet, hömpölyög vagy vezet.

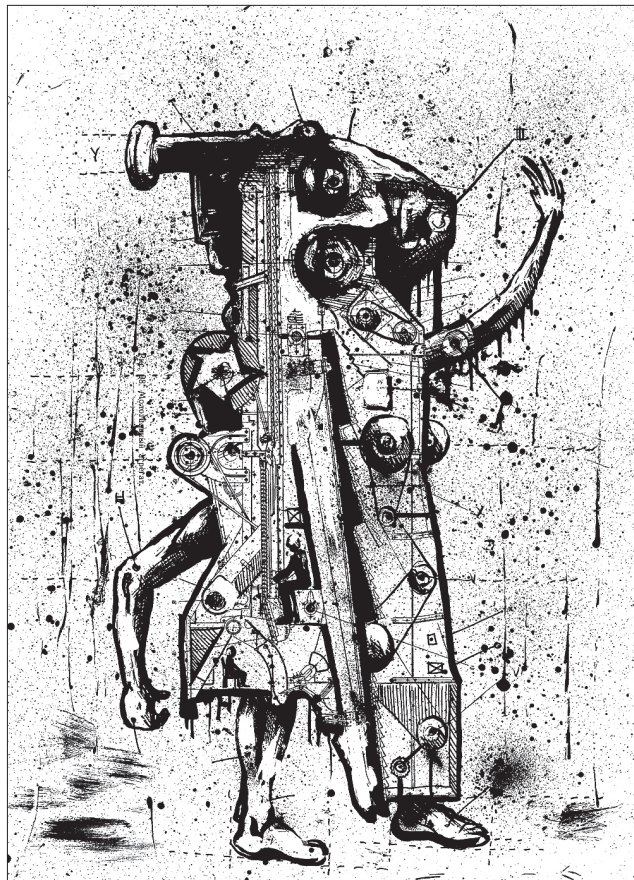
Dolgára vonul, ahogy én is, messze,
mind e fölé megyek. Kimászom belőle,
oda, ahol nagy a huzat, a fény, mindegy is,

de ezek nem látszanak. A lábaim
ruganyosak, tartják a terhet –
a táskámban, amivel ellehetek.

Ha tippelnem kéne, azt mondanám, két fok lehet,
a hajnal előtti óra, ezt tudom, a leghidegebb.

Amikor megláttam, már piros szalaggal körbefonták
a rendőrök, ketten tébláboltak, plusz két cipő látszott,
zacskóval a testén, mint aki fejébe húzza a párnát,
félig ült és félig állt, ott, ahova az éjjel telepedett,
tartották lábai, mint aki restaurálásra vár,
mellette csomag, hajléktalanlap, üres műanyag üveg.

Holnap sem nézem meg az időjárásjelentést,
felöltözöm, és nem tűnök meglepettnek,
megmozdulhat, felmelegedhet, feltámadhat, reggeledhet.

Kiss Noémi

Hamburger

Hamburger apám barátja volt, az utcánkban laktak. Illetve nem is volt utcánk, mert lakótelepen nőttem fel. Egészen gimnazista koromig ott éltünk. Háztömbök voltak, lichthof, szemétdobó. Több száz literes, néha lángoló, csuklós vasszemetes. Koromsötét lépcsőházátjáró vasajtókkal és linóleummal, ami sokszor felégett a gyerekek cigijétől, olyankor füstölt az egész lépcsőházunk. Babakocsitároló, mesterséges dombok. A tízemeletes házak között néhány parkoló. Ha egyáltalán kiutaltak autót. Akadt olyan szomszédunk, aki egész nyárra szögekkel szórta fel a helyét, nehogy valaki más odaálljon, amíg nyaralnak a SZOT üdülőben Balatonbogláron. A szöges szomszédnak a nagymellű felesége kultúrafelelős volt, hatalmas tenyér és húsos comb. A kilencediken laktak. Mikor beszálltunk a liftbe, ott állt az acélajtónak dőlve, és kényesen nevetgélgni kezdett. Negédesen megsimogatta a buksinkat, meg adott egy barackot. Féltünk tőle, mint a tűztől a tizedik emeleti átjáróban. Általában csukott szemmel vártuk a liftet és azt mormoltuk: Csaknehogy a Comb legyen bent! Csaknehogy a Hájtenyér!

Gépmadár utca, Gyakorló utca, Repülőtér-park, Kiserdő, ezek a nevek mentek. Vasárnap apám rádiót hallgatott a húsleves után. Beült a karosszékbe, és elaludt. Anyám betakarta egy kockás pléddel. Mély álomba fújta magát. Alig vártuk, hogy apám barátja megnyomja a kaputelefont. Rohantunk kinyitni. Alsó tagozatosok voltunk a telepi iskolában, semmi kedvünk nem lett volna iskolai leckéket másolni egymásról. Versenyeztünk, ki ér előbb a gombhoz. Végigcsúsztunk a padlón, és nekiestünk a telefonkagylónak, ami a falon lógott, több helyen összetört, szerencsére apám még erre sem ébredt fel.

Hamburger értünk jött, hogy elvigyen minket kirándulni. Morcos apám szó nélkül elengedett, kedvelte a barátját, az egyetlen ember, akivel beszélgetett. Az orosz laktanyába mentünk ki hévvel, Mátyásföldre. Fél órát kellett gyalogolni a megállóból. Először a kertek alatt, utána jött a Kiserdő, aztán poros, gödrös utak. Végül a bozotos, építési törmelékekkel.

Emlékszem, ahogy lapos kúszásban megközelítettük a négy méter magas betonkerítést. Minden száz méteren egy fabódés őrtorony állt. Körbe üvegablakokkal. Szögesdróttal. A bozotos után a sóderkupacok jöttek, hatalmas hegyek gyerekszemmel. Átgyalogoltunk rajtuk, és megálltunk a résnél.

Hamburger ránk parancsolt, hogy hang nélkül guggoljunk tovább a sóder tövében, drót és sitt karcolta fel a combunkon a bőrt, szögek, építőanyagok. A testvéreimből kihasadt egy húsdarab. Befogtam a száját, mert kezdett vinnyogni a fájdalomtól, öklendezett. Aztán szépen elnémult, mert közben minden öt percben katonák jöttek.

Iszonyúan be voltunk rezelve. Míg ki nem jött az orosz katona hozzánk, mereven bámultuk a rést. A váltásra vártunk. Akkor a vörös sapkások fél órára elhagyták az őrhelyüket, vodkázta és hangosan énekeltek.

Egészen izgatottak lettünk. A testvérem bepisilt, én remegtem. A szám széle nem állt le. A fogamat úgy szorítottam, hogy ráharaptam a nyelvemre, és vézett, zsebkendőt dugott Hamburger a számba, és azt mondta, nakusslegyen!

Perceken belül jött a baka. Kibújt a résen, de egyik lába a táborban maradt. Tilos kilépni a katonaságból! Mondogatta apám barátja, ha meglátnak, lelőnek minket. Anyira jó volt, hogy még a lábunk is elvörösödött, éreztem, ahogy minden végtagomat elönti a forróság. Nála voltak a gázálcok és egy gépfegyver. Cigaretta adtunk neki, Marlboro több kartonnal. Martinit, amiért külön elment apám a dollárboltba, egy külkeres kollégájának az igazolványával vásárolhatott. Hoztunk hamburgerzsömléket nejlonzsákban. Azt is átadtuk a bakának. Áporodott, penészszagú volt a homokzöld katonaruhája. Röhögve köszönte meg, szpasziba, ismételtette. Kissé kapatos lehetett. Állandóan rángatta a fejét, húzkodta a száját és csikkeket tartott az oldaltáskájában. Az égő cigit a derekán oltotta el, elhúzta a kabátját, és a csípőcsontjához nyomta.

Vörös pattanások nőttek az arcán, sosem láttam még száj felett ennyi sebet. Háborúzott Afganisztánban, mondta Hamburger, aki előzékeny és kedves volt vele. Tartott tőle. Kibontották a Martinit, és ittak. Nem pattanások, vágások, vadállatok kaparásai. Verések, földharcból maradt nyomok. Sokat jártunk a szovjet táborba, egyre többet. Mert már felnőttek vagytok, mondta Hamburger. Gyerünk, mars haza! Megsimogatott minket, és futva mentünk vissza. Kaptunk egy kakasnyalókát a hévmegállóban, és egy gázálcot.

Akkoriban nyitott a lakótelepen egy maszek pék, a gyermekorvosi rendelőben bérelt helyiséget. Ablakból adta a kenyeret és a kiflit, kakaós csigát. Lázás köhögések pogácsaszagban. Folyton egymásnak mentek a szűk helyiségben a vásárlók és a betegek. Pontosan emlékszem a szagokra, mert órákra megült az orrunkban. Kígyózik a sor a rendelő bejáratáig. Sorban állunk, és falnak nyomnak. A pék sütött puffadt habzsömlét is. Magosat és simát. Édes íze volt, mert sütés előtt a lisztet becukrozták. Középen könnyen szétvált, így kézzel ki lehetett nyitni a perforációnál.

Pénteken és szombaton árulta csak, így anyám hétvégén néha sült húst csinált, többnyire oldalast. Kiszedte a csontot, rakott rá uborkát és paradicsomszószt, káposztát, ez volt a mi házi hamburgerünk. Toporogva vártuk a delet, máskor fanyalogva túrtuk a tálat, de most csorgott a nyálunk, és a torkunkban képzeletbeli gombócok csúszkáltak lefelé. Savanyú mustárral ettük, vagy megcukroztuk a húst, apám pedig jól kifolyatta a szalonnát a zsömlére, tocsogott a zsírtól. Ezt a zsömlét ették a lakatnyában a katonák, majd meg veszték érte, még kézigránátot is adtak, rádiótelefont, detektort. Csak hozzuk már, siessünk. Kivitték a terepgyakorlatra Főtra, és a katonai zsákból zabálták titokban.

Vácra is szívesen jártunk ki apámmal, az arborétumba. Útközben megálltunk egy bádog büfénél. Az út mellett nyílt az első hamburgerező. Még mindig érzem az ízét a számban, az orromban a hagymát, ahogy kapar, és mi gyerekek mind megkönynyezzük. Műanyag tálcán adták ki a zsömlébe rakott fasírtot, egy vágott pléhablak mögött dolgozott a szakács. A Moszkviccsal leparkoltunk a főút mellett, kikértük a hamburgereket, boldogan toltuk be a zsírpapírból. Csöpögött a ruhánkra, mosdó nem volt. Hetekig vártuk a pillanatot, teljes izgalomba jöttünk. Folyton éhezünk a testvéreimmel. Mert akkoriban mindannyian versenyszerűen sportoltunk. Volt olyan

edzőtársam, aki a balatoni úszótáborban 15 csirkecombot evett meg egy ültében. Igaz, ő a Széchy Tamásnál úszott, és ott csak a fiúk edzhettek. Kétszer annyi kalóriapénz járt nekik, mint az úszólányoknak.

Apám barátját a testvéreim nevezték el Hamburgernek, nem bánta, ráragadt ez a név, és büszkén viselte. Nem tudom, hogy a gorbacsovi *peresztrojka* vagy a *glasznosztj* kategóriába sorolható-e az első McDonald's megnyitása. Röpködtek az orosz szavak a levegőben. 1988-at írtunk. Apám barátja vitt el minket. Jó kapcsolatai voltak a Bábolna Mezőgazdasági Kombinátnban, így soron kívül kaptunk ki három Big Macet. Nekí volt rá pénze, persze, hogy nagyzol, mondta apám, aki ezt az imperialista világot már nem tudta finanszírozni.

Metróra szálltunk, és a Deák térről gyalogoltunk be a Régiposta utcába. A szocialista blokkban Magyarország volt Jugoszlávia után a második ország, ahol megnyílhatott a népszerű amerikai gyorsétterem. Óriási sor fogadott minket. Több száz ember állt ott. Sóvárogva vártuk, hogy kikapjuk a legendás zsömléket, amiről apám barátja ódákat mesélt éveken át.

Hamburger még a nyolcvanas évek elején kijutott Kaliforniába. Több gyorséttermet, autós megállót, mexikói hamburgert kipróbált. Felsorolta, miket tesznek a zsömlébe, és mi próbáltuk utánozni a szánkkal: kukorica, rukkola, olíva, krumpლისaláta, marhahús, csirke, liba, lilahagyma, lecsókrém, cheddar, mozzarella sajtok, mexikói savanyú uborka, jégسالáta, káposzta, gombás bacon.

A Váci utcán és környékén a nyitás napján tízezrek álltak sorba, az akkori fizetésekhez viszonyítva húzós árak voltak. Miközben apám barátja mesélte, hogy Amerikában főleg a munkásosztály eledelét kínálják a gyorséttermek. McDrive, nem számít, milyen autód van. Ma Porschék és Tesláék várnak a kaliforniai In-N-Out Burgereknél, mert nekik van a legjobb szószuk. McDonald's-ba alig jár még valaki...

Havonta kétszer járt Hamburger az oroszokhoz. Néha kapott kézigránátot, gumibotokat, szegecselt pilótakabátot az édes zsömléért és az alkoholért cserébe. Aztán eladta, elcserélte a cuccokat.

Volt egy telke Cinkotán, még apámmal közösen vették kutyafuttatónak. Aztán a kutyák meghaltak egy fertőzésben, két németjuhászunk és egy vizsla. Így sosem tudta apám beindítani a kutyaiskolát. Hamburger fogta, és felhúzott a hosszúkás, virsli alakú telekre egy tetőteres amerikai gerendaházat. Jártunk mi is kalákába betonozni az alapját. Apám néha morgott egyet, hogy nagyon ügyes ez a Hamburger, nagyon ügyes gyerek, elmegy majd Amerikába, ott ilyen elszántak az emberek. Rágyújtott, és ült tovább a hintaszékében.

Többnyire a lodzsánkon szeretett így merengeni, a nyolcadik emeleten. Arra gondolt, egy új-mexikói verandás faház teraszán ül. Behunyta a szemét. A szalmakalapját az arca elé húzta. Ilyenkor arról számolt be, hogy látja a prérít, az olajfákat és Józsué pálmáit. A határban, a sziklák és a kanyonok felől porzik a kősvatag. Cowboyok csapata érkezik, lovakkal és szekerekkel. Fogtak pár illegális aranyásót, akik a hosszú úton teljesen kiszáradtak. Meg elkaptak néhány navahó indiánt, akik megtámadták őket. Apám imádta a westernfilmeket. Szíve mélyén, titokban mélységes önsajnálattal öntötte el. Egész teste remegett néha, annyira beleélte magát, hogy egy szabad, vad világban élhessen. Nem tudta felfogni, miért a szovjet rendszer jutott neki, a végtelen tundra, sebes, összekarmolt szibériai kiskatonákkal.

Aczél Géza

(szino)líra

TORZÓSZÓTÁR

ÁRESÉS

mikor még a művészetek értelmén merengtem a szakma egyik legfőbb gondja volt mennyit is ér benne a morál rövid emberöltőnyi futamokban sohasem tetszett nekem a teljes tagadás mert a jellem s a mű valamiféle gumioptikán keresztül kibogozhatatlan szövevényben összejátszott még mítoszteremtések gyanús pillanatai előtt zsigerből támadt a tiszta érzés hogy a szélhámos gesztusokkal hiteltelen értékekbe foglalni az időnként szertefoszló szép világot a gyarlók közt rábökve néhány kiválasztottra kiken állítólag sosem bűzlik a létezés mocsa és farvizükön tág kebellet életünk során önelégülten elcsónakázhatunk azután a nehéz kérdést bölcsebbre nyitva lassan az is felderengett hogy a bátorságnak és a kulcshelyzeteknek is lehetséges esztétikailag megfontolható titka amely a zajos és tömegpszichózisokkal megvert öblös fórumokon összeér ahol átmenetileg tolerálhatóvá válik a szellemi áresés mivel olykor bontani illik a ránk feszülő betonfalakat csak hogy a racionális érzelem mögötti térben a törmelék gyakorta ottmaradt újra szennyezve az ideális világot mivel az az ember szép álmából kihágott magányosan vezekelve

ARGÓ

az okos fiút mindig kedveltem ami tartósan tartózkodó pózomban ritka de amikor egyszer egy sznobokkal kevert rangos társaságban bevakkantotta az épp divatos angol vauut megdermedt az inga s azóta is gyötör e kettősségnek mi lehet a titka amikor a bölcs elme önmagát elereszti s engedve a bulvár nyomásnak a népszerűség piacán átmenetileg nem érdekli semmi csak a jó megfelelés ahol visszaüzen röviden a magány ellenszelén a megvetett ám vágyott népszerűség mert ahogy mondani szokás emberből van ő is s ki tudja jellemének hol búvik feltáratlan sötét alagútja amikor a szakma becsült dikciója fönt a világosságban véget ér vagy csak a szemtanú finnyás mellécsúszása ez az egész körülményes lírai handabanda melyben éppen hogy magad veszel morális terheket magadra mint mikor alantás argóban lubickolnak felszínesen a barátok s te egy fordított logika szerint valós lényüket egy lentebbi szintre bedarálod a fogalom tág körét ki se bontva amikor a genezist nem csak egy goromba nyelvi futam árnyalhatja épp úgy a szeretet és az indulat a metalét akolmelege amelyek hosszú távra rendezik el a súlypontokat

ARGUMENTUM

talán odébb említettem már egy irodalmi rendezvény után a baráti beszélgetésbe hirtelenjében odalépett a közismerten nyikhaj tényérnyaló s keményen rám szólt ne politizálj mivel az egyik sajnálatos gyengeségem hogy egyetemi vizsgákon is kifelé

botorkálva jutottak eszembe a szép tételvariánsok amire a hallgatóság előtt lecsaptam volna ő már meglehetősen önteltséggel tovább mászott és mint a méh fullánkja sok csípős argumentum belém szakadt noha a kapkodást sose szerettem időnként a kellő gyorsaság nem utolsó feladat legyen az különféle életveszély netán fontos vitákban egy szellemes ríposzt vagy a száguldó szélső taccsra tevése mikor a fiatal hév utólag sem gondolja másként megérte felöklelni a bestiát legyen bármilyen szigorú is a fontos játékszabály és az árnyaltabban gondolkodó alkat amely attól még nyugodtabban alhat persze csak egy kor előtt mert apróbb célokért kis botlásokat áldozott de mikor terpeszkedő érveinek mentén észreveszi hogy rászokott a relatívra duzzasztott hitre kételyeit nincs már hová hintse mivel a fórumok kiürültek az igazságnak lejárt szavatossága és újra rendezte magát az új világ

Fekete Vince

Nem van sehol

Az lesz majd a legnehezebb.
Amikor nem lesz semmi. Csak a
csend lesz. Nem lesz Nap, Hold,
nem lesz a közös égítest. És nem
lesznek csillagok sem. Kint vagyok
majd, vizet viszek a kútról. Nézem
a helyeket, mindenik emlékeztet
valamire. Viszem a vizet. Mint
a semmit. Mintha lyukas vödörben
hordanám. Viszem hazafelé az
emelkedőn, be a kapun, az udvarra,
a házba. És megint, és megint,
és megint. Viszem az életembe.

Ahol már nem vagy sehol.

Letarolt kultúrák

Mert tudnia kell, szinte kiabálja a telefonba
A majdnem negyven perc legvégén, hogy
Nem várhat tovább, most először, ennyi
Év után meg lett volna minden lehetőségük,
Meg is volt!, és nem érti, végképp nem, hogy ez így
Mégis hogy lehet, fel nem foghatja, nem azt,
Hogy ott nem tudna élni, hanem hogy *vele* nem,
Igen, *velem*, érti?, kiabálja kétségbeesetten,

Mint pár éve abban a városban, abban a lakásban,
 Az asztalt püfölve, hogy másnap aztán, már
 Az autóban, az állomás felé tartva, hidegen közölje

Vele, nem akar, tényleg nem!, beavatkozni más
 Életébe, *itt és most* tkp. hááát... *elengedi*,
 És nagy gázt ad, elhúz, és ő egyedül marad az
 Állomás előtti koszos pléhbarakk műanyag
 Asztalánál egy rettenetes kávéval, kavargatja
 A nem lévő cukrot a műanyag kanállal
 Sokáig, tanácstalanul bámul, mint most,
 A bepárasodott ablakok mögött, az autóban,
 Míg kint az emberek jönnek-mennek bevásárló-
 Kosaraikkal, majd hirtelen szaladni,
 Menekülni kezdenek az épület felé, fedezékbe,

És ő ül még mindig dermedten, hátha valaki
 Bekopog az ablakon, jól van-e, de
 Nem kopog be senki, szaladnak mindannyian
 A jégesőben, nem tudok elszakadni, motyogja
 Csak úgy magának a bevásárlóközpont előtt, a
 Parkolóban, potyognak, mint a puszkagolyók
 A tetőre a jegek, s a beszélgetésük foszlányai,
 Tudja-e, emlékszik-e, miket terveztek,
 Sétálnak, úsznak, utaznak, összejárrák a világot,
 Hiszen erre a lapra tett fel mindent, igen, erre,
 Erre, értse meg, kiabálja majdnem fuldokolva...
 Esik az eső, a jégeső a városszélen vagy másfél
 Hektáron, a városnak ezen a részén, írják az
 Újságok másnap, letarolt mindent, ami szárba volt
 Már szökkenve, az összes szabad természetű
 Hagyma- és palántázott káposztakultúrát...

Nagypál István

Stand Up Tragedy

minden reggel egy másik dallal ébredsz fel,
 miközben a kávéd egyre feketébb lesz,
 és arra kényszerülsz, hogy kihagyd belőle a tejet,
 a kanaladat hozzávered a bögrédhez,
 amikor éppen felhangzik a harangszó a fák mögül,
 de már régóta nem szól senkiért, erőtlenséget, és
 tudod, hogy csak azért hallod, mert beállította

a pásztor évekkkel ezelőtt, ahogy a hitedet is
valami elfeledett entitás, aztán kinézel az ablakon,
a párkányra fekszel, akár egy macska, és
keresed a verebek helyét a diófa ágán,
mégsem unod a pillanatot, a veszteséget,
hiszen napról napra azzal küzdesz, hogy
valaki elmegy, a szobában ülsz némán,
a francokat némán, a telefonodból üvölt
a zene, ritmusra a lábaddal dobbantasz,
dehogy ritmusra, mérgebben vagy bánatodban,
és arra gondolsz, hogy egyszer se hív fel,
nem tudod, mi történt vele, az orvosok
a létezéséről se tudnak, az anyja nem is
ismeri a nevedet, az apja messze van,
nem fognak értesíteni róla, és persze
gyertyát se tartasz otthon, minek, az illatuk
annyira műanyag, a kanóc alig gyullad meg,
és másra se tudsz gondolni, csak hogy
egyedül hagy, azt se tudod, mikor,
és ha emlékezni támad kedved, nem találsz
közös fotókat, mindenhol magában áll,
te a kamera másik oldalán, csak azt tudod,
hogy folyton a szemedbe néz és mosolyog,
valahol ott vagy te is, de szégyenkezel, és
nem akarod önmagad viszontlátni, de
mégis hiányzik egy közös fotó, és
tudod, nem lenne értelme, mert beállított
képen nem lehet felfedezni az őszinte
szeretetet, sose fogod újra látni azokat
a pillanatokot, még álmaidban sem,
és nem fogsz vele együtt kézen fogva menni,
mert azt se tudod, képes-e még sétálni,
úgy éled az életedet, hogy azt se tudod: egyedül vagy,
házasságlevél helyett üres papírokat
nézel az asztalodon, és elkeseredésedben
a tegnapi rizsszemeket úgy veszed fel
a földről, mintha az esküvődről lennének,
pedig még gyűrűtök sincsen, mert
úgysem ismerik el, ahol laktok, pedig néha,
titokban beülsz a templom padjára, és
kéred istent, a te szerelmed is ér annyit,
mint másé, egy fogad marad öregkorodra,
mondta egy cigányasszony nevetve, amikor
felsegítetted a buszra, elhitted neki,
bármennyire szájalmasan hangzik, és
ennek ellenére se tudsz lépni, mert

jogodban áll hallgatni, bíróságon, rácsok
és ablakok között, miközben egy plüss macit
szorongatsz lefekvéskor, és visszahallod
a hangját, olyan, akár Robin Williamsé,
nem tudod abbahagyni a nevetést,
amikor Olek, a plüss kutyátok ugatni kezd,
pedig az csak a szomszéd spánielje,
de tudod mit, ülj tovább az ablakban,
miközben lemegy a nap is, kezdj el sorokba
tördelt naplót írni, és küldd el, hátha
valaki elolvassa majd, és észbe kap,
attól, hogy más, nem kell kiállni a vonat elé,
ahogy Anna tette évszázadokkal ezelőtt,
a kötelet is felejtse el, szánalmasan
vonaglik a teste az embernek, ne légy szar alak,
attól, hogy sok minden veszve van, és
rettegsz, hogy úgy veszíted el, ahogy Shane Tomot,
tedd fel a kezed, magasra, még magasabbra,
hagyd, állj fel az asztalra vagy a lovas szobor
hátára, és mondd el a járókelőknek, mit érzel,
ki vagy, miért akarsz változtatni a befásult jogokon,
remélem, te is ott fogsz ülni valamelyik nap egy szobron,
és én arra sétálva büszkén nézek majd rád.

Cserna-Szabó András

Kedd

Jó napom volt, ami nem csoda, mert a kedd általában jó nap a cégnél. Kedden már túl vagyunk a hétfői közös örületen, a végnélküli értekezletek során, és végre mindenki félrevonul, egyedül végzi a hétfőn kijelölt heti munkáját. Volt bélszínroló a menzán. Pedig ritkán van, és nekem ez a kedvencem, mindennap meg tudnám enni. Két filmet is meg tudtam nézi a laptopomon munkaidőben. Sajátos technikám van az irodai filmnézésre. A gépemet úgy fordítom, hogy a két szobatársam ne lássa a képernyőmet. Természetesen, ha fülhallgatót használnék, rögtön kitalálnák, mit csinálok. Ezért mindig feliratos filmeket töltök le, és némára állítom a hangszórót. Olykor kicsit verem a billentyűket film közben, mintha dolgoznék, olykor gondterhelt pofát vágok, mintha egy jelentős problémával állnék szemben, olykor csak úgy klikkelek az egérrel. Ha valaki esetleg az iroda egy olyan részére lép, ahonnan már láthatja a képernyőmet, rögtön átkattintok egy Excel-táblázatra. Általában westernfilmeket nézek a munkahelyemen, kedden a *Vörös folyót* és a *Temető fejfák nélkül* című mozit láttam [az előbbi másodjára]. Semmi szerénytelenség nincs abban, ha kijelentem, az évek során komoly műveltségre tettem szert a westernfilmek területén. Néha arról álmodom, hogy rendeznek egy tévés vetélkedőt ebben a témában, és én könnyedén megnyerem. Vágó István feláll a székéből, kezét fog velem, és ravaszkásan mosolyogva, kecskeszakállát böngyörgetve azt mondja, Aladár, ez szinte hihetetlen, ilyet még nem pipáltam... Siker, pénz, nők, csillogás.

Szóval kedden a szokásosnál kicsit hamarabb végeztem a cégnél. Kipihentnek éreztem magam, kulturális élményekkel feltöltődöttnék, így jókedvűen pattantam be az autómba, és meg sem álltam a Lidlig. Miközben a *Tengerzúgás* című relaxációs cédét hallgattam, tempósan és nyugodtan előzgettem. A feleségemet idegesíti, de én kizárólag relaxációs lemezeket hallgatok a kocsiiban, másképp képtelen lennék a csúcsforgalom stresszét elviselni. *Tibeti levegő*, *Harmatok völgye*, *Hajnali fények*, ilyesmi. Az üzletbe lépve elővettem zsebemből a vásárlási listámat, amit még munkaidőben gondosan elkészítettem. Ordított a lélekzabáló popzene, nem lehetett előle sehová elbújni. Gyorsan teledobáltam a kosaramat: norvég lazacderék, dán vaj, mediterrán saláta, olasz pezsgő. Gondoltam, romantikus vacsorával lepem meg a feleségemet, Erikát. A hétvégét egy vidéki konferencián töltötte, én voltam a gyerekekkel. Valójában nem én voltam velük, szombat és vasárnap reggel is elvittem őket anyámékhoz, és csak este mentem értük. Erikával kicsit eltávolodtunk egymástól az utóbbi időben, rengeteget dolgozunk, alig jut időnk egymásra. Reggel pár mondat a konyhában kávéfőzés közben, este az ágyban elalvás előtt megint pár mondat. Ki megy a gyerekekért, mit kell venni, ki fizeti be a számlákat, ilyesmi. Szóval, úgy gondoltam, ránk fér egy kis lazítás.

Mire hazaértem, apósom már elhozta a gyerekeket az iskolából, a nappaliban pingpongoztak. Apósomat hazaküldtem, a gyerekeket bezavartam a szobájukba leckét írni. Erika apja az idegeimre megy, nemcsak a szélsőséges politikai nézetei miatt [Attila, a hun hozzá képest svéd polgárjogi aktivista], de évek óta képtelen megcsináltatni

a fogait, olyan bűz árad a szájából, mintha pálpusztait érlelne a torkában. Fogalmam sincs, hogyan tudja őt elviselni az anyósom, aki egy szelíd, szeretetre méltó teremtes. Amíg a gyerekek tanultak, én mindent előkészítettem a vacsorához. A nappaliban megterítettem. A gyerekek virslit, kiflit és teát kaptak a konyhában, aztán elzavartam őket fürdeni és aludni. Kicsit boroztam egymagamban a konyhában, Erika késett. Késett, de fel sem hívott, hogy késik. Sőt, még egy rövid szöveges üzenetet sem küldött, hogy késik. Csak úgy késett, hívás és üzenet nélkül. Miközben vártam, lecsúszott egy üveg chilei vörös. A feleségemet az is idegesíti, hogy én a Lidlben vásárlak olcsó külföldi borokat, szerinte megengedhetnék magunknak, hogy drága hazai borokat igyunk. Azt mondja, rendelhetnénk a Bortársaságtól különféle borválogatásokat. Van egy ismerőse a munkahelyén, aki ezt csinálja, és nagyon elégedett a Bortársaság borválogatásaival. Na hiszen, egy ismerőse!

Erika kilenc után érkezett. A piros kabátjában, ami szerintem nagyon izgató. Nem egy keddi kabát. Az előszobában ledobta a tükör elé a táskáját meg a kulcscsomóját. Megpróbáltam lesegíteni a kabátját, de nem engedte. Tiszta ideg volt. Mondtam neki éneklő hangon: meg-le-pe-tés. Eltorzult az arca.

– Hagyj békén! Kurvára nincs szükségem meglepetésre, kivagyok, mint egy hulla, csak egy forró fürdőt akarok, semmi mást, aztán megyek aludni.

– De hát a vacsora!

Bevezettem a nappaliba. Hangulatvilágítás. A lazacon kívül már minden az asztalon volt. Damasztabrosz, pezsgó, saláta, gyertya, virág. Ahogy kell.

– Jaj, Aladár, ne most, kérlek, ne most! Szétrobbant a fejem! Különben is, ezerszer elmondtam már, hogy gyűlölöm a meglepetéseket. A nagybátyám például a hatvanötödik születésnapjára rendezett meglepetésbulin halt meg. Annyira meglepődött, amikor a sarki kocsmába belépett, és hetvenen énekelték Halász Judittól azt, hogy „Ez a nap más, mint a többi, ezt te is jól tudod”, hogy szívinfarktust kapott. Kiabálta Erika, és bezárkózott a fürdőszobába. Hallottam, ahogy a gyógyszeres fiókban kotorászik, aztán folytatja a kádba a vizet. Kopogtattam a fürdőszoba ajtaján, pár perc múlva résnyire kinyitotta, és azt kérdezte gorombán:

– Mit akarsz?

– Legalább egy pohár pezsgőt igyunk.

– Mér, mit ünneplünk?

– Hogy kedd van, és hogy szeretjük egymást.

Idétlenül vigyorogtam. Erre még idegesebb lett.

– Semmi mást nem akarsz, csak leitatni, és aztán megdugni. Menjél a bűdös francba.

Nem tagadtam, hogy megfordult a fejemben a dolog, mármint a vacsora utáni dugás lehetősége, de hát mégiscsak házastársak vagyunk, ez, ugye, valahol normálisnak számít. Vagy legalábbis normálisnak kéne számítania. Megint dührohámot kapott.

– Nem bírom tovább, Aladár, nem bírom! Nem elég, hogy dolgozom, mint egy állat, húzom az igát, mint egy barom, és akkor még itt van a nyakamban a háztartás meg a gyerekek, meg a bevásárlás, meg a főzés, meg a takarítás, semmi énidőm nincsen, és akkor még este én legyek az ingyenkurvád, vegyek fel vörös csipkebugyit, és legyek lepedőakrobata és engedelmes szopógép, és kápráztassam el szexuálisan a férjecskémet. Nem bírom tovább, elegendem van, bazmeg!

Mikor abbahagyta az ordítózást, megint magára csapta a fürdőszoba ajtaját. A gyerekek minden bizonnyal felébredtek, de rendkívül diszkréten viselkedtek. Nem jöttek elő a szobájukból, hogy mi van már, mi ez a zaj. Egyrészt hozzá vannak már szokva a balhéhoz, másrészt örülnek, ha minél kevesebbet kell velünk kommunikálniuk. Ezt megértem.

Felbontottam a pezsgőt. Persze, nem durrantottam ki a dugót, csak csendben kicsavartam az üvegből. Hallottam, ahogy Erika belefekszik a kádba. Nem akartam dörömbölni, inkább felhívtam telefonon. Nagyjából öt méterre volt tőlem.

- Hülye vagy, miért hívsz fel?
- Gondoltam, beszéljünk. Mégiscsak házasok vagyunk.
- Nem akarok beszélgetni, fáradt vagyok. Hagyjál békén. Fürödni akarok.
- Elmondanád normálisan, hogy mi bajod van? Történt valami a melóhelyeden?
- Nem történt semmi. Csak a szokásos. Idióta barmok. Jönnek terápiára, és nem tudják abbahagyni az ugatást. Lejár az egy óra, de ezek csak pofáznak, nem lehet őket kibaszni a szobából, már azt hittem, ott fogok aludni...
- Jó, de min borultál ki ennyire?
- Ezek perverzek, bazmeg. Mindegyik egy kibaszott beteg perverz, aki a terápiára jön. Elhányom magam tőlük. Mér kell ezt nekem hallgatni?
- Mér, volt ma valami extra?
- Szerinted az extra, ha egy faszkalap, konkrétan egy állami vállalat vezérigazgatója másfél órán keresztül, aprólékos részletességgel elmeséli nekem, hogy nyilvános vécékbe oson be, hátha valaki otthagya a kábelt a porcelánon, és ő erre izgul fel?
- Fűjj, ne már! Tényleg? És mit csinál?
- Mit csinálna? Szerinted mit szoktak csinálni a felizgult, álló faszú perverz csávók? Ráveri.

Hallottam, ahogy Erika sietve kiugrik a kádból, felcsapja a vécé tetejét, és belerökázik. Kimentem a konyhába, visszatettem a lazacot a hűtőbe, úgy éreztem, most már végleg elúszott a vacsora. Fogtam a pezsgősüveget, felvettem a kabátomat, és elhagytam a lakást. Ki akartam szellőztetni a fejemet. Nem tudtam, hová megyek. Közben eleredt a hó. Hatalmas pelyhekben hullott. Mentem, és közben nyakaltam üvegből a pezsgőt. Egyszer csak arra eszméltem, hogy már a kishídon vagyok, a pezsgő elfogyott, és a korlátnak dőlve folyamatosan köpködök a folyóba. Egy rendőr állt mellettem. Magas, vékony fickó. Az arca teljesen olyan, mint a Will Kane sheriffet alakító Gary Cooperé a *Déliidőben*. A vállamra tette kezét.

- Uram, segíthetek?
- Szelíd hangja volt, egyszerre simogató és határozott.
- Nem, köszönöm.
 - Ugye nem akar beleugrani a vízbe?
 - Nem, semmi ilyen szándékom nem volt. Kicsit sokat ittam. Egy üveg vöröset meg ezt a pezsgőt.
 - Rendben. Nem lesz gond?
 - Nem, köszönöm. Csak apró családi problémáim vannak. Meg fognak oldódni. Semmi komoly, ne aggódjon. Tudja, a feleségemmel tíz éve vagyunk házasok. Most először van szeretője. Nem tudja, hogy tudom. Ráadásul nyolc évvel fiatalabb nála a pasas. Egy kollégája. Előtte még soha nem csalt meg. Nehezen dolgozza fel. Nem

akar velem lefeküdni. Szinte menekül előlem. Gondolom, úgy érzi, hogy velem megcsalná a szerelmét. Inkább összevissza hazudozik, mindenfélét kitalál, különböző rémes és képtelen történeteket, későn jár haza, bezárkózik a fürdőszobába, lelkiismeret-furdalás gyöttri, tiszta ideg, sokszor még hány is.

– Sajnálom, uram. Vizontlátásra – mondta a sheriff kissé lefitymáló hangnemben, azzal sarkon fordult.

– Én is sajnálom. Mármint a feleségemet. Nem lehet neki könnyű. Minden jót, biztos úr, jó éjszakát.

Arra gondoltam, ennek a zsarunak biztosan nincsenek párkapcsolati problémái vagy családi válságai. Ez csak összevonja szemöldökét, és a gyerekei már soványmalac-vágtában rohannak le a szeméttel a kukához. Csettint egyet, és az asszony rögtön a csillárra hajtja a bugyiját. Mindig ilyen férfi szerettem volna lenni, csak valahogy soha nem jött össze. Mindig irányítani szerettem volna, de többnyire csak sodródtam az eseményekkel. Kerestem egy éjjel-nappalit, vettem még egy üveg pezsgőt. Háromszor annyiba került, amennyiért én a Lidlben pezsgőt szoktam venni. Erika büszke lenne rám, gondoltam. Visszamentem a hídra, és még legalább egy órát köpködtem a szűrőkék vízbe. Mulatságos volt látni, ahogy a nyálam belezuhan a folyóba. Azt a gusztustalan, habos kis foltot magával ragadta az ár, és besodorta a híd alá, hogy egyszer majd a tengerben kössön ki. Valamikor a tengerben úszik majd a nyálam, gondoltam. Nem semmi, hogy egy ilyen fantasztikusan grandiózus dolognak leszek a része, mint a tenger. Olyan ez, mintha mondjuk a *Volt egyszer egy vadnyugat* című filmben szerepelhetnék egy villanásnyi időre. Például mikor a nyitójelenetben lassan elhalad a vonat a három bandita és Harmonika között, egy tizedmásodpercre feltűnne a homályos árnyam a vonat ablakában. Erről jut eszembe, azt tudták, hogy ennek a három gazfickónak a szerepére a rendező, Sergio Leone az előző filmjének, *A jó, a rossz és a csúf*nak főszereplőit, Clint Eastwoodot, Eli Wallach-ot és Lee Van Cleefet kérte fel először? Persze, nem vállalták. Miért is vállalták volna? Az előző moziban főszereplők voltak, most meg dögöljenek meg a tizedik percben?

Később valami rosszcú junkie-től kértem egy cigit, adott. Amikor hazaértem, Erika már aludt. Vagy legalábbis úgy tett, mintha aludna. A franciaágyban feküdt, és a fal felé fordulva szuszogott a paplan alatt. Hirtelen az jutott eszembe, mi lenne, ha felgyújtanám. A lepedő egyik sarkát gyufával meggyújtanám, és pár perc múlva már lángokban állna az ágy és Erika. Félóra múlva a feleségem nem lenne több, mint egy kupac hamu a hálószoba padlóján. Hamar elvettem az ötletet, meg aztán gyufám se volt. Lekapcsoltam az éjjeliszekrényén a kislámpát, és lábujjhegyen kisomfordáltam a hálószobából. Megettem két felkarikázott virslit a konyhában, a gyerekek vacsorájából maradt. A hűtőben találtam még egy sört, azt megittam. Fogmosás közben gyorsan kivertem a csapnál. Arra gondoltam, lefekvés előtt még gyorsan letöltök két feliratos westernt a netről, és akkor már ezzel sem kell szarakodnom holnap délelőtt a cégnél. Csak bemegyek reggel, iszom egy finom forró kávét, és utána rögtön elkezdek filmet nézni az asztalomnál. Holnap szerda lesz, és a szerda általában tűrhető nap a cégnél. Talán megint lesz bélszínroló. Már alig vártam a reggelt.

Lesi Zoltán

Petriland helyreállítása

Petrilandon a férfi az férfi az férfi. Nem is tagadják, ahogy egy költőjük mondja: ha férfi vagy, légy férfi, s ne hitvány gyöngé báb. Szeretik itt az alkalmi verseket, többször odajöttek hozzám az utcán, hogy szavaljanak vagy eladják nekem a könyvecskéiket. Nem tudtam, meddig maradok itt, ezért nem akartam érzelmeket felhalmozni, mert aztán egyedül kell majd őket tovább cipelnem. Nem hallgathatom el, nem könnyű itt egy asszonynak. Sétáltam, és füttyögtek utánam az utcán, mintha lehetnék még fiatal, de úgy tűnik, ráncosan és lógó mellekkel is kellenék, főleg ismeretlenül. A fiamat, Doriant kerestem itt, ahogy egy korábbi posztomban írtam. A kiöregedett sportolóval, akit az egyszerűség kedvéért hívjunk Bongónak, egy kocsmában találkoztam, mert ez az ország is sörözés közben szerveződik. Bongó elmesélte, a fiammal egy hatalmas raktárban dolgoztak. A személyleírás alapján biztos volt benne, hogy ő az, a fiam feltűnő jelenség volt duci természetével, az átlagosnál nagyobb melleivel és szívével. A munkájukat egy majom is meg tudta csinálni, ha beérkezett egy rendelés, akkor a lehető leggyorsabban meg kellett találni a terméket, és át kellett adniuk a szállítóknak. Dorian már néhány hete nem dolgozik a cégnél. Teljesen besokallt, mondta Bongó. Nem bírta, még azt se hagyták, hogy végére elmenjen. Bongó tudta, hol lakik vagy lakott a fiam, de fogalma se volt, hol dolgozhat éppen, mindenesetre megadta a címét, én meg fizettem neki még egy sört, akkor átült a haverjaihoz.

„Fizetsz nekem is valamit?” – kérdezte egy dohánykarcos női hang a hátam mögül.

„Kérjél!” – mondtam felé fordulva.

Ötven körüli nő állt rézsút mögöttem. Letapadt, kozmós, egykor világosbarna haj; beroskadt íny, cseremes ajkak, vérágas kötőhártya, akvamarin szemek, megsárgult, fehér műszálas pulóver, barna nadrág, fehér strandcipő. Kevertet kért, és sört, pikolót.

Hallotta, amint Bongót faggattam, és mondta, hogy ismeri Doriant. Egyszer a szuterén lakásában, az ágyban kötöttek ki. A nő egy húszast kért cserébe, de a fiam cserben hagyta. Aztán a részletekbe is beavatott. Szerves része lehetett a fiammal szembeni törlesztésnek. Szerette volna, ha elkísérem hazáig, hogy együtt érzünk el a napsütötte sávig, de eszembe jutott az uram, ahogy leszorított és szuszogott. Inkább csak mentem volna, végig az utcákon, a bőrömön annak emlékével, hogy eljárt a férjem keze. A szerencsétlen nőnek az akvamarin szemével semmi köze nem volt ehhez, ő csak beszélt, beszélt az émyegés lépcsőiről, fogyni nem akaró mínuszemeletekről. Ahogy beszélt hozzám, éreztem, hogy besötétedik, pedig odakint még mindig tűzött a nap.

Még akkor is beszélt tovább, a fiam járt a fejében, amikor én hirtelen leléptem, és máris odakint vonszoltam magam, a semleges szomorúságban, a Bongó által megadott cím irányába. Pillérek horgászok között, mint a sajgó lábaimban a viszszerék, közelítettem a fenyegető világosság felé, hátha itt lakik a fiam. A neve nem szerepelt egyik csengő mellett se, ezért máshol próbálkoztam, mintha a postát hoznám. Végigjártam az ismeretlen lépcsőházat, éreztem, hogy tetszene neki a ház, de már biztosan nem lakik itt. Becsengettem a lakókhoz, hogy ismerik-e Doriant, de ők abból a lakásból sose látták kijönni. Azt éreztem, tehetek bármit, amit akarok, mint

az örökmozgó kínai ördöggyógyó a véget nem érő dobozban, nem juthatok el a fiamig. Így léptem ki a házból, a kis kurva bezzeg már a kapuban ült, lilaharisnyás lába mellett háncsszatyor. Idáig követett.

„Eszembe jutott, hogy hol lehet a fia” – mondta.

„És mennyit kér azért, hogy elmondja?” – vágtam vissza, mert éreztem, igazából ő akar valamit tőlem.

„Nem kérek semmit, csak találja meg. Miralandra ment egy ismerőséhez. Este 10-kor indul oda egy vonat, ha gondolja elkísérem” – vágta rá a nő, és csak nézett rám az akvamarin szemével.

Nádasdy Ádám

Petri Györgyhöz

Nem tudok úgy elmenni pince mellett,
 hogy ne juss eszembe, te dohszagú
 mélyek vitéze, patkányok arája,
 áradó salakban gyémántsziget.

Nem tudok úgy fölmászni kupolába,
 templomtoronyba, hogy ne szimatoljam,
 hol van az Isten. Közben irigyellek:
 tudtad, hogy ő nincs. Tudtad, hogy *ki* nincs.

Ha ritkán öltönyt-nyakkendőket veszek,
 nem hasonlítok rád, klasszikus ember.
 Tudtad, hogy nem kell újba csomagolni:
 lejárt újság, szakadt nejlonszatyor.

Te mindenből kibújtál, lepereg
 rólad a sár. Én be se piszkolódom.
 Kettőnk közt, látod, fényévnyi a táv:
 nekem börtön a napsütötte sáv.

Perl [Petri] György

Súlytalan élet

Gallia fái alatt sziszegő szél úzi a lombot,
érik a pálma, gyümölcse le hull, s tovagördül a nap már,
rétre siet ki a konzul az éjbe a tompa morajból,
zörren az állati csont a fehér avaron lent,
súlytalan élet, a nedvei messzire szöktek a testből,
ó, de bizonytalanul élünk mi a sasszemű fényben,
békeidő van, mégiscsak pusztulnak a társak,
vásik a hús, és lassan a többszám csupa hóbort,
élünk majd egyedül, csontunkat a szélbe hajtják,
és a ravaszdi utód beleül javainkba.

Hódság 1943

Ó, lágy szavakba süllyedő vidék,
hol csendben élte gazda életét
zsidó, magyar, sváb, szelíd fülüket
nem érintette meg a gyűlölet.

Ma téglá hullik az örök szavakra,
s eltűnik minden a bizonytalanban.
Zengett a szó, s mi hittük:
örök lesz a barátság.
Kezeink melengettük
a hunyorgó parázsnál,
és bíztunk, majd kigyullad,
nem tudtuk, hogy a múltat,
hol nedves szele zúg
a parancsuralomnak,
nem lehet felszárítani.

„Éljen az örök barátság!”

A szó még el sem tűnt a légben,
mikor megmozdultak a hordák,
még csillogott az utcákon
az ünnepi kedv,
amikor kimondta a kontrát
a germán éhség és gyűlölet.

Beomlott a ház, és perzselt szárnyú béke
verdes a holt tetők felett.

Mi már az árnyban élünk, míg az leszünk magunk is,
mint lyukas szitán áthull rajtunk a fény.

Olyan ez a falu, mint égő erdön hűsvizü tó,
mely felett összehajlanak a lángok,
ám egyre szárad, fogy a mély, s nincs hová bújni.

Most dolgozunk, de holnap ölünk, vagy halunk,
a kasza kiegyenesedik
vagy kihullik kezünkből.
Mindegy. A kenyér mellett ott van a kés.

A zsidók elmentek Germániába halottnak,
a többiek elmenekültek.

Emberek jöttek, szerb katonák,
a múltó nyáron át jöttek, s kemény
lehelletüktől megfagyott a fény.

Az emberek megálltak s elejtették szerszámaikat.

Tizenkettő száznyolcvan ellen,
tizenkét katona.

Mi meg száznyolcvanan,
de szürke árnyba holtak,
s ők tudták a félelemnek árnya van
és szóltak.

Nézd félnek a félelmesek,
féli a halált a halálos,
az ifjú hajnal kintrekedt,
s szemünkben ég a régi város.

Fegyverek kusza hálójába estünk,
s hirtelen, mint az összeesküvők,
így kellett a sír üregébe esnünk,
s életet várni résekbe tűnőt.
A főtér rezgett a parancsolástól,
ordított a tizenkét fegyveres:

Hármas csoportokban sorakozó!
Gödröt ástok a Főtéren!

Gyorsan! Gyorsan!

Lépések döngnek, belül a fejünkben,
agyunkon egy haldokló kalapál,

a házakat a szigor lerombolta,
s a gyilkost még szidni sincs erőm.

Ásom a gödröt. Ásom a gödröt.

Ássuk a gödröt, s nem tudjuk miért,
fekete gödröt ásunk,
zsugorodnak az izmok, s nem tudjuk miért,
fáradt kezünk a semmit is kiejti.

A szemgödörben a rémület vájkált,
amikor kész lett az üreg,
a száj elejti a kiáltást,
a szem sötét, a fül süket.

Felállni a gödör négy szélén!

Tűz!

A sújtó kéz lehullt,
a zavar iszonyát
már nem fedezte semmi
először felbukott, égnek rúgott a láb,
aztán eltűnt hanyatt.

Tűz!

Iszonyat rázza leglelkét a testnek,
a bélpoklosok tánca megújul,
a meggyilkolt s a gyilkos szégyenkeznek,
perc, mikor a hal a folyóba ful,
mert a sikló hullámok feldobálják
s lent kiveti a megzavart világ,
zengés zavarja most a holtak álmát
és mérget izzad gyáván a virág.

Tűz!

Hol vannak azóta a holtak,
és hol vannak a gyilkosok,
idő homályán bújdokolnak,
vagy eltemették a romok.
Mindegy! A vért lemosni nincs sav,
el kell tüntetni a sötét
vöröslő foltos vásznat, mint a
tünt idő jelző szövetét.

A holtak lementek a föld alá.
 A tévelygők meg lassan észretérnek,
 az élők feljönnek a föld fölé,
 a hullámokra olajat önt a hajós,
 átsiklik a bárka, az ember megmarad.

1959. július

Ovidius halála

Eldől az ég karcsú korsója, kiömlik a kékség,
 Fekszel; a barna leány arcát elrejti a távol,
 Csókolt még az előbb, s most szélsuhanás tovaúzi.
 Vale aranykor, fillérré fogy a nap mert
 Űzi az ősz és ezüst bárddal várja a tél;
 Nap-caesar kegye megholt, vad gaeta kor jár:
 Az ég karcsú korsója eltört, a köd ellopta a távot
 Az önkény elvitte a lányt... tata tak tatatak tata taktak
 Üresednek a verslábak és elszabadulnak a szótól
 Mint a malom mely üres teret és csönddel héjakat őrl.
 Hajdan a kín játék volt sáros utak kavarnak megfojtva a vándort.
 Port hoz a csípős szél és rátelepül a konok kalyibákra.
 Fölötted a penge igazsága világít,
 Isteneid: cafrák, kerítők, nyomorultak
 Megbújnak a sárga homályba, segíteni restek,
 Rákönyököl a didergő fákra a hajnal
 Tüdőd virága mocsári szélben hervad
 Ujjaidon történetet ír a hideg vas
 S már nem tudod mi a játék: tollad-e tán, vagy a vérbe merülő szablyák zizegése.
 Jobb barbárnak lenni, kezdeni, győzni, sárba, homályba lovakkal, két kézzel törni a gátat,
 Mint állni a csúcson s a másik oldalra lelátni
 Milyen csend ez a zajban a véredig érő széllobogásban
 Hűvösen patakzik a halál, előnti szemeid völgyét, s megadón hajtod fejed a kelta
 szavak patái alá,
 sugárzik az alkony
 ezüst lobogás
 felkél még moccanna csodálja a lélek a
 megmoshatja még a barbár
 ajkait a fényfolyamnál
 de a forrás kútja holtan
 bujdokol a zöld habokban.

Hideg ősz

borzongnak a fűvek és minden őszi lesz
a sétálóra halk konok hang szól siess
félelmes ősz csobog szétárad és beléd foly
valami félelem a tél előtti téboly
az országutakon nem jársz te már vidáman
örömeid ime elmerülnek a nyárban
riadva futnak el kik tegnap erre voltak
a detektív idő fékez és igazoltat
csólakó lett a nyár bújik a csöpp meleggel
lábunk nyomán az ősz árvizét leled reggel
holnap lehull a hó a vízre könnyü jég nő
csak a szemed ragyog e barna tűzü ékkő

Várad Szabolcs

Perl György versei mellé

Nem tudom eldönteni, mikor is láttam először Petri Györgyöt. Általános iskolás koromban, 1949 és '56 között jobbára nagyanyámnál laktam a Bajvívó utcában, nem túl messze az ő Batthyány utcai lakásuktól. Egyszer – ahogy ezt megírtam a *Holmiban*¹ – fölbukkant egy nagyon szép lány valahonnan a távolabbi környékről. „A nagyobb fiúk körüldongták, [...] de még mi kisebbek is csatlakoztunk a menethez, amikor kísértük hazafelé, a Görgey, de talán már inkább Varsányi Irén utcán, majd amikor hazaért és még ácsorogtunk egy darabig a kapu előtt, egyszer csak ott termett egy csapat sötét kinézetű bennszülött, és közölték, hogy beverik a pofánkat, ha még egyszer meglátnak a környéken. Csábító elgondolni, hogy talán nem is a Varsányin mentünk, hanem a Csalogány vagy esetleg a Hattyú utcán, ami a Batthyányban folytatódik, mert ez esetben akár Petri Gyuri is ott lehetett a felségterületét szigorúan védendő bandában. Elvileg Fodor Géza is, de róla valahogy kevésbé tudom elképzelni.”

A szerkesztőségben megjelenés előtt minden kézirat körbejárt, és ennek nyomán ide be kellett illesztenem egy lábjegyzetet: „Most értesülök (éppen Fodor Gézától), hogy Gyuri úgy tízéves koráig igen félnék, neurotikus gyerek volt, a nagypapája kísérte mindenhol, és ha másik gyerek közeledett hozzájuk, elkergette. Hogy beállt volna bármilyen bandába, az később sem lett volna jellemző rá. Maradjunk tehát annyiban, hogy nem laktunk messze egymástól.”

Csakhogy most újra elolvastam, amit Petri Pap Máriának mondott el Gézáról és magáról: „Mi öt éves korunk óta ismerjük egymást, de egész 14 éves koromig nem

¹ Várad Szabolcs–Várad Éva: *Buda-morzsák gyerekkoromból, húgom lábjegyzeteivel*, Holmi, 2005/9.

nagyon vettünk tudomást egymásról, sőt inkább, mondhatni, én nem kedveltem a Gézát, mert ugyan valahogy folyton felbukkant a grundon, de inkább a grund környékén, az úttest másik oldalán. Úrigyerekesebb jelenség volt, mint én, meg nem nagyon vett részt ezekben a fiús játékokban. 8-9 évesek lehettünk, és akkor a Géza nagyon rövid ideig teniszezni járt. Én meg futballoztam. Ebben osztálykülönbség volt. Én akkor benne voltam részben a grundbeli gyerekfalkában, később a Medve utcában az osztály-futballcsapatban olyan félig befogadottként, de valahogy én éltem ezt a kicsit vadabb, fiús életet. Verekedtem, bár az eredmény inkább az volt, hogy engem vertek. De Géza kihúzódott ebből.”

Így aztán mégsem lehetetlen, hogy nem Váci Mihály lakásán találkoztunk legelőször 1961-ben. Ahogy az esetleges utcai találkozás kis híján verekezésbe torkollt, ez a kétségtelen megismerkedés sem a feltétlen rokonszenv emlékét hagyta maga után. Magamnak ezt írtam fel, a verseit még nem ismerve [akkoriban vezettem hébe-hóba naplót]: „Meglátogattuk [Papp, azaz Sumonyi] Zolival a Váci Mihályt a lakásán. Ott volt továbbá egy Petri György nevű ifjú költő, aki már megjelent egy ízben az *ÉS*-ben. Alapjában véve olyan, mint egy tisztességes dilettánsnak lennie illik: szerkesztőségekben cselleng, nem győzi csodálni és elemezni magát, hogy ti. Ő költő és különlegesség, ámbátor van benne legalább valami vállalkozó kedv, ha igaz, amiket mesél, csavarog és ismerkedik, megszáll öreg parasztoknál vidéken, és meginterjúvolja őket a szövetkezetéről.”

Szóba került az új Vas István-kötet az angliai útról szóló versekkel, és Petri csodálkozott, hogy Vas, akinek mégiscsak volt köze a munkásmozgalomhoz, mennyire érzéketlen ezekben a versekben az osztályharc jelenlegi állása iránt. Hazafelé menet aztán hosszan magyarázta, hogyan készül összeegyeztetni a marxizmust a freudizmussal. Jóval később ezt írta erről a találkozásunkról *El nem küldött levél* című versében:

Emlékszel? „Ojvé, mekkora fasz!”
 – gondolhattad rólam, amikor V. M.-től jövet
 a Ferenc József [Szabadság] híd felé haladtunkban
 szóvá tettem V. I. londoni
 verseiben a tőkés társadalom
 ellentmondásainak kinemdomborodását. Istenem!
 Hatvanvalahányban; utóbb alaposan
 [gyökeresen, tövestül – mondhatni]
 leszámoltam ezzel a korszakkal.

Ahogy általános iskolásként egymás közelében laktunk, gimnazistaként párhuzamosan működöttünk egy dologban. Mind a ketten szerkesztői és szerzői voltunk az iskola irodalmi folyóiratának. És a két szerkesztőség aztán, legalábbis részben, az egyetemen összeért. A *Toldy* szerkesztői közül Fodor Géza és Petri, a József Attila Gimnázium *Május* című lapjától pedig Bence György az ELTE tudományos diákkörének hangadóí lettek, én meg hozzájuk csapódtam, inkább barátilag, mint tudományosan, és némi késéssel, mert esti tagozaton kezdtem az egyetemem.

A Bajvívó utcában a grundon mi, úgy emlékszem, nemigen verekedtünk. Én biztos nem. És még ennél is kevésbé jutott volna eszembe gimnazistaként, hogy a vidéket járjam a szövetkezetesítés körülményeit felderítendő. Bence Gyuri tett ugyan lépéseket, hogy polgári dekadenciámat a marxizmus irányába terelje, és egyáltalán, a ködös-fátyolos merengésből lerángasson a konkrétabb valóság talajára, de ha ma elolvasom az akkori verseimet, csak a *Nyugat* verseléstechnikájának eminens elsajátítását látom bennük méltányolhatónak. Ám van itt még valami. Latinos osztályba jártam, és életemben először a gimnáziumban fordítottam verset, mégpedig egy Horatiust és tízvalahány sort Vergiliusból. Aztán vagy 25 év múlva nagyszerű kollégám az Európa Könyvkiadónál, Zsolt Angéla rávette, hogy csináljak meg néhány verset az általa szerkesztett Horatius-kötetbe a Lyra Mundi sorozatban. Ha ehhez még hozzáveszem a saját *Horác* című versemet, és azt, hogy Vas István a *Ne mondj le semmiről* című antológiában a verseimhez írt bevezetésében visszatérést érzelt „a latin lírának legsajátabb hatásához, a mondattan művészetéhez”, akkor megint csak földereeng egy párhuzamosság. Talán nem délibáb. Kőrösi Imre Horatius kapcsán hozott össze bennünket egy előadásában a Magyar Ókortudományi Konferencián 2004-ben, leginkább a spleen jegyében.² Két híres Petri-vers rögtön eszébe juthat mindenkinek: a *Horatiusi* és a *Horatiusnak rossz napja van*. De amikor Petrinek a saját nevében volt nagyon rossz, sötéten látó napja, akkor is Horatiust idézte: „Már Horatius is megmondta: »Carpe diem!« / Vagyis: éljünk egyik napról a másikra. / Jövő nincs.” [A *Dunánál*] Vagy van jövő, de milyen? Ezt az *Ó, Leuconoé* című vers részletezi, szelídebb, ősziesebb iróniával. Nem így a másik leuconoés vers, a *Viturbius Acer fennmaradt verse*. Ebben jelenik meg Horatius a legközvetlenebbül, egyúttal a legmaibbra átfordítva. „Velem, veled: mi lesz? / Nem kérdezni, nem beszélni. / Igyuk meg a sört / a favedrekben satnyán élőlő / tuják alatt.” [Az jut eszembe, de csak zárójelben, hogy vajon nem innen vettem-e én is az anakronisztikus ötletet, hogy vodkás poharat emeljek Flaccus egészségére?]

„Míg az ember a styxi révbe jut” – zárul a *Horatiusi*. És még három másik versben is találkozunk a Styxszel. Sőt, van egy negyedik is, megnevezetlenül: „sötétebb folyam sodra vár”. Hacsak nem a Léthére gondolt ezúttal, mert az is szerepel két versében. Az antik világ fogalomkincse mintha ott fészkelne költői zsigereiben. A már fiatalon is a halálra készülővel Persephoneia incselkedik. Ariadne ígérte neki, hogy kiveteti e hovátlan világból. A rendszer iránti undor később Élektra monológjában robban ki belőle. Korábban, lágyabb hangfekvésben, a halni készülő Petronius jelenetét idézi fel Sienkiewicz regényéből, „azt a nemes / időhúzást, amellyel egy korszak / viszszeanéz; nézegeti magát. / Mint aki a hülő vízben hever, / s a kád dugóját még nem húzza ki.” Testi romlását Catullus képében jeleníti meg. És amikor a váltott rendszerből is végleg kiábrándul, a *Kívül* című versben ezt az önképét örökíti ránk: „Ovidius a *Tomaji*-ban. Ül a söre mellett, / olvas, körmöl, elmélkedik, bambul.”

Hogy a gyökerek milyen mélyre nyúlnak, azt most látom csak, olvasgatva Perl György II. b. osztályos tanuló verseit a Toldy Ferenc Gimnázium lapjában.³ Az első mindjárt

2 Az *öreg csontnak rossz napja van*. Megjelent: *Kalligram*, 2006. november–december.

3 *Toldy*, I. évf. 1. szám, 1960. január. Szerkeszti a KISZ keretében működő szerkesztőbizottság: Sztrókay Kálmán, Perl György, Fodor Géza. A tanári kar részéről felelős: Freisinger Ernő. Ára 1 Ft.

a római birodalom korába visz, hexameterben. Két sor ugyan rövidebb egy lábbal [parányi repedés, anyaghiba], a hang egyneműbb, mint az irónia fényeivel később átszínezett, érett Petri-hang, de az ókori téma alól már itt is kihallik valami kényelmetlenül személyes: „ó, de bizonytalanul élünk mi e sasszemű fényben”. Olyannyira kényelmetlenül, hogy Vajda István a harmadik béből a *Toldy* második számában jónak látta dühödt gúnyversben reagálni rá. „Hörgő mellemből / zuhogva bugyog a szó. / Vért köpök, szenvedek. / Esik a hó... // Köhögő konzulok / könnyű testük szárnyán / modernül repkednek szerte. // Zörgő papír agyamon ül. / A szívem megdobbán, / a szívem kihül. // Hogy? Kihül? Kívül, vagy belül?” Stb.

Vajda István zavarosnak ítélte a verset, nem értette, miről szól. És felbőszítette, hogy nem érti. A másik verset ugyanebben a számban, a súlyosabbat, úgy tetszik, senki sem értette, de nem is vette észre senki, legalábbis az illetékesek közül, hogy nem érti. Különben aligha jelenhetett volna meg.⁴ Arról szól, hogy a Hódság nevű bácskai községben, ahol azelőtt békében élt és gazdálkodott együtt zsidó, magyar, sváb, a barátságot a germán hatalomvágy elsöpörte. „A zsidók elmentek Germániába halottan, / a többiek elmenekültek.” De száznyolcvan ártatlan ember ott maradt. A versből nem, csak Petri későbbi kommentárjából tudjuk, hogy svábok voltak, akik azt hitték, nincs mitől félniük, mert nem voltak volksbundisták. Rájuk tört azonban tizenkét szerb katona, ez viszont benne van a versben [csetnikek? kommunista partizánok? az utóbbi a valószínűbb], és belelőtték mindet a velük megásatott gödörbe.⁵

Iszonyat rázza leglelkét a testnek,
a bélpoklosok tánca megujjul,
a meggyilkolt s a gyilkos szégyenkeznek,
perc, mikor a hal a folyóba ful,
mert a sikló hullámok feldobálják
s lent kiveti a megzavart világ,
zengés zavarja most a holtak álmát
és mérget izzad gyáván a virág.

Tűz!

Hol vannak azóta a holtak,
és hol vannak a gyilkosok,
idő homályán bújdokolnak,
vagy eltemették a romok.
Mindegy! A vért lemosni nincs sav,
el kell tüntetni a sötét
vöröslő foltos vásznat, mint a
tüntető jelző szövetét.

A vers 1959 júliusában íródott. Költője ez év decemberében lesz 16 éves.

4 Freisinger tanár úr valószínűleg értette, de szemet hunyt. Fodor Géza mellett ő látta és segítette legközelebről Petri költői fejlődését ebben az időben.

5 Csak azt nem tudom, hogy ez megtörténhetett-e 1943-ban, nem elírás-e az évszám 1944 helyett.

Az első két szám után a *Toldy* második évfolyamának első, egyben a lap utolsó száma következik. Erős önkritikával indul, amelyet a két új taggal bővült és eggyel [Sztróky Kálmánnal] csökkent szerkesztőbizottság jegyez. „Mert a két gyenge szám és a kéziratban maradt harmadik mindenről tanúskodik, csak sikerről nem. Éppen ezért az új évfolyamot alapvetően más módszerekkel kell megindítani, amelyek talán gyümölcsözőbbek lesznek, és valóban teljesíteni fogják nemcsak a hozzá fűzött reményeket, hanem a kötelességeket is. / Elsősorban azt kell bejelentenünk, hogy lapunk tartalmát az idén egész más elvek határozzák meg, mint tavaly. A lap politikai állásfoglalása megalkuvást nem ismervé teljesen egyértelmű lesz, de ezen belül helyet adunk minden pozitív útkeresésnek és kísérletezésnek.” Talán mégis akadt figyelmes versolvasó az iskolai vagy a KISZ-vezetésben? A szépirodalmat mindazonáltal most is Perl György két verse képviseli, és az egyik megint antik témájú: *Ovidius halála*. A hexameter itt már nemcsak kezdeti formája a versnek, hanem tartalmi eleme is. „Az önkény elvitte a lányt... tata tak tatatak tata taktak / Üresednek a verslábak és elszabadulnak a szótól”. A búcsúvétel az aranykortól a forma bomlásában ölt verstani alakot, de a stílus, a szavak eufóniája még tartja magát, a vérbe merülő szabályák zizegnek. Innen, Tomiból, hosszú még az út a Tomaji kocsmáig, de érdekes látni, hogy innen indul.

A másik vers, a *Hideg ősz* közelebbi ráismeréssel lép meg. Akárcsak az első vers, a *Súlytalan élet*, egészében ez is a nyugatos költői és műfordítói hagyomány máris érett birtoklásán alapuló elégikus tónus magabiztos kiéneklésével hat. A *Súlytalan élet* vége Horatius Postumus-ódájának zárlatát visszhangozza, az amúgy apollinaire-es lebegésű *Hideg őszé* egy Ronsard-sonettben sem hatna idegenül. Egy ponton azonban, nem zökkenve ki a francia alexandrin ritmusából, a kép hirtelen jelenkorivá színeződik, néhány évvel egy levert forradalom után: „a detektív idő fékez és igazoltat”. A panaszosan is bársonyos burok mögül az a költő szól ki, aki majd erősebb, érdesebb hangján, Petri György néven ütögeti a réseket a Kádár-kori tabuk falába.

György Péter

Nincs mit keresnünk itt tovább¹

A PETRI-PARADIGMA

„Hogodra tűztél, Uram.
Huszonhat éve
kunkorodok, tekergek
csábosan, mégsem
feszült ki a zsinór.
Nyilvánvaló,
hogy folyódban nincs hal.
Ha mégis remélsz,
válassz más kukacot.
Szép volt
kiválasztottnak lenni.
De most már szeretnék
Szárítkozni, mászkálni a napon.”
(a *Magyarázatok M. számára* kötetből, 1971)

„Szeretném tudni, miért vagyok itten,
ahol már semmi szükség nincs reám.
Fetrengék kukacként a porban itt lenn,
Nincsen sem jövőm, se tavaszom, se hazám.
Nagyon hiányoznak az univerzálék,
ha lennének még, talán talpra állnék.”
(*Szeretném tudni az Amíg lehet* kötetből, 1999)

1.

„A kritika a tisztas távolság dolga. Olyan világban otthonos, ahol számít a perspektíva és a kilátás, és ahol még lehetséges volt valamilyen álláspont. A dolgok azonban már túlságosan is égetően tapadnak az emberi társadalom testére. Az »elfogulatlanság« és a »szabad pillantás« hazugsággá lett, hacsak nem a szimpla hozzá nem értés egészen naiv megnyilvánulása.”² Petri György 1989 előtt nem számíthatott a kellő kritikái távolság intézményes hagyományára, amint – eltérő okoknál fogva – senki

¹ „Nincs mit keresnünk itt tovább – / telt a szív – üres a világ.” Novalis, Halálvágy, ford. Rónay György. „Nevezhetjük, jobb híján, / a szív ürességének – / Nevezzük. Legalább ennyi is / el van intézve.” *Hátrahagyott versek, 1966–2000 = Összegyűjtött versek*, 2018, 576.

Ez az írás nem jöhetett volna létre Mosonyi Aliz, Sztrókey Kálmán, Pap Mária és Várady Szabolcs lekötelező segítsége nélkül, amit őszintén köszönök. Mindannyiuknak része volt abban, hogy fontos, forrásértékű szövegeket olvashattam el, illetve azokból egyes – nem személyes infó mációkat tartalmazó – részeket idézhettem. Továbbá 2019 nyarán a fentiek jóvoltából szereztem tudomást Petrinek a Toldy Gimnázium lapjában megjelent szövegeiről, amelyek felleléséért, elérhetővé tételéért köszönettel tartozom Porogi Andrásnak és Németh Györgynek, a Toldy Gimnázium igazgatójának és tanárának, valamint az Egyetemi Lapok egykori szerkesztőjének, Nyakas Szilárdnak, Petri György egykori évfolyamtársának, és Komáromi Csabának, a PIM munkatársának.

² Walter Benjamin, *Egyirányú utca. Berlini gyermekkor a századforduló táján*, ford. Márton László, Atlantisz, Budapest, 2005, 73–74.

más sem. Ha valaki túl közel volt a hatalomhoz, akkor azért nem, ha túl távol, akkor pedig azért. Az egyeduralom ideológiai terében sem a perspektíva, sem a kilátás nem volt zavartalan. Az MSZMP „illetékesei” úgy vélték, hogy a kritika „hivatásának lényege, hogy a szocialista elvek, a társadalmi valóság, és az alkotások összhangját, illetve eltéréseit marxista szemlélettel [...] mérlegelje.”³

Petri költészete az első pillanattól fogva – a kortárs magyar költészetben egyedülálló módon – elválaszthatatlan volt a pártállam pragmatikus pszeudo-ortodox marxizmus–leninizmusát a marxizmus reneszánszán alapuló radikális rendszerkritikával illető, ugyancsak magától értetődően baloldali Lukács-tanítványok szubkultúrájától, majd a demokratikus ellenzék közegétől. Ezért költői munkásságának megítélése is elválaszthatatlan e két, akkor kreclinek hívott, utóbb világgá lett kontextusától. 1989 utáni munkássága egy ideig szorosan összefüggött a demokratikus ellenzék utóéletével, illetve az SZDSZ politikai közegével, s mindkettő annak az évtizedek alatt állandóan változó, átalakuló megítélésével. S habár 1994-ben kilépett az SZDSZ-ből, visszavonult a napi politikától, és éppoly kérlelhetetlen kritikusa lett „saját” pártjának, mint a kormánynak, mindez nem sokat változtatott a társadalmi nyilvánosság, azaz a média által folyamatosan újratermelt Petri-képen, arról nem beszélve, hogy számos, egymást követő interjújában ő maga is hozzájárult ennek a képnek a rögzüléséhez. Míg tehát a publicista Petri maga aktív szereplőjévé, addig munkásságának megítélése áldozatává vált annak a *culture war*nak, amely 1990 után más kontextusban, részben eltérő okoknál fogva, de igen hasonlóan uralta a kortárs művészet nyilvánosságát tőlünk Nyugatra, mint mifelénk.⁴

2.

Petri 2018-ban a Magvető Kiadónál, Várady Szabolcs szerkesztésében megjelent *Összegyűjtött versei* című kötete számos, eddig mindössze folyóiratokban megjelent vagy kéziratban maradt verset tartalmaz, melyek közlése és a közlés módja a szerkesztői döntés eredménye. 2003 és 2007 között, ugyancsak a Magvetőnél, négy kötetben jelentek meg Petri György munkái. Az első kötet tartalmazta a versek döntő többségét, s a szerkesztők – Réz Pál, Lakatos András, Várady Szabolcs – a *Függelékben* helyezték el a korai és a Petri által az *Örökhétfő* és az *Azt hiszik* című kötetekből kihagyott darabokat, tehát a *Kihagyott verseket*. Igen jól érzékelhető különbséget tettek, tehát teremtettek az életmű egyes szakaszai között: megkülönböztették az életében nyomtatásban megjelent, illetve az 1963–1966 közti, korainak nevezhető, de az életműben önálló hellyel rendelkező, fontos verseket. A *Hátrahagyott versek* című részben az 1966–2000 közti, addig zömmel kéziratban közölték, melyeket a Petri által és részben általuk teremtett kánonban esztétikailag marginálisnak láttak,

3 Az MSZMP Központi Bizottsága Kulturpolitikai Munkaközösségének állásfoglalása irodalom- és művészetpolitikánk néhány kérdésében = *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975*, Kossuth, Budapest, 1979, 343, kiemelés az eredetiben.

4 A magyar *culture war* feldolgozása még várat magára. A fogalom jelentése szerint politikai ellenfelek kulturális nézeteinek, rosszabb esetben teljesítményének a kérlelhetetlen politikai vita kontextusában való megítélése: azaz a korszak kritikai állapotai nem tettek különbséget egy költő különböző szerepei között.

amelyek ugyanakkor az életmű értelmezésében, rekonstrukciójában kulcsfontosságú dokumentumoknak számíthatnak. Közöltek továbbá, mint írják, a függelék függelékeként, *Bökökversek, rímjátékok, verscsírák* címmel egybegyűjtve olyan szövegeket, amelyeket „élő költő általában nem ad ki a kezéből”, amelyeknek azonban „a halál és a költő súlya ad [...] menlevelet”.

A negyedik – *Próza, dráma, vers, naplók és egyebek* című – kötetbe gyűjtötték a cikkeket, tanulmányokat, színházzal kapcsolatos szövegeket, prózakísérleteket, naplókat és emlékezéseket, feljegyzéseket, nyilatkozatokat, dokumentumokat, a *Magyarázatok P. M. számára* címet viselő, Petri utolsó élettársával folytatott beszélgetéseknek a *Holmiban* megjelent részeit, további interjúkat, és műfordításokat. Végül az első kötet megjelenése óta előkerült verseket a *Versek, töredékek, vázlatok* című részben gyűjtötték össze, azaz kényszerűen, de végül meg kellett hogy különböztessék azokat az első kötet rendjétől.

Az elmúlt több mint egy évtizedben Petri olvasójaként egyszerűen elfogadtam, és – okkal – hálásan használtam azt a szerkezetet, amelyet Réz, Lakatos és Várady négy kötetben megalkotott és elénk tárt. Most azonban némiképp megváltozott a helyzet. 2018-ban Várady maga egy kötetbe gyűjtve közölte, tehát óhatatlanul is újrendezte a jelenleg rendelkezésre álló, és 2007 óta számos verssel kibővült hagyatékot. Így hozta létre a *Kötetben először megjelenő versek, töredékek* kötetzáró csoportját is, ami igen fontos következményeket vont maga után. Az egy kötetben olvasható, azaz egybeolvasandó Petri-életműnek a költő élettörténetének megfelelő, s ugyanakkor azon túlmutató szakaszai óhatatlanul rákényszerítik az olvasót arra, hogy a sorra különböző kiadóknál megjelent szövegeket „egybelássa”, azaz könnyebben rátalálhasson azokra az évtizedeket átívelő ismétlődésekre, visszatérő utalásokra, amelyek véleményem szerint minden, az 1971 és 1999 közötti évtizedek lenyomataként is érthető poétikai, modorbéli eltérésen túl, éles fényrel világítanak rá az életmű egységére. Az egy kötetben való közlés megkönnyíti az utalások, rájátszások, önidézetek egybeolvasását, s ez igazsággal megkönnyíti az olvasó számára a *saját költő* olvasás általi megteremtésének munkáját.

Az *Összegyűjtött versek* megjelenése tehát lehetővé tette, hogy végiggondoljam mindazt, amit az alábbiakban kifejtek. E koncepció – reményeim szerint – fontos pontokon tér el az elmúlt évtizedekben csaknem uralkodóvá vált szemlélettől, amelynek centrumában a Petri-életmű *folyamatos romlásként* való interpretációja állt. Ezen interpretáció alakítói és követői olykor talán túlzottan nagyvonalúan eltekintettek a költőnek az első két kötetét meghatározó közegétől, a vitathatatlanul marxista szubkultúrában élt élettől, majd az abban való csalódás világnézeti összefüggéseitől, melyeket – és itt emellett érvelek – az életművet meghatározó alapként értelmezhetünk.⁵

5 Lásd például Keresztury Tibor monográfiáját [Petri György, Magvető, Budapest, 2015], amelyben 1968-at a marxizmusra mért vereségként [39] érti, és „történelmi kudarcnak” tekinti [38]. Attól tartok azonban, hogy a helyzet ennél sokkal bonyolultabb volt. 1968 ugyanis nem történelmi kudarc, hanem igen összetett kulturális és politikai átrendeződések éve volt, s így nem mért, nem is mérhetett vereséget a marxizmusra. Arról nem beszélve, hogy az akkor az MTA Filozófiai Intézetében dolgozó, MSZMP-tag Kis és Márkus és a pártönkívüli Bence 1970–1972-ben (!) írt

3. AZ ELŐTÖRTÉNET

„...Mikor nem írok verset, nem vagyok, írtad, de írtad,
és voltál, és nem adja meg magát a sírnak
a mephistophelesi gimnazista,
hulló dohányú, házi töltésű cigarettáit szíva,
akit emez égtáj és életidő s egyáltalán: az élet
elfogadóvá azt, amit el szoktunk fogadni, nem érlelt...”
(Várady Szabolcs: *Petri sírjánál*)

A félig még gyerek, félig már kamasz Petri kedvelte, ha az absztrakt szellemi kérdésekre a választ sorsdöntő kísérletek keretében lelhetette fel, tehát szó szerint értette a tett értékű szavakat. Tudni akarta például, hogy *valóban* van-e Isten, s ha van, akkor azt annak (!) bizonyítania is kell, például azzal, hogy figyel-e rá.

...én a következő dolgokat játszottam. Azt tudod, hogy a katolikusoknál a szentelt ostyát, ami a feloldozást jelenti, azt csak gyónás után szabad fogyasztani. Na most én például nagy mennyiségű szentelt ostyát zabáltam meg gyónás nélkül a sekrestyében, abban a reményben, hogy halálos bűnt követek el, és akkor valami kiderül. Meg tettem olyan kísérleteket, hogy a Mária téri játszótéren leültem, és magamban mondogattam olyanokat, hogy Isten nincs, Jézus egy fasz, és vártam, hogy történjen valami... Tulajdonképpen szerettem volna, hogy történjen valami. Szóval, hogy ha én itt sorozatban követem el a halálos bűnöket, akkor az isten valahogy odabaszik nekem. Szóval szerettem volna, provokálni akartam... Erről egyszer már beszéltem neked, hogy volt valami gyerek részéről teljesen perverz ismeretelméleti érdeklődés bennem már kora gyerekkoromtól [...]. Tizennégy éves koromban eldöntöttem, hogy én ateista vagyok. Még akkor egy kicsit optimista voltam, mert emlékszem, hogy a Fodor Gézával – még akkor a Géza is járt templomba – jöttünk anyámmal és az Iskola utcán azt magyaráztuk, azt magyaráztam én anyának, hogy 1960-ra a Vatikánt műemlékké nyilvánítják és ez egész hülyeség megszűnik.⁶

Persze aztán nem lett ateista, „feltárlhatnám ezt a világot / Isten fogalmának” – írta a nyolcvanas évek elején *Akkor* című, fontos versében, amelyre alább még visszatérek. Nem tudom – pontosabban semmire sem vezet azon gondolkodni –, hogy végül hitt-e Istenben, vagy „csak” pontosan értette, hogy Isten fogalmának elfogadása,

könyve (*Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?*, T-Twins–Lukács Archivum, Budapest, 1992) nem „überhaupt” a marxizmus bírálata, hanem a monolitikus, állami ideológiaként használt, a leninizmussal, és hosszú évtizedeken át sztálinizmussal súlyosbított politikai doktrína (mint talált tárgy) megtisztításának módját kereső szöveg, azaz a szerzők nem a marxizmuson kívül, hanem a szocializmus megvalósítására valóban alkalmas marxizmuson belüli radikális fordulat értelmezésére vállalkoztak, s fel sem merült bennünk, hogy a kizsákmányolás és elidegenedés rendszere, a kortárs kapitalizmus számukra elfogadható lenne. Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, akadályokat állítunk részben a szocializmus megértése, részben a korszak művészetének, kultúrájának interpretációja – azaz Petri értelmezése – elé.

6 Petri György beszélgetése későbbi utolsó élettársával (a továbbiakban: Beszélgetés), I. 8–10. (1989. január 18.). Kézirat.

ha tetszik, használata nélkül, tehát az ateizmus szellemi sivatagában, képtelenség léteznie. Azaz, *nem* az volt az élethosszon át újra és újra elötölakodó kérdés, hogy van-e Isten, s ha van, akkor miként, hanem az, hogy vajon Isten létének feltételezése a szükséges, de nem elégséges feltétele-e a *bűntől való tartózkodás* folyamatosan zajló kísérletének. S túl a vakhiten, azt kívülről szinte lehetetlen eldöntenünk, hogy – sokat emlegetett vallási amuzikalitás ide vagy oda – Petri istenes versei egy hitetlen beszámoló-e egy hagyományról, vagy a versek általi felismerése annak, hogy ő maga sem látta mindig világosan, csak újrairta, amikor kereste a határt. Mintha azt folytatta volna, amit kamaszkorában a Mária téren kezdett el.

A metszően okos gimnazista Petri, aki életkorától függetlenül komolyan figyelt arra, amit 1956-ban az utcákon látott, utóbb a kívülről mikéntjét kereste, ami jóval bonyolultabb feladat volt az ötvenes évek végén a Vár alatt, a Toldy Gimnáziumban, mint a klasszikus késő hatvanas években az egyetemen. Minden okunk megvan arra, hogy kivételesnek tekintsük a *Toldy* című iskolai lapban közölt írásait.

Az első számban, 1960-ban jelent meg még Perl György néven több szövege is: *Súlytalan élet* című verse, egy Brecht-tanulmánya, amelyet illusztrálandó részleteket közöltek az akkor magyarul még meg sem jelent színműből, az *Arturo Ui*ből,⁷ valamint az 1959 júliusában írt hosszúvers, a *Hódság 1943*, amelyben a délvidéki falu és Petri családtörténetének összefüggései jelennek meg szétbonthatatlanul. Hosszú évtizedekkel később Petri így emlékezett vissza a versre és a Hódságon történetekre:

...asztán csináltunk egy újságot a Toldyban, Toldy Híradó⁸ volt a címe, vagy ilyesmi, a Sztrókey Kálmán, a [Fodor] Géza meg én szerkesztettük, a Kálmán elsősorban a tördelőszerkesztő, vagy az olvasószerkesztő vagy a technikai szervező funkcióját töltötte be, meg ami még fontosabb, a mamája az Újságírószövetségben volt könyvtáros, és ily módon ő tudott stencilt biztosítani a lap számára. A Géza egy Madách Ember Tragédia elemzéssel debütált a lapban, én pedig első és utolsó rövid epikus költeményemmel, *Hódság 1943* volt a címe, ami arról szólt, hogy a falu sváb lakossága, éppen ezért, mert nem voltak nációk és nem voltak volksbundisták, jóhiszeműen ott maradtak, és azt hiszem, 134 embert, vagy a csetnikek, vagy a kommunista partizánok, ez nem derült ki számomra, mindenesetre megásatták velük a tömegsírt, és belelőtték az embereket. Hát akkor nagyjából mindennapos volt a kölcsönös vendetta Szerbiában. Erről írtam.⁹

7 Mándi Teréznek, Sztrókey Kálmán édesanyjának a fordításában.

8 Valójában *Toldy* volt a lap neve: *Toldy*. A Toldy Ferenc gimnázium lapja. I. évfolyam I. szám, 1960. január. Szerkeszti a KISZ keretében működő szerkesztőbizottság: Sztrókey Kálmán, Perl György, Fodor Géza. A tanári kar részéről felelős: Freisinger Ernő. Petri családjáról lásd Hicsik Dóra, Petri György szabadkai gyökereiről, *Híd*, 2016/1., 3–23. A nyugat-bácsi Hódságon történetek kontextusához lásd Limes, 2009/2.; Tudományos Szemle, Délvidék 1941–1944. I. 2. Szerkesztette Seres Attila.

9 *Beszélgetés*, I. 60. [1989. január 28.]. Petri iskolatársa és barátja, Sztrókey Kálmán – akinek a vers zenei változata köszönhető – 2019. augusztus 19-i beszélgetésünk során megjegyezte, hogy megítélése szerint a vers akadálytalan megjelenéséhez hozzájárult annak antifasiszta költeményként való olvasata: azaz a korszellem jelentéselvárása mintegy láthatatlanná tette, hogy a versben leírt tömeggyilkosság a magát ártatlannak tudó sváb lakossággal történeteket rögzíti. Hat évtizeddel később persze nehéz megítélni, hogy 1960-ban miként működött a társadalmi fantázia. A vers „töréspontja”: „A zsidók elmentek Germániába halottan / a többiek elmenekültek.” Ezután kezdődik a szerb katonák által végrehajtott tömeggyilkosság leírása. Sztrókey álláspontját erősíti, hogy az általa írt kantáta 1963-as előadásának ugyancsak nem volt semmi akadálya

Miközben a gimnazista Petri neveltetéséből fakadóan nem hagyott fel a katolikus vallás gyakorlásával, Fodor Gézával együtt kezdett megismerkedni a marxizmus egyes szövegeivel is. „...én elkezdtem Lócit [Benedek Lóránt] győzködni arról, hogy a szocializmus és a kereszténység nagyon jól összeférnek – forradalmian előlegeztem a később marxista–keresztény párbeszéd eszméjét – olyannyira, hogy le is jártam a Szilágyi Dezső téri bibliakörbe és tartottam Marxizmus és kereszténység címmel előadást.”¹⁰

A keresztény/marxista kettős identitásnak fennmaradt egy igazán lényeges irodalmi dokumentuma: a vélhetően 1967–70 között keletkezett vers, a *Hitvita: beszélgetés, amelyet M., a szerző és keresztyén barátjuk folytat, valamivel a szakítás előtt*, a nyelvész Benedek Lóránttal folytatott vitáról.

K: [...] Te döntésig akarnál
hajszolni minden pillanatot. A „Legyen”
tolulna minden pillanatban szádra.
S meg kell tapasztalnod, hogy nem vagy isten,
hogy a vad, vad erőfeszítések után
mindég megjő a bánat.
[...]
Én tinéktek nem segíthetek, mert
ti bezárjátok a szíveteket. Jobban féltek
az alázattól, mint a kárhozattól.
[...]
S a ti ügyetek,
hogy erősebbek legyetek a világnál.
Titeket ez a közeg kapcsol össze.
[...]
egy metafizika sem volt
a tiéteknél kíméletlenebb,
mert a realitásérzék teljes hiányát
a valóság elvévé akarjátok tenni...

Nem ismerek ennél őszintébb önvallomást az állami ideológiával szemben álló kritikai marxizmus szubkultúrájának identitásválságáról – s az a tény, hogy a „vádakat” Petri „keresztyén barátja” mondja el „valamivel a szakítás előtt” – ettől a párbeszéd Möbius-szalagja még követhetlenebb. Ez volt az a probléma, amellyel nem pusztán Petri, de a marxizmust nem állam által felügyelt politikai ideológiának látó, hanem az önismeret és a társadalmi változás kettősségében élő és gondolkodó értelmiségiek küzdöttek, amely létük alapkérdése lett – és amely nem kevesek számára végül megoldhatatlannak bizonyult.

1962-ben az 1957-ben letartóztatott, s a börtönben részben megtért, részben beszerzett Borbély Örs „arról számolt be, hogy bibliaköri foglalkozáson kommunista, pontosabban keresztény kommunista költőként került szóba a szintén oda járó

10 Beszélgetés, I. 61. (1989. január 28.)

Perl (Petri) György, valamint Mosonyi Aliz.” Mint „Bihari Károly” jelentette: „Perl igen aprólékos tudással, kitűnő beszédkészséggel rendelkezik. Beszélt a marxizmusról. Előzőleg elmondotta a marxista példát, majd logikai módszerrel megcáfolta azt [...]. Perl egyébként nem imádkozik, és nem énekel zsoltárokat a közösség tagjaival együtt.”¹¹ 1963. április 2-án, kedden este 7-kor – „Bihari Károly” jelenlétében, a Bartók Béla Zene-művészeti Szakiskola Zeneszerzés Tanszaki Házi Hangversenyén többek között négy énekes fellépésével előadták a IV. évfolyamos Sztrókay Kálmán Petri György *Hódság* című versére írott kamarakantátáját.¹² Petrit – mint az Szőnyi könyvéből kiderül – igen komolyan vették, „Bihari Károly” 1963-ban egy jelentésébe bemásolta a *Mi lesz az ifjúsággal*, illetve az *Új, provokatív Feszty-körkép* című verseket.¹³

1962 novemberében Fogarasi Ferenc rendőr százados úgy jellemezte Petri politikai felfogását, hogy az „a marxizmus ideológiájával szemben álló, szélsőjobboldali”.¹⁴ A rendőrtiszt a marxizmus ellenségeit az állam által kizárólagosnak ítélt ideológiát kritikával illető, sőt támadó kívülállóknak tekintette. Vaksága forrásértékű „apróság”, s nem egyszerű ostobaság. 1963-ban Petri oly módon, olyan mélységekben és olyan okoknál fogva olvasta Marxot, ami a bináris kódokban gondolkodó rendőrtiszt – azaz a hatalom – számára átláthatatlan és értelmezhetetlen volt.

4. ÜDVÖZÜLÉS, TELEOLÓGIA, OKOS CSELEKVÉS

„...Az tán marxista lettem,
a stílusom elromlott ennek következtében,
de az életem súlyosabb lett. Véget ért a finnyás szaglászás korszaka”
(*Tizenegy éve folyton tervezem*)

Petri döntő helyeken idézte Novalist. A *felismerés fokozatai* című versének egyik (német nyelvű) mottója a *Virágpör* 104. pontja: „A forradalom számára sok anti-forradalmi könyvet írtak. Burke azonban forradalmi könyvet írt a forradalom ellen.”¹⁵ Petri Novalis és Edmund Burke¹⁶ iránti elkötelezettségét idézi: „És ezer okunk van szeretni őket, mert okunk van / a rokonézésre mind az epés moralisták iránt, / a belátásból eredt elfogultság, tragikus egyoldalúság iránt.” Majd visszatér a mottóra. „Amiben tévedtek: mégsem lehet forradalmi / könyvet írni a forradalom ellen.”

A realitásérzék teljes hiányát a valóság elvévé tenni annyit jelentett, mint az utópia tételeit átfordítani társadalmi gyakorlattá. A kommunisták világnézetének lényege a még nem ismert, s a társadalom többsége által el sem ismert társadalmi program

11 Szőnyi Tamás, *Weöres, Pilinszky, az ifjú Petri és a klerikális reakció dalmokai* = Uő., *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990*, I, Noran, Budapest, 2012, 666.

12 Műsorfüzet, Sztrókay Kálmán tulajdona.

13 Az első szerepel Petri összegyűjtött verseinek kiadásaiban. Az utóbbi először a *Titkos írás* I. kötetében, a fenti fejezet 77. jegyzetében jelent meg: „Elöttem veszteglő bizonytalanság, / mozdulatlan hajó a gyors habon. / Bennem és mindenütt: / a régen és hiába várt forradalom. / Költő, kevés lesz / az üdvözüléshez / elrebegned magányos énekét, / ha eljön a perc, / s baráti koponyákat kell bezúzni, / nem ellenségeket, / ha önmagaddal, / s e beteg béke zűrzavarával / birokra kelsz.”

14 Szőnyi, I. m., 668.

15 *Műhely*, 1997/2, 22, ford. Weiss János.

16 Edmund Burke, *Töprengések a francia forradalomról*, ford. Kontler László, Atlantisz, Budapest, 1990,

elfogadtatása volt, ha tetszik: bármi áron. Amúgy ez volt a történelmi Magyarország kulturális, társadalompolitikai meggyőződéseinek érvénytelenítésére vezető út, a megszabadulás egyetlen lehetséges módja – amely persze elképzelhetetlen volt. A nyugati marxizmus korszakos hőse, Herbert Marcuse így zárta *Az egydimenziós ember* című, először 1964-ben megjelent, a keleti térfélen is nagy hatású művét: „A kritikai társadalomelmélet nincs birtokában olyan fogalmaknak, amelyek át tudnák hidalni a jelen s a jövő közti szakadékot, minthogy nem ígér semmit, és nem mutat sikert, negatív marad. Így akar hű maradni azokhoz, akik – remény nélkül – a Nagy Megtagadásnak adták és adják az életüket.”¹⁷ A *Great Refusal* persze mást jelentett a kortárs kapitalizmussal, mint az államszocializmus bürokratikus marxista–leninista ortodoxiájával szemben fellépő kritikai marxisták esetében.

Világosan kell látnunk: Petri *nem* a pártállam legitimitását fenntartani hivatott, ma már különös kollázsnak ható, egykor tudományosnak remélt aktuális párthatározatokat igazoló hatalmi nyelvjátékok – tudományos szocializmus, dialektikus és történelmi materializmus, marxizmus–leninizmus – világába lépett be, hanem az 1956-ban [az egyes életutak alakulásától függetlenül] végül legitimitást szerzett Lukács-iskola, majd -óvoda szűk elitjébe. Olyan emberek közé, akik úgy vélték, hogy a fennálló államszocializmusból az igazi marxizmushoz való visszatéréssel lehet létrehozni a szabad emberek kizsákmányolás és elidegenedés nélküli társadalmát. Azaz a Lukács vonzáskörében tevékenykedő filozófusok a kortárs kapitalizmust egyetlen pillanatra sem tekintették érvényes lehetőségnek, amint ugyanakkor az államszocializmus adott állapotával sem kötöttek békét. Az alábbiakban csak vázlatosan foglalhatom össze annak a kihívásnak a lényegét, amellyel Petri szembesült, és amellyel egy ponton azonosult.

Heller Ágnes 1968 novemberében az *Üdvözléstan-e a marxizmus?* című, eredetileg a *Tagebuch* körkérdésére írott válaszában a legvilágosabban ment neki a történelemfilozófiai menetrend, tehát a szükségszerűség kérlelhetetlenségében biztos kortárs marxizmus–leninizmusnak. „Az elidegenedés visszavonásának korszakát nevezte Marx kommunizmusnak. A kommunizmus tehát a marxizmus szerint nem az emberi történelem célja, hanem az az *objektív lehetőség*, mely az emberiség előtt fejlődése adott fokán megnyílt, a tevékeny emberektől, az emberi praxistól függ, hogy ezt a lehetőséget *megvalósítják-e*, és hogy *hogyan* valósítják meg [...]. Azok az emberek, akik ezt az ügyet – az emberiség maximális értékrealizációjának ügyét – választják, értelmet találnak ebben a választásban. Ez újra csak nem üdvözlés a szó hagyományos értelmében.” Heller visszautasítja a szükségszerűség bizonyossága és az üdvözlés hagyománya közti „szerződést”: az értelmes, jó és igaz élet bizonyossága nem a teendők evidenciájában, hanem az azok felismeréséért folytatott küzdelemben áll, amelyet önmagunkkal folytatunk.¹⁸ És ez utóbbi volt az alapja Petri költői életművének, a kortárs költészet esztétikai horizontjának. Heller álláspontja ma is érvényes filozófiai szöveggként olvasható. Petri számára Bence György, Kis János és Márkus György *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?* című, 1972-ben írt és gépelt kéziratos formában,

17 Herbert Marcuse, *Az egydimenziós ember*, ford. Józsa Péter, Kossuth, Budapest, 1990, 281.

18 Heller Ágnes, *Üdvözléstan-e a marxizmus? Válasz a „Tagebuch” körkérdésére*. Megjelent 1968. júliusában; magyarul lásd *Új Írás*, 1968/11, 103–105.

szamizdatként terjedő munkája jelentette a fordulópontot.¹⁹ Heller munkásságában az etikai, illetve morálfilozófiai kérdések játszották a főszerepet, Márkus számára viszont a marxizmus antropológiája, ami ennek megfelelően nyomot is hagyott Bence és Kis korai évein, pályafutásuk első szakaszán. Közös művük lényegében a „politikai gazdaságtan” ortodox marxizmusban játszott megfellebbezhetetlen szerepének radikális kritikája volt. A két döntő fejezet: *A radikális szükségletek problémája*, illetve a *Megvalósítható-e a „szabad termelők társulása”* nyelvhasználata, retorikája ugyan végtelenül nehézkesé tette, s teszi ma is a szöveg szabadsághoz és kortárs társadalmi kérdésekhez való viszonyának értelmezését, ugyanakkor a korszak ideológiai cenzorai számára a kézirat félreérthetetlenül a lehető legradikálisabb támadást intézte a marxizmus–leninizmus államérdeket jelentő kánonja, s ebből következően a rendszer ellen. Az MSZMP ideológusainál beláthatatlanul mélyebb és valóban „marxistább” meggyőződéseiket, illetve pontosan felismert, elemzett problémákat követve megsemmisítő kritika tárgyává tették Marxnak a munkásosztály várható nyomorára vonatkozó tételeit, amelyek – a fogyasztás logikáját követve – a radikális szükségletek forradalmi potenciálját is ellehetetlenítették. Ugyanakkor megkísérelték minimum legitimnek tekinteni a központosított szocialista gazdaság belső piacát, divergáló céljait.²⁰ A szocialista gazdaság nyilvánvalóan nem teremtette meg az elidegenedés alóli felszabadítás programjának lehetőségeit, s a nyugati marxizmus radikális kapitalizmusellenessége és a szabadság új formáinak megteremtése melletti elkötelezettségével szemben a keleti térfélen az antropológiai csőd jelent meg. A korszak magyarországi ideológiai, filozófiai piacán a Lukács-kontextusban dolgozókkal szemben – pusztán a gondolkodás módszerességét, a filozófiai érvelés minőségét figyelembe véve – semmiféle avantgárd ellenkultúra nem jelentett alternatívát, amint a marxizmuson kívüli, betiltott és ellehetetlenített filozófiai iskolák sem jelenhettek meg a tudományos nyilvánosságban. Ezért volt ez a teoretikus lehetőség döntő Petri számára, s ennek reménytelensége jelent meg *A fellismerés fokozatai* ciklusban.

...De ez nem ideje semminek.
Itt szemedbe süt a nap, de nem ébredsz,
itt zümmöghet az éj, de te nem alszol,
itt készülődsz, de nem mégy sehová,
itt lépdelsz, de mint hengeren a mókus.

Mert ez nem ideje semminek.

[Zátony]

A marxizmus feladása, illetve lassú elhagyása egy államszocialista országban, egy Petri körülményei között nevelkedett, nagyon fiatal ember számára egy *univerzális*,

19 „Az én kapcsolatam a marxizmushoz a Lukács-vitán át alakult ki. Én 56-ot nem tudtam megemészteni, tehát ez egy elfogadható kompromisszum volt, hogy Lukács az ugyan kommunista és marxista, de olyan marxista, akit üldöznek, és aki a Nagy Imre-kormány tagja volt. Enélkül nem tudom, hogyan alakult volna a filozófiai orientációm.” *Beszélgetés*, I. 37. (1989. január 21.)

20 Bence–Kis–Márkus, *I. m.*, 167.

imaginárius szellemi térből való kényszerű visszavonulást jelentett abba a kéréletlen, szűkös ideológiai tér által meghatározott valóságba, amelyhez neki sem volt sok kedve – lévén hogy a sorsdöntő kísérletekhez, a provokációhoz egyaránt a tágasság iskolájára van szüksége.

Mint két interjújában is utalt rá, 1976-ban a BME Villamosmérnöki Karának Schönherz Zoltán Kollégiumában, egy író–olvasó találkozón „[v]alaki felállt, hogy akkor most mondjam meg, én marxista vagyok-e. Az egy hatalmas pillanat volt. Én ugyanis azt mondtam, hogy nem vagyok marxista. És tényleg megállt a levegő. A közönségnek is és nekem is. Holott én már körülbelül három éve, 1973-ban, hosszú küzdelmek után leszámoltam a magam marxizmusával.”²¹

Petri marxizmushoz fűződő viszonyának felidézése lehetőséget teremt az „alkoholista költő” mítoszának dekonstrukciójára. Petri valóban alkoholista volt, de ez nem jelentette azt, hogy részegen ne tudta volna, mit beszél, vagy mit ír. Várady Szabolcs egy feljegyzése a hiteles tanú leírásaként idézhető.

Egy másik jellegzetessége volt az agyműködésének, hogy egyrészt hihetetlen memóriával tárolta az olvasmányait, másrészt hosszú, bonyolult gondolatmenetek úgy rögzültek benne, hogy amikor az alkoholszintje már messze túlemelkedett a normalitás határán, az agya még mindig úgy működött, mint egy precíz magnetofon: egyenletesen jött belőle a tárolt szöveg. Egyszer, amikor szokás szerint az én kis szobámban gyűlt össze a hétvégi társaság, Bence György, Kis János, Fodor Géza, talán Nyíri Kristóf és a nőik persze – Gyuri felkuperodott az íróasztal tetejére, és egy végeérhetetlen előadásba kezdett, azt hiszem, a spanyol polgárháborúról. Hogy már nagyon részeg, azt sokáig csak a szavak közti szünetek növekedése jelezte, de a szöveg hibátlanul koherens volt, mígnem aztán egyszer csak, minden átmenet nélkül, egy hosszú mondat közepén elaludt. Még csak le sem esett az asztalról.²²

Hosszú évekkel később Esterházy Péter hasonlóképp fogalmazott.²³ Petri igazi, nagy drámája a Fodor Géza által is átélt, ám önmagából is jól ismert világnézet-szükséglet lehetetlenné válásának következményeivel való szembenézés volt, s ezzel nem állt egyedül. Amikor hosszú hallgatás után *visszatért* a költészethez, akkor magyarázattal szolgált: a hallgatás oka a Kádár-kori prezentizmus végtelen szűkösségének elviselhetetlenségére adott válaszképtelenség.

Pályája elején a *Belső beszéd* című, lenyűgöző hosszúversben – a külsővé, objektivitássá vált versében – pontosan leírta, hogy mit jelentettek a világnézet jelentésnélkülivé válása után leélt élet mindennapjai.

21 A kérdező Kisbali László. *Beszélő*, 1991. július 20. = *Petri György munkái, III: Összegyűjtött interjúk*, szerk. Réz Pál – Lakatos András – Várady Szabolcs, Magvető, Budapest, 2005, 133.

22 Várady Szabolcs, *Emlékmorzsák* [gépírat, a szerző engedélyével – egy Zelki János által tervezett, Petri Györgyről szóló rádióműsorhoz készített feljegyzés részlete].

23 Egy berlini beszélgetés Petri Györgyről, *Lettre*, 2000/ősz, 38. sz.

[...]
 Ketten mennek az utcán,
 a madárzajos fák alatt.
 A nőket nézi egyikük,

[...]
 Levegőért kapkod a másik,
 szürke hőben üveg sört képzelsz,
 s üresekkel nyelsz, mert szólna:
 – Most mondjam el, hogy nem áll össze
 szellemem; roncsok nemzennek
 roncsot agyamban, temetőnyi
 üzekvő tetem szaporítja egymást,

[...]
 Hogy nem szégyelltem kiismerni
 romhegyem ingó statikáját,
 biztos pontokat megjegyezni,
próbálgatni, mert semmi elv
 nem működik?
 Feladtam
 az egység utáni sóvár vágyamat:
 milyen gyalázat érhet még?

[...]
 – Ezeket mondta volna, de
 hely és idő alkalmatlan.
 Beletörődik, visszatér
 az élet szokottabb képeihez,
 és csak int: „Nézd, milyen komikus,
 ha egy erényes angolkosztüm kamgárnján így kirajzolódik
 a csontos hátán a melltartó pántja.

A marxizmus utáni élet súlytalanabb, s ettől csak még nehezebb lett. 1971, Lukács halála, majd 1973, a filozófus-per után a Lukács-tanítványok egy részének emigrációja, és a Lukács-óvoda itthon maradt tagjainak marxizmussal való szakítása következett. A Petri számára otthonos közegként megmaradt demokratikus ellenzék az absztrakt és magától értetődő liberalizmus szabadságjogainak elismertetéséért folytatott küzdelemben vállalt fontos és morálisan feddhetetlen szerepet, de – végül is különös módon – már a *Magyarázatok M. számára* című kötet versek során át követhető nagy narratívája az üdvözüléstan szekuláris formáitól, azaz a teleologikus normáktól, a menetrend követésének bármely formájától való búcsú volt, semmi más. Az 1974-ben megjelent *Körülírt zuhanást* már ennek a nem édes új életnek a tematikája szabja meg, s alakítja a szót, a költői nyelv legszélesebb értelmében vett modorát. A *V. Sz.-hoz* [azaz Várady Szabolcshoz] címzett vers félreérthetetlenül rögzíti, hogy

miféle szakadék túloldalára kerültek, amúgy mindannyian: „alkalmakat keresve / alkalmi költészetünk / gyarapítani kínok alkalmából”. A jelenbe zárt, a pillanatnyi idő uralma alá, a meggyőződés és hit realitásán kívül került, valóban depressziós költészet a hetvenes évekre a kortárs kultúrában is marginalizálódott, pár évvel korábban még a kritikai marxizmusban élt szubkultúra kívülállók számára lényegtelen, belülről nézvést leverő állapotát rögzítette.

Az a szubkultúra, amelyben Petri végül felnőtt lett, és amelyben – a szó filozófiai értelmében – az egység utáni sóvár vágyról lemondani kényszerülve végül cselekvésképtelenné váltak mindannyian, nem csupán egy volt a magyar irodalom bonyolult, de pontosan átlátható mintázata által meghatározott mikroközösségek közül. A marxizmus filozófiai értelmezése felől támadni az államszocializmust, majd jövőtehetetlen vereséget szenvedni, külső és belső emigrációra kényszerülni, ez a kiváltságos kevesek döntése volt.²⁴ S ezt a kiváltságot az átlagemberek, akik a marxizmus filozófiájából csak az ideológiai vacakolást – a marxizmus–leninizmust, a politikai gazdaságtant, a tudományos szocializmust – ismerték, nehezen követhették. Petri költészete példátlanul fontos üzenet a palackban, a magyar költészet számos regiszterét használó, vitathatatlan erejű szövegek összessége, amely lefordította annak a szubkultúrának a kérdéseit, amelynek nyomai ma már elmosódóban vannak.

5. ÉLETTÖRTÉNETÜNK MEGVILÁGÍTTJA ÉLETÜNKET – KEPES SÁRA

Kepes Sára és Petri viszonya az első pillanattól fogva – nem pusztán a „polgári etikett”, de a sorsesemények fogalmának elfogadása felől nézvést is – folyamatosan újratermelő, teljesen lehetetlen helyzeteket teremtett, amelyeket sem meg, sem fel nem oldott az őszinteség semmilyen formája. Petri utolsó élettársával folytatott beszélgetésében számos, a mindennapi életüket meghatározó döntést idéz fel, melyek igen súlyos problémákhoz vezettek, s nem pusztán négyük számára. A kapcsolat részben párhuzamosan zajlott Petri Mosonyi Alizzal és Kepes Sára Draskóczy Lászlóval kötött házasságával. 1965 egy novemberi estéjén Petri „11-kor haza akart menni, ezt Sára nem akarta, és ismét vita kezdődött, aminek során elhangzott két szörnyű mondat. Sára részéről az, hogy »Ha elmégy, öngyilkos leszek«, Petri részéről pedig az, hogy »Nekem jogom van elmenni, neked pedig jogod van eldönteni, hogy öngyilkos leszel-e.« Nem tudom, mennyit vitáztak, de Petri végül elment. Másnap reggel Mária [Kepes Sára édesanyja] talált rá a holttestre. A konyhában feküdt a földön elterülve, mellette a nyitott Nyírő, s nyitva a gáztűzhely sütőjének ajtaja.”²⁵

24 Ennek a szubkultúrának, tehát a demokratikus ellenzéknek az esztétikai horizontját nyilvánvalóan befolyásolta a világnézet által meghatározott művészet – röviden, a lukácsi életmű. A Beszélő mai olvasói rekonstruálhatják a demokratikus ellenzék művészetfilozófiájának normáit. A kortárs művészet cenzurális viszonyait igen pontosan követte nyomon a lap, viszont kevesebb figyelmet fordított magára a kulturális termelésre – a kortárs kultúra eseményei akkor kaptak figyelmet a Beszélő hasábjain, ha összefüggésben álltak a cenzúrával, illetve a rendőrség fellépésével. Ez a nagyrészt kényszerből, kisebb részben a szerkesztők politikai/esztétikai álláspontjából következő összkép jól érzékelteti Petri mindennapi közegét.

25 Lásd Németh Ványi Klári, *Sára megérint. Ki volt Petri György műzsája*, Szombat, 2018/március.

Petri magánéletének részletkérdéseivel a továbbiakban nem foglalkozom; e tekintetben Várady Szabolcs *Székek a Duna fölött* című verse – dokumentum/remekműve – példaszerű megoldást kínált, amikor az átlagolvasók számára felismerhetetlenné tette, hogy a bonyolult szerelmi viszonyok alanyai kik is voltak valójában. Amilyen végtelenül bonyolult volt Petri és Kepes Sára, illetve Petri és feleségei kapcsolata, éppoly összetett, gyakran kiismerhetetlen, utalásokkal teli Petri szerelmi költészete. Károlyi Csaba Petriről, illetve a szerelmes verseiről alkotott ítélete [„...szerelmes versei ódivatúak és macsók, a politikai versek utalásrendszere, szójátékai elavultak”²⁶] véleményem szerint távol áll a valóságtól. A Kepes Sárahoz írott versek ugyanis messze túlmutatnak a szerelmi líra nehézségein, s olyan drámai sorsproblémát jelentenek, amely Petrit hosszú évtizedeken, és lenyűgöző, irgalmatlan és a megbocsátás esélytelenségének tényét rögzítő versek során át foglalkoztatta. Az eredendő bűn meghatározta egész hátralévő életét, bizonyos értelemben keretet adott annak, ugyanakkor éles ellentmondásban állt a hitetlenség tényével. Ez az éjszaka tehát, akarva-akaratlan, minden egyes, bármilyen ironikus, illetve komédiaszerű istenes vers értelmezési kontextusát, keretét, ha vízvonaltól is, de radikálisan befolyásolja.

Petri – megítélésem szerint – a szó számos értelmében egyedülálló költészete, a különböző irodalmi, esztétikai belső és valós emigrációktól távolságot tartó jelentősége a *kérlelhetetlen szembenézésem* alapszik („Az én szemem száraz. Nézni akarok vele.” *A 301-es parcelláról*).

Az író és a korszellem a korszak átalakulása, romlása, a politikai függetlenség, a szellemi autonómia ellenére sem elválaszthatóak egymástól, következésképp Petri nem tudott, pontosabban nem is akart mit kezdeni a ‚prózaforodulat’ imaginárius nyelvjátékainak utalásrendszereivel. „Elszigetelt szavak? Ez sem jó. / Lehetséges kontextusokat implikálnak. / Főcsapásirány: betűk, végül az / üres papír. / Amivel kitörölhetjük a seggünk.” [*A minimum művészetétől a művészet minimumáig. A posztmodernről*] Azaz, nem absztrakt politikai döntés, s nem is az alkotói tehetség, vagy épp tehetetlenség kérdése volt csupán az a nyelv, amelyet használhatott, amelyet áthat a gyilkos ironia és a totális reményvesztettség, azaz az irgalmatlanság kétségkívül nyers bevallása. Olyan távlatokat és hiperrealista közelképeket teremtett, amelyek nem pusztán a neovantgárd, vagy épp az általa igazán nagyra tartott Tandori politikán túli forradalmi nyelvétől álltak távol, de a bevált, jól azonosítható értelmiségi szerepek mindegyikétől is.

26 Károlyi Csaba, *A Petri-mitosz vége*, Élet és Irodalom, 2008. január 4. Károlyi úgy látja, hogy „Petri mégiscsak egy letűnt szubkultúra költője volt, ahogy Radnóti Sándor oly éleselméjűen megállapította, annak idején, minden elismerése mellett.” Radnóti valóban a magyar demokratikus ellenzék szubkultúrája költőjének nevezi Petrit, akinek munkásságát ugyanakkor az egész magyar kultúra részének is tartja – okkal. Károlyi tévedése, miszerint Petri munkássága a demokratikus ellenzék szubkultúrájának, mítoszának eltűnésével végképp elsüllyedhet, nem kis részben abból ered, hogy a *Beszélő* korszaka *előtti* politikai-filozófiai költészetről nem vesz tudomást, illetve Petri egész költészetébe mélyen beágyazott szerelmes verseinek drámai erejéről sem, arról az élethosszon át tartó kérdéstről, amelynek értelmezését a jelen írás alapvető kérdésének vélem. Keresztury Tibor jóval árnyaltabban látja mindezt: Kepes Sára öngyilkossága, mint írja, „az én olvasatomban [Petri] egész szerelmi költészetét fekete árnyékkal lengi be...” Keresztury, *l. m.*, 225.

[...]
bozótban tűzszemű sakál
kuporog retteg és kakál
harminchat évem oda már
gyűl éveimnek soka már
nagy baj nem érhet sem nagy kár
sötétebb folyam sodra vár
[...]

[Születésnap előtt]

Az 1979-ben írt versben teljes erejével jelenik meg az elkövetkező évek alapélménye: a Kepes Sárára folyamatosan visszautaló gesztus, a halál dicsérete. S itt szó sincs sem a romantikus halálvágy toposzáról, sem annak kifigurázásáról. Ellenben ott volt a halál, az öngyilkosság: a totális prezentizmus nihiljéből való kilépés egyedül érvényes, végleges lehetősége. A fenti vers minden sora az ironia, a kíméletlen önvizsgálat és a korszak feletti ítélet gúnya – kivéve ezt az egyet. „[S]ötétebb folyam sodra vár”. S valóban, az egymást követő köteteket egyre inkább elborítja ama sötétebb folyam, Petri sodortatja magát a saját vége felé – ha szabad idáig elmennünk. S persze nem pusztán a koszos és rettenetes, jelentését, értelmét vesztett, halottai hiányával teli jelennél vonzóbbnak leírt megsemmisülés retorikájának kérdéséről van szó, amely akár számos kritikát is kiválthat. De van itt még egy „apróság”, amiért József Attilát kell idéznem – akiről egyébként élete vége felé nagy tanulmányt készült írni.²⁷

Őn azt írja, örömmel olvasta néhány olyan versemet, amelyben megnyilatkozik az igazi bűntudat, s most mégis megmaradtam hitetlennek. Kedves Uram, én hiszek az eredendő bűnben és ezért vagyok híve a tudományos szocializmusnak. Mert kétféle bűn van. Az egyik fajta bűn csak azért bűn, mert büntetés járt érte az uralkodó földi hatalmak különös gondoskodása folytán [...]. A másikk fajta bűn, amelyet akaratlanul elkövet az ember, és akkor is megbán elkövetője, ha nem büntetik érte. Ez az eredendő bűn. Bűn az ellen, akit szeretünk. Az ilyen bűn ellen nem elég nem-büntetéssel küzdeni, az ilyen bűnt kifejezetten meg kell bocsátanunk egymásnak. Az ilyen bűnt meg nem bocsátani, maga is bűn.²⁸

Petri évtizedeken át visszatérő problémája az a bűn volt, amelyért soha nem büntették meg, mert ugyan ki büntethette volna meg, önmagán kívül. S ki bocsát-

27 „Február 7. vasárnap. Most, hogy megint intenzíven JA-val foglalkozom, rájöttem arra, hogy a JA-i, posztjózsefattilai tradícióval való szakításnak roppantul fontos, de nem egyetlen motívuma volt, hogy nem akartam epigon lenni.” *Feljegyzések egy nagy spirálfűzetbe*, Holmi, 2002/november, 1377. Petri József Attila-tagadásának mítoszát a fentiekben kifejtendő okokból sem tartom megalapozottnak.

28 József Attila, *Szerkesztői üzenet*, Szép Szó, 1936/2., 97–99 = *József Attila Összes tanulmánya és cikke 1930–1937*, II, szerk. Tverdota György – Veres András, József Attila Társaság–L' Harmattan, Budapest, 1060. [József Attila persze nem a szó szoros, hagyományos értelmében használja az eredendő bűn fogalmát.]

hatott volna meg. Kepes Sára halott volt, így már nem voltak többé egymásnak. A József Attila értelmezésében vett eredendő bűnt annak kell megbocsátania, aki ellen elkövette az, akivel szeretik egymást. De Petri mégsem bocsáthatott meg saját magának.

Kepes Sára alakja nevének említése nélkül jelenik meg az első kötet első versében [*Reggel*]: „Reggeledik a halálos fakó / ég akár holt szerelmem szürke arca / ismerősség bocsánat nélküli...” Ez egyszerűen félreérthetetlen. Nem pusztán az első kötet, de a nyomtatott, felnőtten újrakezdett életmű nyitánya, felütése ez a vers. A halott nem bocsáthat meg. A *Reggel* nem egyszerűen szerelmes, s nem is pusztán gyászvers: az utópiáját, világnézetét, menetrendjét vesztett, azaz magára maradt marginális értelmiségi lét kérlelhetetlen önvizsgálata is, önsajnálát nélküli helyzetleírása a távlat, történet nélküli állandó jelenné váló üres jövőnek. Marx helyett Wittgenstein, pár szakasszal lejjebb: „A szavak újabb szavakhoz vezetnek”.

Kepes Sára újra és újra feltűnik a folyamatos jelenben áramló képekben, így a *Történet* című versben is. „Egy pillanatra / a gonosz város hókáprázatában / úgy láttalak, mintha holt kedvesemet / hunyorogni a rosszhiszemű fényben. / [De ez már régen történt. / A holtnak hitt: halott]. / Az évek lassan összehordják / élettörténetünket [...]” A telosztól való megfosztottság tehát nem magánügy volt, hanem a Kádár-rendszer egyik meghatározó társadalompolitikai problémájává vált. S a „jobb jövő” kiküzdéséért fizetett ár, tehát a puritanizmus értelmét vesztvén, a József Attila által írtak, az eredendő bűn teremtette meg a céljavesztett rendszer semmi felé vezető idejének lehetséges jelentését. S amikor Petri évtizedeken át kereste, írta a saját narratív identitását vesztett történetét, akkor nem pusztán az ő „rossz közérzetéről” volt szó, hanem a hazugság- és próféciamentes, bűnétől meg nem szabadítható élet mikéntjéről.

Olyan versekben tűnnek fel a Kepes Sárával el [nem] töltött éjszaka nyomai, mint a már említett *Zátony* nyitánya: „Becsület ideje. / Bűnbánat s pusztulás. / Idő – a te időd. / Amelyben megtaláltad. // A gáz ideje, amely kisüvitsen [...]. Már két tavasz csúfolta meg haláloed, / már két tavasz...” Majd a vers utolsó sora, az önmegszólító versek archetipikus példája: „Mit gondolok én, hogy még élek?” Hosszú évekkel később feltűnik az utolsó sor egy változata – Petri életművének vízjele a fenti történet. Az *Örökhétfő* egyik fontos versében, az 1979-ben írt *K. S.-ben* Petri visszanyúl az 1967–1968 körüli szöveghez. „Az a halott nő / az a tizennégy éve halott / ifjú nő / átjárák a szobánkon éjszaka / [...] // vetkőzni kezd / veti le azokat a / amiben el / a bugyit a harisnyát / én meg kérlelem hogy ne / ezt itt most képtelenség / ő veszi a kabátját [...] »miért nem fűtesz?« – kérdi, és: / »minek élsz még?«” S az erre következő második vers, a *Találkozás*, ha lehet, még kísértetiesebb, még nyugtalanítóbb. „Jössz felém a szobán át / örök jövésben, lépteid alól / nem fogy a tér, / ugyanabban a lehetetlen színű / zöld kardigánban, a félhosszú flanelszoknyában, / amit a koporsóban viseltél / [...] / jössz a szobán át / [...] / gyermeki, bízó, csupa fog mosollyal, / felállok, nézlek, ideges mosollyal: / – úristen, hogy mondjam meg? / Hiába... nem tudok veled élni. / Hiába támadtál föl.” S aztán talán a lezárás reményében, a menekülés szándékával, ott van a következő vers: *Ami azóta történt*. „Én visszamentem ahová, / újra elmentem onnan is. / Az új magyar zene beindult, / a gyereked hülye maradt, / anyád meghalt, csináltam még egy / gyereket [nem annak: neki más, / de azt te még nem ismerhetted] / [...] Az a lányom, / aki épp arra született, hogy / én az anyukájától

hozzád, / az is megvan, tizenöt éves, / és hegedülni tanul, mint te. / B. Z. meghalt [egyszer volt nálunk], / egyszer én is jártam kint nálad, / azóta, jól össze is fagytam / [anyád temetéséről késtem le]...”

Világos utalások a beavatott túlélők számára, eltérő módon megvalósított fragmentumok, másfél évtizeddel Kepes Sára halála után: a halott folyamatos jelenléte – az eredendő bűn sorseseménnyé, kronológiai fordulóponttá vált jelen idejű emléke. És aztán, ugyancsak az *Örökhétfő* kötetben, egy valódi korszakhatár: igazi robbanás, a gyász kultúrájának semmibevétele, totális válság, a költői én maradékainak radikális eltüntetése, a félelemmel és felszabadultsággal teli őszinteség és a bevallhatatlan vágyfantázia felelősségmentes szabadsága, a tabuk felmondásának delíriuma, a személyességhez való visszakerülés. A halotthoz szóló szavak irgalmatlan erővel térnek vissza a *Sári, ne vigyorgj rajtam* című versben, amely Petri fékezhetetlen költői erejének valóban lenyűgöző, kétségbeejtő, drámai példája. A megszabadulás reményével történt kimondás, az egybeolvadt vallomás és gyónás, amelyben nyoma sincs az addigi Sára-versek töredékességének.

Sári, édes, milyen
boldogan vigyorgsz, abban az aprómintás
ruhában, ami még akkor is megvolt,
amikor összekerültünk.

[...]
Az biztos, hogy egy kék bugyi volt rajtad.

[...]
[Csak az lehetett rajtad,
az a kék bugyi,
mert az az az este volt, amikor
réd zártam az ajtót,
hogy magadra nyithasd a gázcsapot,
és alig hiszem, hogy a boncmesterek
tiszteletére nadrágot váltottál volna.]

[...]
Amikor utoljára láttalak,
a dögcédula ott volt a bokádon,
utált asszonyneveddel.

[...]
a dögcédula a bokádon,
és vigyorgtál.
Vidoran, hamuszürkén.
És én szerettem volna rád feküdni,
lehúzni azt a bizonyos bugyit,
a koporsófüdelet meg magamra.

Az első kötet és az életmű nyitányának verse, a *Reggel* tér itt vissza – alig felismerhetően, olyan eltérő a két szöveg modora, de az üzenet félreérthetetlen. A büntudat és a megbocsátás lehetetlensége volt az, amely alig észrevehető, de pontos keretet ad az életműnek, ez volt az, ami az összeomlások, vereségek komor cselekedetei között, s azok ellenére fenntartotta Petri önazonosságát – mintegy negyven éven át. Az eredendő bűn: az istenes versek alapja, világos és félreérthetetlen szerkezet: az istenhívő, istentagadó, majd a marxizmust elhagyó hitetlen költő Isten nélküli világában a feloldhatatlan, tehát felejtethetetlen, megbocsáthatatlan bűn, azaz a bűnhődés reményében élt. S aztán a *65 karácsonya*, az 1985-ös, szamizdatban megjelent *Azt hiszik* című kötetben. „Sára halála után haza éppen nem költöztem, / ámbátor, hogy hol a NÁTHÁSBAN – mint mondani szokás, / már ahol – *laktam*, ez jószerivel eldönthetetlen...” Majd egy valóban lírai abszurd, a *Búcsú*. „Mind szemérmesebb és tartózkodóbb / pozitívában keresel álmaimban. / Legutóbb a bokáig érő, kékpöttyös / szoknyádban álltál a Népszínház utcai / antikvárium kirakata előtt. / »Anton Webernt, szegényt – *suttogtad* – / egy részeg amerikai altiszt... / *Maustot*... Mit jelent az, hogy egerhalott?« / – *suttogtad*, és: »ne nézz a csődületre, / én se vagyok élő, megyek is« / – *suttogtad*, Sára.” A *Sár* című kötet *Sáráról* című, Apollinaire *Búcsúját* felidéző rövid verse kéréletlenül idézi fel a halott látványát – úgy, ahogy ő sose látta.

Odafönt, idelent, földön-egen többé sose látlak.
Péntek van, péntek, soha már számomra vasárnap.
Fekszel a konyha kövén. A lakás tele gázzal.
Hagytam, hogy meghalj. Gyászdallá sötétül a nászdal.
Tettem, amit tettem. És nincs mentség, se bocsánat.
Sajnos bűnhődés sincs, csak jártatom itt hiába a számat.
Elúntam a formát is, mindenből elegendem van
Nuku már *hevület*. Csak izzadok, és melegem van.

Az utalás a boldog büntelenségben túlélő jóvátehetően veszteségére, s annak elérhetetlenségére vonatkozik. A büntelen szerelmes a túlvilág retorikáját használja fel, de Petri kéréletlenül. Se földön, se égen – soha többé.

Végül, a *Kihagyott versek* között a *Sáráról*, *talán utoljára*: „...Hagytál valakit meghalni. Ez a legtöbb, / amit ember magának megenged. // Nagy Imre, Sára. Hogy a kettő / nem egy tészta? Tényleg nem? / Hát? Nem öltem meg. Illetve nem? / Ki is ölte – halta meg őket? Senkisé? / Marad a csönd, a csönd, az üres figyelem. / Tepsi? Széttapadó por? Önfegyelem?”

A büntudat és a személyes felelősség abszurd léptékű kiterjesztése persze számos logikai hibát vet fel – de ezekkel Petri maga is tisztában van. Ellenben a „Nagy Imre, Sára” egymás mellé helyezése visszautasíthatatlanabb, mintsem bármely okos értelmezés kikezdhetné. A „képviselési költészet” Petri általi megkérdőjelezése és a bűn kérdése ugyanannak az éremnek a két oldala. Petri költészete világos érv Lapis József pontos megfogalmazása mellett: „A Petri-versek világa egy poétikusan berendezett [-berendezetlen] világ – ebben a világban minden problémává válik valahogy, s mivel [hangsúlyosan] nyelvi világról van szó, mindeneke előtt nyelvi

problémává. A nyelvi probléma azonban a létezés problémája – a nyelv gond létgond.”²⁹ Hogyan beszélni, írni Sáráról: azonos a mit írni róla kérdésével, végül magával a róla való írással – ez mind nyilvánvalóan elválaszthatatlan egymástól.

Nagy Imre – ez a név hosszú éveken át a nemzeti közösséget, az áldozat általi önazonosságához megszerzett jogot, a kommunista kívülállásból egy, az adott pillanatban nem létező fogalomhoz, a hagyományhoz való megtérést jelentette. Kepes Sára, a csupán kevesek által ismert költő és zeneszerző mindannyiunk személyes csődjére emlékeztet – s ez Petri költészetének egyik legmaradandóbb határátlépése, ami igen nyersen érvényteleníti a szamizdat politikai költő és az alkoholista magánember kettős életének, valamiféle Dr. Jekyll–Mr. Hyde-dualizmusának közhelyes, Várady és Esterházy által is korigált tévedését. Petri egy félreértett filozófiai eszme, politikai doktrína követője, majd – oly sok kortársához hasonlóan – akaratlan áldozata lett, akiknek drámai tévedése egyben sorsuk lezárulásához, saját létük önnön utóéletükké változtatásához vezetett. A költő nem egyedül maradt magára a prezentizmus megsemmisítő világában: ellenkezőleg, olyan, nemzedékeket meghatározó tapasztalatról van szó, amely máig érvényes. Petri tehát írt Nagy Imréről és Kepes Sáráról, míg aztán egy versben össze nem írta őket. Nagy Imre, Sára: a vezeték- és keresztnév egymás mellett. A megnevezés és az árulás tapasztalata. S a filozófiai doktrína nélküli modern művészet alapkérdése: az igazsághoz való hozzáférés és az őszinteséget lehetővé tevő szerződés felbomlásának összes következménye.

Azt gondolom tehát, hogy a művészetlet – ami a műalkotás feltételeként jelenik meg, ami hitelesíti magát a műalkotást és ami végső soron maga is műalkotás – nem más, mint annak a cinikus alapelvnek az újjászületése más megvilágításban, más profillal és természetesen más formában, amely az életre egy olyan botrányos szakítás kinyilvánításaként tekint, amelynek során megjelenik, megmutatkozik és testet ölt az igazság [...] a művészet az, aminek van bátorsága megkockáztatni azt, hogy az igazság nevében megsebezzen.³⁰

Akkor³¹

Miért gondolok folyton arra, hogy
ha Maya halott lenne,
ha Éva halott lenne,
ha Aliz halott lenne,
ha Ágnes is halott lenne,
ha azok is halottak lennének,
akik már tényleg halottak,

29 Lapis József, *A világ poétikus rendje. Széjlegyzetek Petri György lírájához*, Puskin Utca, 2009/5-6, 25.

30 Michel Foucault, *Az igazság bátorsága. Önmagam és mások kormányzása. Előadások a Collège de France-ban, 1984*, ford. Cseke Ákos, Atlantisz, Budapest, 2019, 260–261.

31 Először a *Holmi* 2011. májusi számában jelent meg, Nagy Mária (Maya) fiának, Szalai Péternek a jóvoltából, egy SELEJT 82–84 feliratú dossziéból. Kötetben lásd *Összegyűjtött versek*, 2018, 685–686.

ha anyám halott lenne,
 ha üres lakásában bolyonganék,
 ha a gyerekkori ágyneműk közt
 motoznék, mint avarban jár a szél,
 és akár kidobhatnám a szemétbe
 a piros porcelánszívet tejfogaimmal,
 ha gyerekeimet már eltemettem volna,
 ha Editet, ki rákot növelt
 testében, nyolckilós halálbabát
 láttam volna holtában,
 ha Snufi halott lenne,
 ha Gumibugyi halott lenne,
 ha Dióda halott lenne,
 ha hasatokban minden gyerek halott lenne,
 ha Géza halott lenne,
 ha Bence halott lenne,
 ha Jancsi halott lenne,
 ha a történelem és a közgazdaságtan halott lenne,
 ha a kategóriák a becsület mezején elestek volna,
 ha K. M. önvérébe fagyva ülne az írógép előtt –
 akkor levest főzhetnék a világból,
 belefőzném a Kossuth hidat egyben,
 egy gerezd Vízivárost, az Anna-templomot,
 laskára vágott ellenforradalmat,
 egy csipet szárított Szolzsenyicint,
 a zöld rekamiéhuzatokat,
 füstölt hírféjet,
 különtudósítót, Kodály-Köröndöt
 [diónyi fűlsírban megpárolunk egy evőkanál
 reszelt Nagyimrét
 és egy cikkekre vágott Szálasi Mátyást]
 forrás után fűszerezzük
 zárórával, ízlés szerint
 belefőzzük
 a Podmaniczky utca sarkát, a Bölcsészkar
 68 előtti légkörét,
 az „ez az élet nem élet”-mondatot,
 Lukács György emlékét,
 a marxizmus reneszánszát

akkor akár
 berobbanthatnám az alagutat,
 hol átvészelttem
 az „ostromot”,
 az „ellenforradalmat”,

hol folyton akasztottak és kitüntettek,
ezt a nagy húsdarálót,
hol villany világít és zene szól

akkor akár
feltárlhatnám ezt a világot
Isten fogalmának.

Nem ismerek a korszakban Petrihez foghatóan őszinte, magára maradottságával elszámolni kész, radikális, tehát az őszinteség és az igazság folyamatosan újrakötendő szerződése mellett elkötelezett, bátor költőt. Költészete, élete és élettörténete, amelyek hol egymást erősítették, hol egymás ellen fordultak: a halottá lett/tett szerelme és a mégis létező új szerelem kérdése körül forogtak. „A demokratikus embernek [...] hol tétlen, hol elfoglalt, hol a gyönyörökre, hol a politikára koncentráló élete [amely, ha a politika területére téved, bármiről és mindenről összevissza fecseg, ami csak eszébe jut], ez a minden egység nélkül, a tarkaságnak szentelt élet, amelyben minden mindennel keveredik, valójában egy igazság nélküli élet...”³² Petri kérése természetlen volt, saját magával éppúgy, mint mindazokkal, akiről kíméletlen pontossággal írt. De eszé-ágában sem volt elfogadni a tulajdonságok nélküli emberek igazság nélküli életét.

Kulcsár-Szabó Zoltán

„Túlhaláltam életem”

[PETRI GYÖRGY: ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEK; SZERK. VÁRADY SZABOLCS]

Vajon jót tesz-e egy kanonizálódott költői életműnek [még ha kanonikus természetét persze viták övezik is], illetve mit tesz vele az, hogy a jól ismert korpuszt egymást sűrűn váltó összkiadások szembesítik a szerző által kötetekbe be nem válogatott [s ily módon nagyobb kompozíciókba sem rendezett], nem jelentéktelen mértékben publikálásra nem szánt szövegek *hólabdaszerűen* egyre terebélyesedő gyűjteményével? A nyilvánvaló tudományos, filológiai haszon, vagyis a – minden fellelhető szöveg közzétételével gyarapodó – életmű „gondozásának” újabb és újabb megnyilvánulása aligha szorul indoklásra – éppoly kevéssé, mint az, hogy e kiadások újabb és újabb alkalmat teremtenek az elkötelezett Petri-olvasók számára akár az ismert szövegekkel való ismételt találkozásokra is. Az irodalomtörténet, mint mindig, ellentmondásos példákkal szolgál. A kanonikus József Attila-korpuszt például aligha tükröznék vissza az életműnek a költő életében publikált kötetek anyagára redukált szelete, a kanonikus Petőfit meg különösen nem. Az Ady- vagy Szabó Lőrinc-kiadások esetében talán éle-
sebben különíthető el „függeléként” mindaz, ami nem jelent meg verseskötetekben.

32 Foucault, *l. m.*, 303.

A Petri-költészet alább tárgyalandó legújabb és persze legteljesebb összkiadásában közel akkora terjedelmet tesz ki a különféle, nem teljesen világos módon elkülönített szekciókba tagolt *Függelék*, mint a Petri által is jóváhagyottnak tekinthető „törzsanyag”: ez ugyanis [kisebb-nagyobb módosításokkal] a *Versek 1971–1995* című összegző kötet [1996] felépítését tükrözi, amely kibővül az *Utolsó versek* egységével, olyan versekkel, melyeket még Petri maga késznek, legalábbis publikálásra késznek minősített. Az 1996-os gyűjtemény maga sem az első a lírai életművet áttekinteni hivatott kiadványok sorában, ami persze magyarázható többek közt a rendszerváltás előtt az oeuvre bizonyos tartományait sújtó cenzurális kiadáspolitikával. Az első válogatott kiadás 1989-re megy vissza [*Valahol megvan*], két évvel később jelent meg a *Petri György versei* című kötet. Petri halálát követően indultak meg a nemcsak a lírai alkotásokra kiterjedő négykötetes életműkiadás [*Petri György munkái, 2003–2007*] munkálatai, ennek első egységeként jelent meg egy szintén *Összegyűjtött versek* címet viselő kötet, amelynek anyagát már ugyanennek a sorozatnak a záródarabja [*Próza, dráma, vers, naplók és egyebek*] is jelentős mértékben kiegészítette, és ezt bővíti tovább most a 2018-as kiadás, melyet – a különböző hagyatékokból, magángyűjteményekből előkerülő szövegek felbukkanásának frekvenciáját tekintve indokoltan, de nemcsak emiatt – továbbra sem tekint „összes”-nek a kötetet sajtó alá rendező Várady Szabolcs. Ez a gyűjtemény tehát lényegében bővített-javított kiadása az előzőnek – a kontinuitást Várady utószavának az a gesztusa is kiemeli, hogy *Szerkesztői jegyzete* egyszerűen idézi és továbbírja a korábit.

A *Függelék* belső tagolása nem teljesen magától értetődő. *Korai versek* gyűjteményével indul, azt az [1960-as évtizedre tehető] időszakot reprezentálja tehát, amelyet maga Petri, aki a *Magyarázatok M. számára* versanyagát tekintette a költői életmű voltaképpen első vállalt szakaszának, bizonyos értelemben megtagadott, miközben élete vége felé néhány közreadott verssel a még ennél is korábbi pályakezdését [gyerek- és kamaszkori költeményeit] nyilvánosság elé tárta. Várady utószavából az derül ki ugyanakkor, hogy ez a szekció nem teljes: „néhány” költeményről beszél csupán, amelyek abból az időszakból származnak [az 1963 és 1966 közötti évekből], amikor Petri – irodalmi pályaképek bevett kliséjével élve – úgymond úton van saját későbbi *hangja* felé [„fontos és tanulságos lépések saját hangjának megtalálása felé”]. A rostálás egyik okaként egy informatív interjúban a függelékanyag túlnövekedésének veszélyét jelölte ki: „azt semmiképpen nem akartuk, hogy a függelék terjedelme túl nagyra nőjön a főanyaghoz képest” [*Az ember nem tud nem meghatódni. Melhardt Gergő interjúja*, *Litera*, 2018. december 6.]. Ami persze érthető, amikor egy még talán nem teljesen klasszikus-státuszú alkotó portréjának rögzítése a tét, mint ahogyan a recenzens mélyen együtt tud érezni Váradynak a „miért nem lehet mindent közölni?” kérdésre adott válaszával is [„Lehetni lehet, bár szerintem nem kell.”]. Mégis: nem világosak a válogatás szempontjai és arányai, másfelől ott van a tudományos-filológiai használat igénye: ha már alkalom nyílt és – ezek szerint – igény is volt egy az eddiginél teljesebb összkiadásra, talán eleget lehetett volna tenni egyben ennek az igénynek is azzal, hogy a szerkesztő az egész rendelkezésre álló anyagot közreadja, akár újabb alszekciókkal jelezve a függelékanyag további hierarchizálására tett javaslatát.

Az említett hang megtalálását mindenestre Várady [nem indokolatlanul] 1966-ra teszi, és egy költeményt [*Koponyaöltöztetők*], amelyben e jellegzetes Petri-hangot

már azonosíthatónak véli, emiatt áthelyez egy későbbi szekcióba, a *Hátrahagyott versek (1966–2000)* elejére – voltaképpen tehát ebben a versben látja megszületni azt a Petrit, akit a közönség elsősorban a „törzsanyagból” ismert. Innen nézve beszédes, hogy a *Hátrahagyott versek* további beosztást nem eszközöl (aminek persze kézenfekvő filológiai okai vannak: a datálás gyakori lehetetlensége, illetve helyenként a szövegek státusza – végérvényessége, befejezettsége, önállósága – felőli bizonytalanság], vagyis itt már végig az a „hang” van jelen, amely 1966 körül megszületett. A *Hátrahagyott versek* ciklusát még megelőzi egy *Kihagyott versek* címet viselő szekció: ide azok a költemények kerültek, amelyeket Petri [gyűjteményes kötetei összeállítása során] mondhatni maga rostált ki a „törzsanyagból”. A mostani kötet újdonsága, tehát az újonnan előkerült anyag is külön egységben szerepel [*Kötetben először megjelenő versek, töredékek*], ezek csoportosítását az említett interjúban Várady egészen pragmatikus megfontolással magyarázza [„az érdeklődő olvasó [...] hadd lássa, hogy miért érdemes megvenni ezt a könyvet akkor is, ha megvan neki az életműkiadás”]. A szokásos filológiai konvencióhoz ezúttal alkalmazkodva a kötet záróegységét a *Bökversek, rímjátékok, verscsírák* gyűjteménye alkotja. Ennek tanulmányozása egyébként igencsak informatív, hiszen új vagy legalábbis átfogóbb megvilágításban engedi előtárulni a Petri-költészet poétikájának egyik (különösen a kései pályaszakaszban dominánssá vált) sajátosságát, nevezetesen a szavak, szóalakok grammatikai vagy éppen a[na]grammatikai elemzése és feldarabolása iránti érdeklődését – legyen szó morfológiai analízisről, a többértelműségekkel való játékról, szótagcseréről vagy a hangalak vezérelte asszociációkról. Petri verseinek nem jelentéktelen részében jut szerep (nem egyenletes esztétikai hatékonysággal) ezeknek a gesztusoknak, amelyek tulajdonképpen ennek a költészetnek egy másik sajátosságára is rávilágítanak. Sok esetben ugyanis a szavak, szókapcsolatok, mondattöredékek voltaképpen *alkalomként* lépnek színre egy-egy verskompozícióban – és ez az alkalmiság [a szó tág értelmében véve is, amelybe beletartozik a kifejezés bevett költészettani értelme, de akár a versnyitányokban sokszor kissé elszigetelt észleletek szerepe is] meghatározónak mutatkozik a Petri-líra tág tartományaiban. Nincs mód itt ennek részletesebb tárgyalására, de mindez [akár tehát a szavakat szétdaraboló vagy tárgyiasító költői perspektíva] Petri költészetének az allegorikus struktúrák iránti fogékonyságáról is tanúskodhat.

Az életműkiadás poétikai szempontból legérdekesebb hozadéka – Petri egyáltalán nem érdektelen „líraelméleti” fejtegetéseinek hozzáférhetővé válása mellett [a kifejezést maga is alkalmazza – ami egyébként nem túl gyakori a kortárs lírikusok körében] – egyfelől nyilvánvalóan az, hogy valamelyest lehetővé teszi a pályakezdés pontosabb költészettörténeti megítélését, másfelől pedig [a – sajnos sok esetben ebben a státuszukban is nehezen rögzíthető – szövegváltozatok közlése révén] annak feltárulkozását, hogy mikor és miként vonta revízió alá korábban már lezárt vagy félbehagyott szövegeit, vagyis hogy miféle verseszményről tanúskodnak az ilyen jellegű újra- vagy átírások. Ami az első szempontot illeti, a korai költészetből nyújtott válogatás nagyjából megerősíti és illusztrálja Petri sokszor idézett [kicsit későbbi] kijelentéseit a József Attila-i költészet folytathatatlanságáról. Az a poetológiai fejtegetés, amely Petri költői bemutatkozását (lényegében egy válogatást a *Magyarázatok M. számára* majdani anyagából) kíséri a *Költők egymás közt* című 1969-es antológiában, ebből a szempontból persze félrevezető kissé, hiszen olyasvalaminek [a lírai szemé-

lyességnek) a kimerülését állapítja meg, aminek éppenséggel fontos szerepe lesz a saját „hangjára” találó Petrinél: „a József Attila-i hagyomány – írja itt – közvetlenül nem folytatható: ő volt az utolsó, akinek még sikerülhetett a lírai alapok egyszerűségének megőrzésével, a személyesség maximális intenzitásával nagy költészetet teremteni.” Talán arról van szó inkább (és a korai versek, amelyek között József Attila-pastiche is található [*Játékos szomorú dal*], ebben erősíthetnek meg), hogy a fiatal Petri mintha a lírai személy nem-empirikus, absztraktnak vagy általános érvényűnek szánt formáival igyekezne leszámolni, azzal a mintázattal tehát, amelyet József Attila személyességével kapcsolatban [időben innen nem távol] Németh G. Béla egyik klasszikus tanulmánya [*Még, már, most. József Attila egy kései verstípusáról*] ekképp fogalmazott meg: „Az összegzés nem az életút egy eseményszerű fordulójáról, távlatából történik meg. Az életút kölcsönzi anyagát, mozzanatait, de tárgyát, alakját, szerkezetét nem. Az összegzés az egyéni lét egy alanyi beteljesülési, lezárulási, illetve elzárulási helyzetéből, állapotából s távlatából megy végbe. Nem történetet foglal magába, hanem történelmet, nem storyt, hanem historyt: egy autonóm emberi létezés történelmét. [...] Nem a mulandóság e versek tárgya, hanem ellenkezőleg, az: tudott-e az ember a mulandósággal szembeállítani valamit, tudta-e életét önértelmű egészévé alkotni, része volt-e csak az egyetemes létezésnek vagy egybefogója is, beteljesült-e végességében valami értékes, értelmes egészévé a lét végtelenéből.” Ez a mintázat Petrinél valóban nehezen tekinthető dominánsnak. Sőt éppen az összkiadás győz meg arról, hogy mennyire gyakran határozza meg Petri verseinek beszédhelyzetét (messze nem csupán a kései költeményekben) egy olyasfajta befejeződés vagy éppen ön-túlélés tapasztalata, amely rendre az összegzés nélküli búcsúzásban, a vissza- vagy előretekintés révén végrehajtott értelemadás elutasításában fejeződik ki. Egyszerűbben szólva abban, hogy az élet végére (legalábbis úgymond logikai végére) ért én éppen azt konstatálja, hogy nincs mód „értelmes egészévé” formálni önmagát – még azt az elérkező hiányát, nemlétét sem, amellyel az ilyen jellegű költeményeiben Petri rendre szembesíti magát. Az, hogy a legutolsó versek egyik centrális tematikája a gasztronómiai élvezeteké, innen nézve is beszédes (az pedig, hogy híressé vált utolsó megnyilatkozását, a *Magyar Konyha* című szaklapnak írott levelét a halála utáni napra dátumozta, majdhogynem emblematikus). Az összkiadás, a maga hátrahagyott, kihagyott, töredékben maradt anyagával, vagyis az életmű posztumusz termelékenységének tanúsításával még inkább aláhúzhatja ezt a különös tapasztalatot. Petri egyre terebélyesedő hagyatékában egyfelől *elkezdett folytatódni*. Ez a kifejezés egy az életműben gyakran megidézett mindennapos pillanatot megörökítő, megkapó költemény, a *Reggeli kávézás* zárlatából származik [„Kezdek folytatódni. Megadom magam / egy személytelen felszólító módnak.”], a vers előző szakaszában kibontott metaforahálózat [napkezdés, hullámmozgás és szülés között] pedig azt sugallja, hogy a folytatódás és az ismétlés, valamint a keletkezés [születés] között Petri világában nem lehet egyértelmű különbséget tenni: „Közelednek / a nappal-dagály / türelmes, óriás tolóhullámai.” Másfelől viszont legalább ennyire beszédes az egyik utolsó verskezdemény chiasmusa, ahol az önmaga [már bekövetkezett] túlélésének tapasztalatát megsejtő lírikus [a *túl-* igekötő mértékhatározói jelentésmozzanatát is aktiválva] meg-, illetve kifordítja ennek a tapasztalatnak a megfogalmazását: ezt az életet, visszatekintve, *túlságosan* átjárta a halál, mintegy eleve rávetülni látszik

a túl-élés, az életem túllíság dimenziója: „A legrosszabb / mi emberrel történhet / velem megtörtént: / túléltem halálom / és mi több / túlhaláltam életem.” [Ciklus]

Ezt természetesen kockázatos volna közvetlenül visszaolvasni Petri költői hagyatékának státuszára vagy az életmű irodalomtörténeti pozicionálhatóságának kérdéseire. A kötetben összegzett versanyag mindenestre nehezen adja meg magát valamiféle precízebb periodizációnak. Az 1990-es évek elején Petri fogadtatását meghatározta az a várakozás, vajon miképpen viszonyul, ha egyáltalán, ez a költészet a posztmodern akkoriban teret nyerő esztétikai és egyéb ideáihoz, illetve természetesen – az előzőtől nem függetlenül – az a kérdés, hogy milyen hatással lesz a rendszerváltás annak a költőnek a politikai verseire, aki ezekben talán nemcsak annak az ellenzéki szubkultúrának kínált nyelvi magatartásmintákat, amelyhez maga is tartozott, hanem talán tágabb értelemben is hozzájárult a késő Kádár-korban lehetséges ellenzéki szereprepertoár alakulásához. Egyik összefüggésben sem lehet igazán nagy változásról beszélni. Elsősorban a *Sár* című kötet [1993] dokumentálhatja a posztmodern bizonyos ideáival való óvatos szembesülést („drága P. M. / végleges délutánom” – a *Valószínűleg kora reggel* című, szintén a saját halált előrevetítő költemény zárlatát, akkor legalábbis, nemigen lehetett nem összefüggésbe hozni a posztmodern kategóriájával), de ez nem vezetett Petri költői eszköztárának átfogó revíziójához. Ami a politikai költészetet illeti, nyilvánvaló, hogy Petri gyorsan reagált a megváltozott [alkotásai nyilvánossága és vélhető közönsége szempontjából is megváltozott] helyzetre. A legtöbbet idézett példa erre a *felismerés* című versének második, itt is valamiféle túl-létet vagy utániságot hangsúlyozó egysége a *Vagyok, mit érdekelne* című ciklusból („Mint irdatlan nagy dög kimúlt a korszak. / Elvették a kedvenc játékomat.”), de több szempontból is (mind a kritikai attitűd megnyilvánulásai, mind az ezekben domináns nyelvi regiszterek, mind bizonyos visszatérő témák tekintetében) inkább a kontinuitás látszik meghatározónak. Feltűnő például a Nagy Imre-obszesszió tartós jelenléte az életmű lényegében minden szakaszában, de ugyanígy beszédes lehet az Antall József betegségéről szóló hírek alkalmából írott *Kívánok jobbulást* vagy az 1996-os Kossuth-díjat kommentáló verstörődék is („Tudniillik így bizonyos fokig / csak elzarándokoltam a Horn-fokig, / s eképpen én is beálltam a sorba, / vagyis becsületemen esék csorba.” – [*Öregkoromban Izé-díjas lettem*]; Petri egyébként ekkor még nincs 53 éves), egyik sem lenne igazán idegen test a korábbi kötetek valamelyikében.

Amikor az életműkiadás IV. kötetéről írott, vitákat generáló kritikájában [*A Petri-mítosz vége, Élet és Irodalom, 2008/1.*] Károlyi Csaba felvetette a Petri-mű potenciális „süllyedésének” vízióját [amely szerinte egyedül „a halálközeli darabokat” kímélné meg], mindenekelőtt annak az értelmiségi szerepmintának a kiüresedésére, múltba ragadtságára hivatkozott, amelytől Petri az utolsó években sem szabadult. Az persze más kérdés, hogy a Petri-líra így [is] értett ön-túlélése [vagy éppen, nézőpont kérdése, -túlhalálása] egyben süllyedést is jelentett-, illetve jelent-e. 2018-ban, vagyis a költő születésének 75. évfordulóján jónéhány kezdeményezés inkább [nem mindig problémátlan módon] a klasszikus-státuszát nyomatékosította. És persze további, itt részletesen nem tárgyalható kérdést jelent, hogy mennyiben nyílt meg ez a költészet az utóbbi évtizedek irodalmi kezdeményezései felé, miféle örökséget jelent, ha egyáltalán, a 2000-es években, vagyis már Petri után színre lépő generációk számára.

Az egykori Telep-csoport tagjai által kiadott *Puskin utca* című folyóirat 2009-ben szentelt egy összeállítást Petrinek, élén Sopotnik Zoltán egy versével (*Csakapetri*), aki a Petri örökségéhez való viszonyulását leszármazási relációként, de egyben az elődöt a távolabbi múltba utalva jeleníti meg („[...] nagyapámnak érzem, mióta olvastam verseit”). Néhány évvel később Bartók Imre egy beszédes címet kapó beszélgetésben mérte fel ezt az – elkerülhetetlennek, de bizonyos vonatkozásaiban pusztítónak mutatott – örökséget (*Petri megmérgezte a kortárs költészetet. Beszélgetés Jánossy Lajossal*, Litera, 2014. április 17.), egyrészt belehelyezve azt egy olyan történeti genealógiába, amellyel szemben Petri költői indulásakor meghatározta magát (első olvasásra Petri „a JA-fa” egyik leágazása volna), másrészt, részben Károlyi víziójához kapcsolódva, az életmű alapvető „homogenitása” ellenére elkülöníthetőnek ítélve annak inkább (pl. bölcséleti) és kevésbé megszólító rétegeit, arra a végkövetkeztetésre jutva, hogy – noha ez „korszakosságát” nem érinti – „követendő példát” aligha jelenthet. Számos további példa is abba az irányba mutat, hogy Petri recepciójának jelenlegi (az életműnek talán nem minden szempontból kedvező) stádiumában ez a fajta kettőség nyilvánul meg: az életmű egyfelől (vitatható tartományai és gesztusai ellenére is) előrehaladt a klasszikussá válás útján (amit dokumentálhat éppen az egymást sűrűn követő összkiadások sora is), másfelől nem látszanak világosan azok a szálak, amelyek örökségét a kortárs költészethez kötik, vagyis annak örökségeként teszik megragadhatóvá. Érdekes, ritkán feltett és közelebről itt sem tárgyalható kérdés lehet ebben a vonatkozásban, hogy megfigyelhetők-e Petri kései művében visszahatások, magyarán: van-e nyoma annak, hogy az ekkori kortársak, akár a későbbi indult generációk jelentősebb hatást gyakoroltak volna a költészetére. Nincs, legalábbis feltűnő nyoma nemigen van ilyesfajta hatásfolyamatnak.

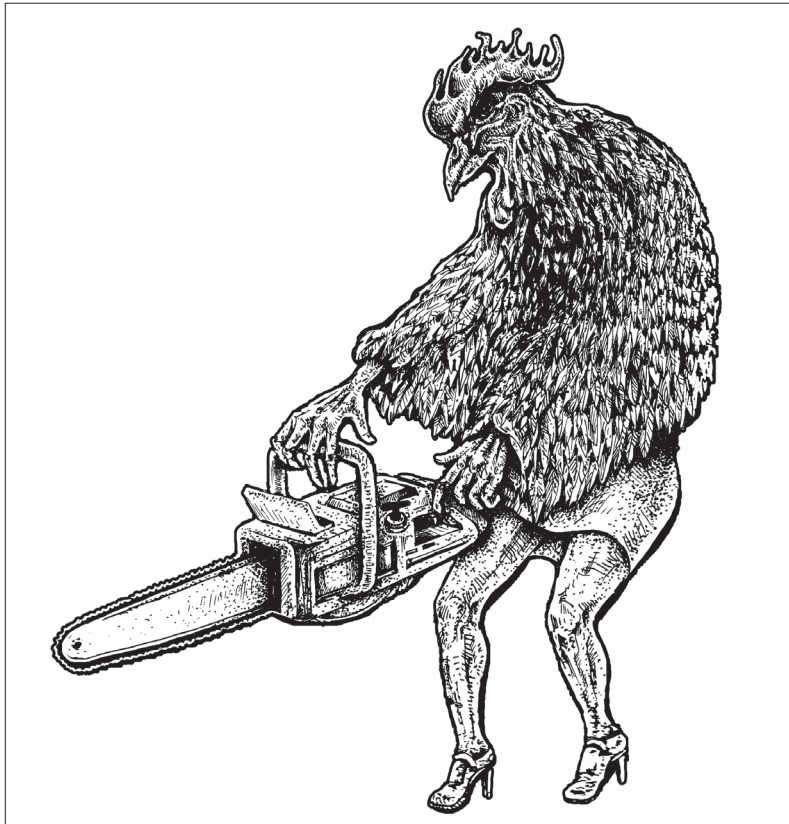
Innen nézve talán következetesnek mondható, hogy akár az új összkiadás is újra-gondoltathatja azt a kérdést, mennyiben volt Petri költészete újító, illetve miben is rejlik az a teljesítménye, amely nyomot hagyott az ezredvégi magyar költészet alakulásán. A jó ideje kézikönyvi szinten is rögzült tézist az 1960-as/1970-es évek költészeti fordulatáról, amelyben Petri neve rendre Tandorié mellé kerül (Petri maga is nemegyszer reflektál erre az irodalomtörténeti mintázatra, az újonnan publikált versek közül például a *Búcsúsortok Dezsőnek* címűben: „Ikercsillagok valánk, / Dezső, az eltandoríthatatlan, / Gyuri, az eltántoríthatatlan. / Homousion? Homoiusion? / Biztos. Csak ugye melyikünk a melyik?”), nincs igazán nyomós indok gyökeres revízió alá vetni, ugyanakkor könnyen elképzelhető, hogy a Petri-recepció mostani szakaszában előtérbe kerülhet ennek a költészetnek az a „konzervatív” karaktere (a jelző persze pontos értelmezésre szorul), amelyre maga a költő is gyakran felhívta a figyelmet, és amely például Horváth Kornélia 2017-ben megjelent monográfiájának is az egyik vezérszempontjává lett (*Petri György költészete verselméleti és líratörténeti megközelítésben*). Egyrészt itt említhető a régóta regisztrált, de mintha az utóbbi időben sűrűbben emlegetett, kifinomult érzékenysége a versnyelv formai, akár metrikai lehetőségeire, akár ezek egészen apró nüanszaira is – az említett beszélgetésben Bartók is kitér arra az „igen nagy mesterségbeli tudásra”, amely még az oeuvre úgymond süllyedő régióiban is megnyilvánul. Másrészt Petrinek a magyar költészeti hagyománnyal, nemcsak a 20., hanem akár a 19. századival folytatott intenzív (stíláriis, formai vagy intertextuális vonatkozásban is sok nyomot hagyó) foglalatosságára, illetve egyáltalán az a hajlama,

hogy szövegeinek számtalan nem-irodalmi regiszterből építkező nyelvét időről időre klasszikus alkotások egymással folytatott párbeszédének terévé alakítsa. Példaként a *Best before end* című kései költemény egyik részlete említhető, ahol Petri egy egyszerre József Attila- és Kosztolányi-idézettel tessékeli be olvasóját a saját világába [„No de hát jöjj / és nézz szét / szobámban könnyed / pillantással [...]”]. Érdekes innen nézve, hogy a két említett klasszikusra tett utalások Petrinél időről időre kombinálódnak – mintha tehát Kosztolányihoz időnként József Attilán keresztül vezetne az út, és ami szintén fontos: ezek az utak a magas irodalom útjai, amelynek meghatározó csomópontjai közé mintha Petri időnként magát is beírná. Ebben az összefüggésben lehetnek beszédesek a művészi öntudat (igaz, legtöbbször áttételes) megnyilvánulásai az életműben, vagy akár az a finom elhatárolódás, amely az 1970-es/1980-as évek Petri által jól ismert magyar underground kultúrájának felidézésébe iktatódik be a már csak posztumusz publikált, *Egy szigorúan ellenőrzött klub* című kései versben [„ott ültek éjjel kettőig Dixi és Lukács Mari, / a művészetakarás ezen szerencsétlen kárvallottjai”].

Mint fentebb már szóba került, az összkiadás, lehetővé téve a versváltozatok és -vázlatok szembeállítását és összehasonlítását, annak a kérdésnek a tárgyalására teremt alkalmat, hogy milyennek mutatkozik Petri számára az eszményi vers a gyakorlatban – legalábbis abban az értelemben, hogy láthatóvá teszi azokat a pontokat, amelyeket utóbb felülbírált, azaz befejezetlennek vagy megoldatlannak, tökéletesíthetőbbnek ítélt, mely gyakorlat persze különös fénytörést kaphat természetesen azt figyelembe véve, hogy, mint azt az ebben a vonatkozásban talán leggyakrabban idézett *Egy versküldemény mellé* című költemény tanúsíthatja, milyen nagy szerepet szentelt ez a költészet önleírásában a „hiba” lehetőségének. Ilyen alkalmat kínál az *Első kötetemre* című, a viszonylag korai darabok közé rendezett vers, amely most egy későbbi változatában is olvasható. A vers alaphasonlata a költészetet egyfajta prostitualizálódással állítja párhuzamba. Az első változat zárlatához képest [„A bőrdíványról a takarítónő / lemossa nászunk emlékét – / tabula rasa – Irhatsz te, kollégám!”] az átírat megoldása [„A nász viaszcsöppjeit lesikálja / a bőrdíványról a takarítónő – / tabula rasa – jöhetsz te, Kollégám!”] itt a hasonlat elmélyítésének, hasonlító és hasonlított mind szorosabb egybefonásának igényéről tanúskodik. A „jöhetsz” ugyanúgy fenntartja az írás jelentését a szövegkörnyezetben, de nyomatékosabbá teszi azt is, amihez hasonlítódik, a „viaszcsöpp” pedig a tabula rasa metaforikus eredetére, a viaszból készült írotáblácskára tett utalást teszi hangsúlyossá, vagyis megintcsak az azonosítás felé tolva az aktus és az írás között felállított hasonlatot. Itt mintha valamiféle retorikai tömörítés vagy sűrítés célját szolgálná az átírás, igaz, anélkül, hogy valójában jelentésbővítéssel járna [sőt, az eredeti változat – „Irhatsz te is!” – még talán implikálna egy olyan célzást is, amelyet az átírat kevésbé: bárki írhat, nem a mesterség kérdése]. A korábbi változat e zárathoz hozzáilleszt egy zárójelek közé helyezett és némiképp kuszán előadott kulturális allúziókkal felszerelt önkomentárt, amely tanulságként a „hallgatni arany” frázist kínálja fel, majd egyben viszonylagosítja is, ami akár arra is célozhat, hogy a nem-írás is ki van szolgáltatva a korrumpálódásnak: „[Ettől lesz a történet / sejtető; a semmibe – mindent bele. / Hallgatni: arany. János fejevétele / ellenpélda. Nem értette meg, / hogy Salome helyett kérte a fejet.]”. Az átírat megszünteti ennek a szövegrésznek a különállását, és némi módosítással beilleszti a vers egy korábbi pontjára, a „Jobb tízpercnyi undorító hin und her, / mint... Nem fejezzük be a mondatot

[...]” sorok mögé [a korábbi variánsban: „nem kell a mondatot befejezni”] – vagyis e téren is sűrűbbé igyekeznek tenni a szöveget. A hallgatás itt egyenesen hiábavalónak, fölöslegesnek minősül, legalábbis ha a mondat befejezéséről való lemondás arra vonatkozik, hogy ezt az enélkül is előálló, nyilvánvaló értelme szükségtelenné teszi. A későbbi változat tehát mintha eleve kétségbe vonná a „sejtetés”, és így az írás és a hallgatás közötti különbségtétel értelmét – amivel viszont tulajdonképpen homogénebb „tanulást” állít elő, mint az előzménye.

Nehéz volna eldönteni, melyik változat a sikerültebb. A példa talán inkább csak Petri írásmódjának azon sajátosságáról tanúskodik, hogy mintha óvatosan vagy tartózkodóan viszonyult volna a versek megfelelő lezárásának, illetve egyáltalán a szerves struktúra létrehozásának elvi lehetőségéhez. Ez, tágabb értelemben, az összkiadás anyagán, az egy-egy témával, beszédhelyzettel újra és újra megpróbálkozó szövegek tömkelegén is látszik, értelemszerűen jobban, mint a kötött komponált gyűjteményeken. Innen nézve ez a kötet igazán nagy kihívássá teszi azoknak a verseknek a (nyilván többféle ízlés vagy elv szerint elvégezhető) kiválogatását, amelyek igazán nagy költőként mutatják meg Petrit. Ez talán még érdekesebb és aligha könnyebb feladatnak ígérkezik, mint korábban.

Valastyán Tamás

A költészet margói

A PETRI-VERSEK PARATEXTUÁLIS RÉTEGEIRŐL

A KATAKRETIKUS SÜN

Csak úgy mellékesen szólván – bár nem is tudom, hogy lehet valamit elkezdni mellékesen, közbevetőleg érinteni valamit, ami még el se kezdődött; pedig mégiscsak ilyesmire tennénk alább kísérletet – a Petri-vers szíve még mindig, pontosabban mindig már pulzál. Sok mindentől élhet, válhat elevenné egy vers, miként ugyanannyiféle dolog miatt tűnhet el. Egy Petri-szöveg olvashatóságának dinamikája azért nagyon különleges, mert e szöveg voltaképpen mindent megtesz, hogy elenyéssen, különféle litotikus gesztusok révén megsemmisülni igyekszik, lefokozza a lírai ént és helyzeteit, a mindennapiság hangsúlyosan esetleges szituációiban tünteti fel magát, alsóbb nyelvi regiszterek(b)en él. Ezt hívja Borbély Szilárd „[majdnem] szleng”-nek: „Petri nem egy kulturális örökségekkel terhelt, telített, a szimbolikus rendszerekre [erőteljesen] ráutaló nyelvezetet használ [...], hanem egy egészen másmilyent, egy [majdnem] szlenget.”¹ Mindazonáltal ezen önmagát elemésztő-eltüntető poétikai mozgás – *nem* éppen ellenkezőleg vagy emiatt, szóval nem valamiféle logikai vagy szintaktikai rend elvi folyományaként – *egyszer csak*, igen, inkább váratlanul, betörve a versírás és -olvasás terébe, transzponál az eltűnés sodrából, a semmi felé sodródásból egy ütemet, a szívdobogás leendő (persze inkább: leendett) ritmusából egy szekvenciát, talán a megjelenítés létébe, egy néma *van*-ba, a létnek önmagát nyelvéként megformáló áramlatába, amely révén tovább él a versszöveg. A versnek erről a váratlan szabad adódásáról, még az előtti ritmikus bekövetkezéséről és pulzálásáról, az olvasói létbe való átfordulásáról, hogy poézissá válna, írja Jacques Derrida: „A vers adománya nem idéz semmit, címe sincsen, nem is komédiázik, csak előáll váratlanul, amikor a legkevésbé számítasz rá, elakasztva a lélegzetet és félbeszakítva a diszkurzív és leginkább az irodalmi költészet fonalát.”²

És mégis, az adódás formálódik, a váratlanságra felfigyelünk, elidőzünk nála, címek vannak – tulajdonképpen hogy hogyan lehetségesek, erre kérdeznénk rá a paratextualitást firtatva –, emlékszünk rájuk, belénk vésődnek, szívből memorizáljuk a szövegeket olykor. Mindazonáltal a Petri-szövegnek, illetve olvashatóságának ez az elevensége, létének mindújra meglevenedő ereje – hogy az elevenség orgonapontját

1 Borbély Szilárd, *Petriről a Sár kapcsán = Uő., Hungarikum-e a líra? Esszék, kritikák*, Tipp-Cult Kft., Parnasszus Könyvek, Bp., 2002, 77–78. A szleng poétikája közelebbről: „A szleng hanyag; olyan intézmény, amelynek a hatalma abban van, hogy nem rögzített, nem dokumentálja magát, nem hoz létre objektet; nyelv előtti vagy nyelv utáni, eltüntet a hatalmat, a nyelvet; ő maga nem válik nyelvvé, dűnyögő, türelmetlen, fáradt, ingerült morajlását nem kísérik meg azok a csábítások, amelyek a nyelvtől nem hogy el nem választhatók, de azonosnak látszanak [lenni] velük.” Borbély, *Petriről...*, 78.

2 Jacques Derrida, *Mi a költészet?*, ford. Horváth Krisztina és Simonffy Zsuzsa = *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, szerk. Bókay Antal és mások, Osiris, Bp., 2002, 278.

rejtő mitikus, illetve organikus, pontosabban ornitológiai-zoológiai allúzióval élünk – nem a hamvaiból újjáéledő fönixmadár alakváltozatának ismétléséhez hasonlatos, nem is, mondjuk, a sas vagy a vihardár fenséges, bátor röptének szakadékokkal, hegyormokkal dacoló tágasságához, mint Hölderlinnél,³ hanem leginkább a sündisznó föld közeli, önmagában teljes, egyszersmind veszélyeztetett létéhez. A törékenység abszolútja színezi a Petri-vers sziluetttjét. Miközben önmagában, önnön megformáltságában végletesen letisztázott, egyúttal ki van szolgáltatva az olvasás uralhatatlan és anonim folyamatának. Katastrófa fenyegeti, egyben e fenyegetettség elleni mozgás tartja fenn. Ennek az egyensúlyában, elliptikus erőterében él a versszöveg. A vers diktált szöveg, még ha terjengős, akkor is sűrített, enigmatikus, önmagát más (diktálása) révén nyilvánítja ki, egyben szüksége van még másokra, az olvasókra, hogy lehessen egyáltalán. Szükségszerű az, hogy legyen egy elfogadó, befogadó tér körülötte. *Dichtung és chóra* – egymást feltételező entitások a vers genealógiájában. Derrida ezt a létállapotot az úttestre kimászó [mondanám, hogy merészkedő, de hát tudja a sün, hogy éppen hol van?!], egyszer csak oda kikerülő s ott védtelenül-kiszolgáltatva létező sündisznó helyzetével írja le. A vers „diktált szövegnek tetszik, diktált szöveggént fogja fel önmagát. És ezért kénytelen megszólítani valakit, aki személy szerint te vagy ugyan, de mint névtelenségbe vesző lény, város és természet között, megosztott titokként, mely egyszerre nyilvános és bizalmas, éppúgy az egyik, mint a másik, teljes egészében, feloldozva kívülről és belülről, se az egyik, se a másik, az útra kivetett korlátlan, magányos, önmaga körül apróra összegömbölyödött állat. És épp ebből kifolyólag olyan könnyen eltaposható, elgázolható ez az állat, a sündisznó...”⁴ Nehéz persze azt az újra és újra erőre kapó formálódást, pulzáló elevenséget megragadni, amely távol van mind a fönix önmagából megelevenedő, mind a sas vagy a vihardár mélységeket s magasságokat letudó szubsztancialitásától. Se nem fennkölt, se nem testetlen. Nehéz olyan formálódásról beszélni, amely távol tartja magát a telosztól, mindenféle céltételezéstől, a logoszon pedig túl van. Hiszen nem valamiért szól meg, nem azért beszél, hogy mondjon valamit. Mégis bekövetkezik, megképződik, van, olvasható. Ám ez a bekövetkezés, megképződés, lét, olvashatóság mellékutak és rejtékutak eseménye. A Petri-versben megszólaló én [az életmű mozgását tekintve] egyre kevésbé identikus elvek szerint rendeződik, sokkal inkább – megint csak Derrida fordulatával élve – „az alany családjába visszatorolhatatlan”. A Petri-szöveg kézjegye kevésbé valamiféle identikus egység idealitásában formálódó szignó, mint inkább „a megkülönböztető jegy iránt érzett szenvedély”, e kézjegy nem megtalált önmagát szajkózza, hanem „szétszóródását ismétli”. Önteremtődésének

3 A fönix – magára a versbeszédre is vonatkoztatott – megújulására rengeteg példát hozhatunk, Ovidiusnál ezt olvassuk: „egy szárnyas maga nemzi magát s örököszt maga újul: / assyrok ezt phoenixnek hívják; semmi gyümölcsöt, / semmi füvet nem eszik: tömjén és balzsam az étke.” Publius Ovidius Naso, *Átváltozások*, ford. Devecseri Gábor, Magyar Helikon, Bp., 1964, 452. Hölderlin a Hazatérés / A rokonokhoz című himnuszban így ír: „Mégis jegyzi vihardarunk az időt, míg a csúcsok / Közt, magasan lebeg el, s nappali fényt szólít.” Martin Heidegger, *Magyarázatok Hölderlin költészetéhez*, ford. Szabó Csaba, Latin Betűk, Debrecen, 1998, 9. [A versfordítások is Szabó Csaba munkái.]

4 Derrida, *i. m.*, 276. A sün textualizálásának talán leghíresebb nyoma Friedrich Schlegelnél olvasható: „A töredék legyen akár egy kis műalkotás: elhatárolódva a környező világtól, önmagában teljes, mint egy sündisznó.” August Wilhelm és Friedrich Schlegel, *Athenäum töredékek*, ford. Tandori Dezső = Uő., *Válogatott esztétikai írások*, Gondolat, Bp., 1980, 301. [Fr. 206.]

elve ezért nem valamiféle arspoétikus öntudatosság, hanem a katakrézis.⁵ A Petri-vers kibontakozása „mindig félbeszakítja vagy tévútra tereli az abszolút tudást, az autotelikus önközeli létet”. E szignatúra aktivitása „nem fennkölt, se nem testetlen, [...] egy szerény, diszkrét, földhöz közeli valami, az alázat, melyet [...] katakretikus sünné keresztelsz át”.⁶ Ennek a versformálódásnak az egyik leglátványosabb megjelenése a szavak jelentéseinek véletlenszerűségeken alapuló egybejátszatása, megütköztető jelentés(de)konstrukciók kreálása.⁷ Kevésbé látványos ez a katakretikus (de)strukturális mozzanat a versszövegek paratextuális rétegeiben. A címadással, a mottóválasztással, mindezeknek a verstesttel való viszonytetelezésével Petri sokszor már eleve meghatározza a poétikai jelentésképződés menetét, máskor pedig éppen az esetlegességek, viszonylagosságok a döntőek e téren, de mindenképp valamiféle tágas játéktér létesüléséről beszélhetünk mind az írás, mind az olvasás vonatkozásában.

PARATEXTUALITÁS I. SZELEK ÉS SZÉLEK

A katakrézisnak a paratextualitás szintjén történő érvényesülése szerves része a versszöveg jelentésteremtődésének. Az ilyen értelemben felfogott jelentésképződés a fogalmi, kognitív társításokon alapuló diszkurzív egység pertinenciája mellett (vagy azon kívül) hangsúlyt fektet a főképp tropikus aktivitás révén szerveződő, a főcsapásokat (elsődleges jelentés, abszolút tudás, autotelikus önközeli lét) keresztvező, a mindig másra apelláló, a másik megszólítottágában élő, a mellékutakon s rejtett ösvényeken kószáló jelentések impertinenciájára. Ezennel azokra a jelentésszóródásokra figyelünk, amelyek egy (vers)szöveg paratextuális rétegeiben képesek mobilizálódni. Tehát úgy próbáljuk olvasni a versek címeit, mottóit, ajánlásait, mint amelyek kevésbé a szövegek főszereplői, mondhatni a versjelentés diszkurzív egységének (már az

5 Angyalosi Gergely az aláírás, a szerzői név felől mobilizálja a katakrézist: „A szerzői név egy sajátos világra utal, amelyet más módon, mint ezzel a névvel, nem tudunk megjelölni, noha létező voltát, evidenciáját minden kétséget kizáróan érzékeljük. A retorika nyelvén szólva, az aláírás katakrézis gyanánt működik (mint ahogyan »a fotel karja« vagy »a szék lába« kifejezés funkcionál: tudjuk, hogy ezek metaforák, de nincs más nyelvi eszközünk a felváltásukra).” Angyalosi Gergely, *Helyett [Petri György: Sár] = Uő., Kritikus határmezsgyén*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1999, 169–170.

6 Derrida, *i. m.*, 279.

7 Ez persze általában s összességében kockázatos vállalás: „Petri a hangsúlyosan elhelyezett, egészen áttetsző hasonlatokat, továbbá a szintaktikai és szemantikai helycseréken alapuló szójátékokat részesíti előnyben. Ez a szándékosan választott, s persze saját alkati adottságainak ismeretén alapuló szegényesség nagyon nagy erő és nagyon nagy sebezhetőség forrása egyben. Ha ugyanis a szójáték vagy a hasonlat nem lép át egy bizonyos rejtelmes küszöböt, amelynek hollétééről néha egy külön kötetnyi versértelmezés sem árul el sokat, az olvasó csalódottsága elkerülhetetlen: úgy érzi, nem kapott meg valamit, amit megígértek neki. Ha viszont a szövegnek sikerül túllendülnie ezen a határvonalon, azt – éppen az eszköztelenség miatt – szédületes akrobatikának éljük át.” Angyalosi, *i. m.*, 176–177. Borbély Szilárd pedig már idézett szövegében szinte a kritikai ítélet genezisében jár el katakretikusan, hiszen egyszerre baja is van a szójátékokkal és nagyra is tartja azokat Petrinél: „Kevésbé meggyőzőeknek érzem [noha a[z il]logikájukat érteni vélem], a korábbi kötetekben is, de itt erőteljesebben a »nyelvi automatizmusok«, értve ez alatt a szavak hangzásbeli hasonlósága vagy valamilyen jelentésbeli érintkezése által uralt [többé-kevésbé önkényes] összekapcsolását, ahol időnként (valamilyen) [fekete] humor [keserű] tanulságai erőltetik [előzetesen] a szövegekre az ilyen ki[be]térőket, hang- és alaktani csikicsukikat. [Tudván, hogy itt ellentmondok magamnak, mert éppen valamiféle [akkor is, ha másféle] nyelvi automatizmust, a fentiek értelmében, fogalmazásbeli hanyagságot, érzek Petri egyik nagy erősségének; de hát ilyen a recenzió, nem egyenes műfaj.] Vö. Borbély, *i. m.*, 80.

olvasás előtti, attól független] megnevezői, sokkal inkább csak úgy kapóra jönnek a vers jelentésének megkonstruálódásakor, mintegy mellékesen megtörténnek, a mindenkor befogadó névtelenségének anonim társaiként.

Paratextualitás alatt a legátfogóbb értelemben Gérard Genette elképzeléséhez igazodva a jelentésképződés azon transzformatív megvalósítását értjük, amely a nem tömbszerűen, hanem rétegszerűen felfogott szövegvilágban megy végbe. A szöveg eszerint különböző palimpszesztusokon át létrejövő kapcsolódások, átvitelek, társítások, átalakítások, azaz transzformációk révén lehet egyáltalán. A paratextualitás [vagy más elnevezésben, transztextualitás] „a szöveg textuális transzcendenciájá”-ra utal, s nem más, mint „ami a szöveget nyilvánvaló vagy rejtett kapcsolatba hozza más szövegekkel”. A palimpszesztus vagy szövegrétegződés világában tehát ezennel egy „kevésbé explicit és távolságtartóbb kapcsolat”-ra fókuszálunk, „amely – egy irodalmi mű formálta egységben – a tulajdonképpeni szöveg és aközött áll fenn, amit aligha hívhatunk másként, mint a szöveg *paratextusa*: cím, alcím, belső címek; előszók, utószók, bevezetők, előljáró beszédek stb.; lapszéli, lapalji, hátsó jegyzetek; mottók, illusztrációk; mellékelt szórólap, címszalag, borító és számos más járulékos jel, saját kezűleg vagy mások által bejegyezve, melyek a szövegnek egy (változó) környezetet teremtenek, sőt olykor kommentárt is, hivatalosat vagy félhivatalosat, amellyel a puristább és külső erudícióra kevésbé hajló olvasó nem rendelkezik olyan könnyen, mint szeretné, s ahogy azt állítja.” A szöveg paratextuális dimenziójában hangsúlyosan s kitüntetetten kap helyet az olvasó. „E kapcsolatterület kétségkívül a mű pragmatikai dimenziójának, vagyis az olvasóra gyakorolt hatásának egyik kiváltóságos helye: elsősorban annak a helye, amit Philippe Lejeune-nek az önéletrajzról írt tanulmánya óta szívesen neveznek műfaji *szereződésnek* [vagy *egyezésnek*].”⁸

A Petri-szövegek jelentésteremtődésének katakretikus dinamikájára ezennel két példát mutatnánk be. Az egyik jellegzetes megszólalás- vagy ajánlasmód konkrétan a barátoknak címzett versek pretextusában jelenik meg, a másik *A felismerés fokozatai* című költemény Novalis-mottóinak invenciózus kezdeményező viszonya a szövegtestben körvonalazódó történetfilozófiai távlatú gondolattal. Az 1981-es Örökhétfőben helyet kapott, Radnóti Sándornak ajánlott *Széljegyzet egy vitához* című vers⁹ paratextuális viszonyaira fókuszálva mindenekelőtt azt láthatjuk, hogy a „tulajdonképpeni szöveg” olyan életsituációt jelenít meg, amelyben a többes szám első személyben, illetve egyes szám első és második személyben színre vitt szereplők közötti beszélgetések lényegi részét képezik a mindennapoknak. S hát a létezett szocializmus „rémönuralmá”-ban egyrészt valóban szétzilálódtak az emberi kapcsolatok, másrészt viszont felértékelődött a szűkebb baráti körökben eltölthető idő, kitüntetetté váltak az alkalmak, amelyek során a hasonlóan gondolkodó emberek – a vers jelentésképzésének vonatkozásában mondhatjuk, hogy *in concreto*

8 Gérard Genette, *Transztextualitás*, ford. Burján Mónika, Helikon, 1996/1–2. 82–90. A költői nyelv szemantikai [s később textológiai] aspektusainak előtérbe kerülése egy átfogóbb összefüggés eredményeképpen következett be, „amelynek alapelve az irodalmi befogadás auditív módjainak folyamatos csökkenése”. E változás a költői nyelv olyan jellemzőit „hozta felszínre, melyeket a szó hjelmslevi értelmében formálisnak nevezhetünk, amennyiben nem a jelölő megvalósulási módjához, vagyis [fonikus vagy grafikus] »szubsztanciájához« kapcsolódnak, hanem a maga idealitásában vett jelölő és jelölt artikulációjához.” Vö. Gérard Genette, *Költői nyelv, a nyelv költészettana*, ford. Vajda András, Helikon, 1974/3–4. 290–291.

9 Petri György, *Verseik*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1996, 200.

az értelmiségiek – találkozhattak beszélhetek egymással.¹⁰ Petri és Radnóti a létező szocializmus regnáló hatalma által tiltott, második vagy alternatív nyilvánosságába kényszerült értelmiségiek sorába tartozott,¹¹ akiknek „negatív politikai tapasztalatai” között mindenekelőtt – Fodor Gézát idézve – „a 68 utáni csehszlovákiai repressziók, 73-tól a magyarországi »rendcsinálás«, a rendőri zaklatások, Lengyelországban Gdansk, Radom, Ursus, 1981. december 13” szerepeltek.¹²

Az egzisztenciális kilátástalanság és „a politika által deformált mindennapi élet zavarai” egyaránt beszédtemát szolgáltatottak az értelmiségi viták számára, a vers mintegy ilyen vitatémák füzére. Egészen pontosan a tulajdonképpeni textus ezeket a vitaszituációkat imitálja, a filozófiai absztrakciók magaslataitól kezdve az élet egészen alantas regisztereig elkalandozva. A szöveg paratextuális rétege ezt előlegezi meg és erősíti fel, a jelentésteremtődésnek egyfajta megcsavart-reflektált folyamatát indítva újra, hiszen a komoly(nak olvasott) cím és az ajánlás komoly(nak olvasott) filozófusa az imitatív vagy travesztált transzformáció révén egy „féltelen szatíra”, „negatív humorú groteszk” szövegtörténés viszonylatának részeseivé lesznek.¹³ A vers katarzetikus kibontakozását röviden úgy írhatnánk le, hogy először egy általános elliptikus létállapotot olvashatunk, amelynek a gyűjtőpontjai a „Repression” és a „Toleranz”, majd kifejezetten a költő a vers ajánlásában szereplő figurával, azaz Radnóti Sándorral való (egyik) vitájának a szűzséjébe nyerhetünk bepillantást: „Te a politikai szférát transzcendáltad / – én még mindig csak tartom itt a számat.”¹⁴ Végül mindezen mozzanatoknak a totális hiábavalóságába rántja bele olvasóját drasztikusan a vers a „széjljegyzet” kifejezés szelének és a bélmozgás légi termékének groteszk egybejátszásával:

10 Radnóti Sándor írja ingeniális tanulmányában, hogy Petrinél „az élet formája az elemzés, létének megértését nem ösztöneire bízva, hanem a kívülről szemlélt személyes motívumokba, és a környezetbe, lehetőségekbe lecsapódott történelmi konkrétumok összefüggéseiből próbál visszakövetkeztetni rá. Ezzel kétségkívül lokalizálja költészetét az értelmiség filozófiailag orientált rétegéhez, lírai szubjektuma értelmiségi, akinek életpályái végiggondolása: életforma. [...] Mégis, nehezen tudnék elfogadhatóbb olvasatot elképzelni, mint amely valamely rétegspecifikus közérzet dokumentumának tekintené Petri György verseit.” Radnóti Sándor, *El nem fordult tekintet. Petri György lírája* = Uő., *Mi az, hogy beszélgetés?* Magvető, Bp., 1988, 132.

11 Az 1981-ben szamizdat kiadásban megjelent *Örökhétfőről* írja Radnóti a *Beszélőben*, a második nyilvánosság folyóiratában: „Petri nem eleve szamizdat verseskötetet írt, hanem fokozatosan átalakuló lírikusi magatartásának következménye volt, hogy egy – akár csak tucat verssel – megcsonkított engedélyezett kötet megjelentetése lassanként művészilag is lehetetlenné vált számára.” Radnóti Sándor, *Valami az első szamizdat verseskötetről [Petri György: Örökhétfő]*. = Uő., *Recrudescunt vulnera*, Cserépfalvi, Bp., 1991, 308. Kardos András szerint Petri esetében az ellenzékiesség, „ellenzéki tudat” és a genuin líra formálódás közötti viszonyítás kardinális a befogadás s az értékelés szempontjából. Vö. Kardos András, *A por [Petri György: Valami ismeretlen, Jelenkor, Pécs, 1990.] Uő., A véletlen tekintet. Esszék, kritikák.* Gond-Cura Alapítvány, Bp., 2004, 342–346.

12 Fodor Géza, *Petri György költészete*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1991, 105.

13 Fodor, *i. m.*, 116–118.

14 A marxista ihletettségu elméleti s gazdaságfilozófiai törekvésekben hangsúlyos elemként jelenik meg a világ emberi szükségletek általi alakíthatóságának, valamint ezzel szoros összefüggésben a világ nem hamis tudat általi transzcendálásának mozzanata. A lírai én és a mottóban megszólított Radnóti vitáját ez az elméleti s gyakorlati-filozófiai keret, millió mindenképpen meghatározhatta. Maga Radnóti egyébként reagál is kritikájában arra, hogy a vers paratextuális szereplőjévé avanszált: „A Széjljegyzet egy vitához címü, e sorok írójának küldött, szellemes, a megszólított személyhez és versbeli önmagához egyként barátságatlan vers [...] fölbecsmérlő jellegü.” Radnóti: *Valami... = Uő., Recrudescunt vulnera*, 313.

összefügg mindennel minden
 – s egymást alázza: aljas dűheink,
 nemes huzavonáink – mint a fing:
 gyötrelmesek és nevetségesek – – –
 szerelmek bántanak minket s szelek,
 ezért szellentem e széljegyzetet,
 verssoraim a görcsölő belek.

Fel kell figyelnünk itt a *szél* és valaminek a *széle* szavak azonosalakúságának önkényes viszonyítására, anamorfózisára, azaz jóval-jóval kevésbé diszkurzív, mintsem inkább disszeminatív egymásra vonatkoztatásukra.

PARATEXTUALITÁS II. A KONTINGENCIA TÖRTÉNETFILOZÓFIAI KONTÚRJA

A felismerés fokozatai című vers az első kötet, a *Magyarázatok M. számára* harmadik, azonos című ciklusában kapott helyet, így hát az egész kötet tematikáját és tónusát tekintve kiemelkedő darabról van szó.¹⁵ Merthogy részint beleilleszkedik abba a főképp filozófiai hangoltságú intonáltságba, amelyet a *Magyarázatok...* felvállal s megjelenít, részint a megértésnek és az értelmezésnek azt a potencialitását nyilvánítja ki már a címében is, amely a filozófiai – és más egyéb – magyarázatok sajátja. Ugyanakkor azt nyomatékosítja a szöveg, hogy itt voltaképpen nem tapogatózásról, kísérletezésről, értelmezési próbáról van szó, hanem egy felismerés, egy belátás lényegi rekonstrukciójáról, a szaturációs pontján túli visszapillantásról. Ez már önmagában feszültségforrás a jelentésképződés számára, mert ugyan természetesen el lehet azt képzelni, lehetséges azt feltételezni, hogy a felismerés fokozatai egy már belátott, megértett összefüggés retrospektív rekonstrukciójára utalnak, ezen belátás egymástól elválasztott – a versszövegben számokkal is hangsúlyosan jelölt – lényegi etapjainak jellemzései, mindazonáltal a fokozatosság, a potencialitás összességében mégiscsak a lehetőségesség módszerét involválja, amely nem független a versbeszéd performatív alakulásától. A vers címe tehát markáns, ugyanakkor a paradoxont is magában rejtő javaslatként olvasható. Még mielőtt elolvasnánk a mottókat, meg kell említeni, hogy mire is vonatkozik a felismerés, illetve mi az, amit leginkább próbál magyarázni ily módon a lírai én. A kelet-közép-európai, azon belül pedig a magyarországi létező szocializmus történelmi és mindennapi léptékű képtelenségét, a létezés egzisztenciális és ontológiai lehetetlenségének, ellehetetlenülésének folyamatát. Ennek a folyamatnak ismeri fel s bontja ki a lírai én fokozatosan az abszurd mivoltát. A versnek kettős exerguma van. Nem egyszerű mottó, hanem bonyolult ürügy, gazdag szegély, bravúros díszítmény. Az elleplezés és kinyilvánítás drámai játéka tehát már rögtön a vers paratextuális rétegében lezajlik, vagy épp előkészít még nagyobb, még drámaibb eseményeket. A Novalistól kölcsönzött mottók – az első a *Himnuszok az éjszakához* hatodik, *Halálvág*y című darabjából való, a második a *Virágpor* 104. töredéke – megintcsak (a címhez hasonlóan) már önmagukban olyan színesen,

¹⁵ Petri: Versek. 102–104.

gazdagon „változó környezetet” teremtenek a tulajdonképpeni szöveg köré, amelynek a jellemzése kardinális lehet a szöveg olvashatósága vonatkozásában. A Novalis-locusokat eredetiben, németül idézi Petri, nem fordítja le, akkoriban (a hatvanas évek vége, hetvenes évek eleje) nem is létezett még a magyar fordítása ezeknek a szövegeknek, a *Himnuszok...* majd csak 1974-ben jelenik meg Rónay György magyarításában, a *Virágpor-töredékeket* meg a kilencvenes évek második felében fordítja le Weiss János. Az is továbbbányalja a vers paratextuális olvasását, hogy egy versrészlet és egy filozófiai fragmentum együttese képezi a pretextust, a kettejük kölcsönhatása tehát lényegi információt szolgáltat a befogadás számára. Idézem a két mottót:

*In dieser Zeitlichkeit wird nie
Der heiße Durst gestillet.*¹⁶

*Szomjunk nem szűnik percre sem,
amíg a földön élünk.*¹⁷

A másik: „Es sind viele antirevoluzionäre Bücher für die Revolution geschrieben worden. Burke hat aber eine revolutionäres Buch gegen die Revolution geschrieben.”¹⁸ „A forradalom számára sok anti-forradalmi könyvet írtak. Burke azonban forradalmi könyvet írt a forradalom ellen.”¹⁹ Ha ezt a két szöveget együtt olvassuk az alkotói intenció szerint, akkor együttes jelentésüknek elsősorban történetfilozófiai kontúr vonala van.²⁰ *Novalis – Poesie und Geschichtlichkeit* című könyvében Mario Zanucchi ezt a történetfilozófiai elgondolást a következőképpen jellemzi: „Novalis a *Himnuszok* összkonstrukciójának középpontjába az antikból a kereszténységbe való átmenetet helyezi, mivel ez az átmenet jelöli a számára a nyitást az ember eddig ismeretlen dimenziója, az érzékfeletti győzelmeként felfogott halhatatlanság felé. (...) Nem az antik hanyatlása, hanem az új világ felemelkedése, nem az immanencia elvesztése, inkább a transzcendencia győzelme az, amely Novalisnál a régi és az új világ egymástól való elkülönítésének a fő kritériuma. A *Himnuszokban* az éjszaka mindenekelőtt a mindennapi világ korlátoltsága fölötti végtelenség szimbólumaként ábrázolódik. A feltámadás jelenti Novalis szerint a modern kor nyitányát, mivel ez nyitja meg az embereknek az érzékfeletti és a végtelen terét.”²¹ A forradalom eszméje és

16 Novalis, *Hymnen an die Nacht [Sehnsucht nach dem Tode]*. = Uő., *Schriften. Erster Band. Das dichterische Werk. Herausgegeben von Paul Kluckhohn und Richard Samuel unter Mitarbeit von Heinz Ritter und Gerhard Schulz*, Verlag W. Kohlhammer, 1977, 3 155.

17 Novalis, *Himnuszok az éjszakához 6. [Halálvágy]* = Uő., *Himnuszok az éjszakához. Válogatott versek*, ford. Rónay György, Magyar Helikon, Bp., 1974, 19.

18 Novalis, *Blüthenstaub*. = Uő., *Schriften. Zweiter Band. Das philosophische Werk I. Herausgegeben von Richard Samuel in Zusammenarbeit von Hans-Joachim Mähl und Gerhard Schulz*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1965. 459.

19 Novalis, *Virágpor*, ford. Weiss János, Műhely, 1997/2. 22. [Fr. 104.]

20 A *Magyarázatok...* a személyiség és a történelem, történetiség viszonyát illetően markáns választ fogalmaz meg. Elkerüli mind a személyesség elvetését, zárójelvezését, mind „a személyiség ironikus túlhangsúlyozását”, ezek helyett „a történelmileg analizált személyesség”-re fókuszál. „Petri filozofikus, de csak néha filozófiai költészetének legnagyobb erőfeszítése a történelmi és a személyes életviszonyok egységes ábrázolására irányul.” Vö. Radnóti: El nem fordult tekintet...132., 134.

21 Mario Zanucchi, *Novalis – Poesie und Geschichtlichkeit. Die Poetik Friedrich von Hardenbergs*. Ferdinand Schöningh, Paderborn, 2006, 54–55.

eseménye, leginkább persze mint a mindennapi világ korlátoltságához tartozó elv, ettől a projekttől nagyon messze van, mi több, összeegyeztethetetlen vele.

Az egész Petri-vers olvasható úgy, mint a novalisi modernitásértelmezéssel, vagyis a történetfilozófiai távlatú megváltásezsmével való nagyszabású vita. Ehhez persze Petrinek el kellett rajzolnia, át kellett helyezni bizonyos súlypontokat. Novalis általában, metafizikai dimenzióban beszél a földi létet, a múlandóságot illetően „forró vagy heves szomjúságról”, amelyet – a *Himnuszok...* felkavaró, inverzív poétikáját tekintve – az éjszaka hűvöse enyhíthet. Petri ezzel szemben a vers 5. szakaszában így ír, a *Himnuszok...*-at mint hypotextust felhasználva:

*E korban
nem enyhülhet meg szomjúságod.*

Azaz itt konkrétan a lírai én saját kora jelenik meg, de nem mint puszta hangulatjelentés vagy mint valamiféle élményállapot megfestése, hanem „egy történeti időtűdát következők meg”,²² s ezzel az okkasionális konkrécióval is jelzi a költő, hogy az általánosság metafizikai perspektívája helyett számára sokkal fontosabb saját esetlegességének világa, melyet a szöveg zárlatában felsorolt mozzanatok megkapóan erősítenek fel:

*Eredj, járj.
Ülj le, ha elfáradtál. Olvashatsz hírlapot,
ihatsz sört, ehetsz húst és salátát. Még
tiéd lehet – ami lehet. Indulhatsz. Kész vagy.*

A vers zárlata meglátásom szerint azért telitalálat, mert Petri hangsúlyosan az esetlegesség perspektívájából idézi meg azt a közeget, a halált, a végesség ontológiai eseményének éjszakáját, amely Novalis versében a végtelenség, „a mindennapi világ korlátoltsága fölötti végtelenség” szimbóluma. Petrinél pedig éppen a mindennapi világ kontingens mozzanatai szépülnek meg, értékelődnek fel. Ami egyáltalán lehet, annak a világban léte nem attól releváns, hogy az érzékfelettség, végtelenség, megválthatóság felé nyitott, hanem mindenekelőtt attól, hogy a lírai én személyes, történeti világának része lehet. Indulhatsz – tenni-venni. Indulhatsz – akár meghalni.

²² Radnóti, *i. m.*, 133.

Fekete Richárd

Etika és életrajz – techné és indulat: de mennyire?

VÁRADY SZABOLCS: *DE MENNYIRE*

Pór Péter tavaly a *Jelenkor* nyári dupla számában hosszú, izgalmas eszme-futtatást közölt Várady Szabolcs költészetéről. A szöveg a következőképpen zárul: „Várady mindig úgy érezte, hogy lírája egy hatalmas alkotói korszak után, *kívül* az idők nagyságán, a teremtő ihlet valamilyen általa felfedezett »apály«- és »utóirat«-állapotában szólal meg; és ennek az állapotnak a líráját – értsd: én és világlétét – alkotta meg egészen kivételes következetességgel és egységben. Nem okvetlenül tévedek, ha e költői személyben, illetve alkotásában a saját *módján* a latinokra emlékeztető példázatos *ethos*-t vélek felismerni – és nem keresek több mondatot arra, hogy kifejezzem, milyen nagyra tartom az életművét.” [Pór Péter: „Kezdetemben a vég”. *Várady Szabolcs lírai életművéről*, *Jelenkor*, 2018/7–8, 851. kiem. az eredetiben]. Pór Péter a „latinos *ethos*” jelenlétét Várady verseinek, fordításainak és értekező prózájának összeolvasásával mutatja ki. A fordítások közül külön figyelmet szentel Horatius *Agrippa*-ódájának, lényegében a fordítás három kulcsfogalmából bontja ki azt a fajta költői módszert [ha úgy tetszik: forma- és nyelvhasználatot], amiből kirajzolódik a latinos *ethos*. Több szempontból is fontosnak tartom Pór Péter attitűdjét és megállapításait. Egységes költői etikát kiolvasni egy több évtizedre nyúló életműből bátor vállalkozás, amely egyben anakronisztikusnak is tűnhet. A monografikus igényű értekezésekben, illetve az annál rövidebb tanulmányokban – legalábbis azokban, melyek egy-egy költői életművet igyekeznek bemutatni – leginkább alakulástörténeti elbeszélésekkel találkozhat az olvasó. Pór Péter tanulmánya jó példa arra, hogy az adott lírai életmű mögötti személyiség feltételezése nem jár feltétlenül atemporális megközelítéssel, sem azzal, hogy az értelmező elveszik a költői életrajzban. Talán ennél is fontosabb, hogy a Várady-versek olvasójának könnyen lehet olyan benyomása, mintha a szövegek egyenesen provokálnák Pór Péter megközelítését. A megközelítés alapja tehát, hogy – vállalt alakulásában is – egységes és következetesen formált életműről van szó, és e mögött tudatos alkotói etika húzódik.

Az idei Költészet Napjára Várady Szabolcs – tizenhat év elteltével – új kötettel jelentkezett. A költői „szükszavúság” kézenfekvő példája Várady: a 76 éves szerzőnek a *De mennyire* csupán a negyedik saját könyve. Ráadásul e négy kötet szöveganyaga között is jócskán van átfedés. A második, 1988-as *Hátha nem úgy van* verseinek közel a fele a szerző első könyvében (*Ha már itt vagy*) is megjelent, a 2003-ban kiadott gyűjteményes kötet, *A rejtett kijárat* verskorpuszában pedig csupán huszonöt új költemény szerepel. A „terméketlenséget” Várady értelmezői a legtöbb esetben egyfajta „alkati” sajátosságból eredeztetik, amelynek legfontosabb hívófogalma a „spleen” és annak asszociációi (elégikus, resignált etc). A „spleenesség” feltételezett okait általában Várady alkatára vezetik vissza. Csak egy példa: Réz Pál, Várady munkásságának egyik legközelebbi szemlélője szerint e költészet „igazi forrása és

biztosítéka egy alkat, vérmérséklet, kedély, génjeivel veleszületett világlátás” [Réz Pál: *Várad Szabolcsról*, Kortárs, 1983/3, 422]. Tehát a kritikai reflexió fontos állítása, hogy Várad Szabolcs azért ír keveset, mert ilyen az alkata. Pór Péter ezt az etikai szemponttal egészíti ki: „a ritka megszólalás Várad költészetének az *ethos*-a” [Pór, i. m., 838. kiem. az eredetiben]. Az etikai aspektus mellé pedig a korábbi értelmezésekben gyakran odakerül a minőség kategóriája is. Halmi Tamásnál például így: „E sorok írója nem sok alkotót tudna említeni, aki [a talán kevésbé sikerültek mellett] egyértelműen elhibázott alkotást ne adott volna ki a kezéből. Arany, Pilinszky – és még? Az a jóformán *hibázni képtelen* formabiztonság, hangnemtudatosság, *mérték-tartás* és arányérzék, mely *A rejtett kijárat* verseinek sajátja, megítélésünk szerint az – e kontextusban értelmezhetően – legnagyobb lírai életművek között biztosít mind nyilvánvalóbb helyet Várad Szabolcs költészetének” [Halmi Tamás: *Levált súlyok fölé*, Alföld, 2004/8, 91. kiem. az eredetiben]. Ez pedig szoros összefüggésbe hozható azzal, amit Kappanyos András írt a *Hátha nem úgy van* kapcsán: „Nem az ihlet a kevés, hanem a maga állította mérce magas” [Kappanyos András: *Várad Szabolcs: Hátha nem úgy van*, Kritika, 1989/4, 37]. A „mérce” persze nehéz definiálni.

A megállapításokat egyrészt tovább erősítik a költő önmeghatározásai (interjúban, értekező prózában és versben is sokszor előkerül a „keves vers”-témakör), másrészt árnyalja is az a tény, hogy a század második felében korántsem Váradé az egyetlen olyan lírai életmű, amely kevés versből áll. Kormos István és Lator László például szintén nem számítanak termékeny költőnek. Nem véletlenül példálózom pont velük, pontosabban nem véletlenül említettem két olyan nevet, akik Várad életében is visszatérő figurák. Meggyőződésem, hogy a Várad-recepció azért is fixálódott erősen a szerzői alkatra, mert maguk a versek is provokálják az életrajzi olvasást. A *De mennyire* 47 címe között mindössze 15 olyan verset találtam, amelynek főszövegében nem jelennek meg a szerző közvetlen környezetéből egyértelműen beazonosítható szereplők vagy az interjúkból, visszaemlékezésekből kiolvasható életrajzi tények. A kötet négy ciklusa közül a második (*Ha ott is: itt*) például köszöntöket, hommage-okat és emlékleírásokat tartalmaz, a könyv harmadik szakasza, az *Egy év cserepei* pedig tulajdonképpen hatoldalnyi, montázs formában tálalt ready-made Várad Szabolcs 2010-es levelezéséből [szintén sok életrajzi hivatkozással].

Az életrajzi olvasatot provokáló versvilág vonatkozásában felvetődik a kérdés, hogy ez egyáltalán jó-e? Pontosabban, hogy kinek jó? Milyen típusú olvasót érdekelhetnek a szerző életrajzi mozaikjai? Az irodalomtörténezt egészen biztosan. A Lakatos Andrásnak ajánlott, *Kitépelt lapok* című versben a következő szakasz igazi történeti csemege. A szöveg eredetileg *Az olvasó* című, Lakatos András tiszteletére készült Festschrift-kötetben jelent meg 2009-ben: „Erről akartam, nem ilyen hevenyészve, írni, / és még bőven a többiről, hiszen ez csak / az előtörténet. Fodor Géza, / Petrivel oldalán, 1966-ban, / mennyi is az? Negyvenkét év, atyaisten, / akkor sétált be a képbe. A nők is, / persze, a nők, feleségek, barátnők. / Én még fűlig abba, akivel majd élete végén / P., de akkor is már álmában, a vékony lány, feltűnik, / aki még B. felesége különben, első / legjobb barátomé, álmában feltűnik, / ahogy nekem meg a másik M., G. felesége. / Te meg figyelsz minket, és figyelmesen olvasod / mindazt, ami ebből versformában kiszivárog.” A részletben feltűnő és egyértelműen nem feloldott monogramok mögötti személyeket viszonylag könnyen be lehet azonosítani. A szereplőkkel készült interjúkon és emlékezéseken kívül például Várad korábbi

versének [Székek a Duna fölött] egy szakasza is ugyanerről a bonyolult baráti, szerelmi viszonyrendszeréről szól: „G. elhagyta A.-t / [P. feleségét], aztán M. [B. felesége] / szakított velem, majd G.-től elvált a másik / M. [G. felesége] és hozzám jött [közben B.-ék / is különváltak], P. öngyilkos lett és azóta / félig-meddig szanatóriumban lakik”. Az új kötet első ciklusában olvasható *Szilveszter* című darab beszélője pedig a vers elején monogramok nélkül tudósít egy irodalmi körökben közismert történetről: „Voltak szörnyű szilveszterek. Az egyik: / nálatok, öten, az ötödiken. / Ahonnan hogy kiugrasz, fenyegetté, / ha elhagylak csakugyan őmiatta, / aki ott volt ugyancsak, nem velem, / a barátommal, ömellette döntött, / akkor úgy látszott, hogy véglegesen, / és vele volt a barátnője is, / aki majd az én későbbi barátom / miatt nyitja magára a gázcsapot”. A verszárlatban pedig a következő olvasható: „hogy végre hazamehessek, elkezdni / a kietlennek ígérkező évet, / azt, amelyik majd későbbi barátom / híres versének zárószava lett, / a 'kilencszázhatvanegyediket.”

A gázcsap Kepes Sára öngyilkosságára utal, a híres vers pedig a *Hogy elérjek a napsütötte sávig. Az Egy születésnap örvén* című, Szántó Piroskának ajánlott [szintén monogramokkal élő] versből, továbbá a hozzá kapcsolódó interjúkommentárok-ból nem nehéz kikövetkeztetni, hogy kiket örökít meg a *Szilveszter*. Lehet persze azt állítani, hogy a referenciák felfejtése nem érdekes, de az kétségtelen, hogy a szövegek provokálják az életrajzi olvasást. Persze nem vagyok biztos benne, hogy az [irodalom]történeti attitűdöt nélkülöző olvasók kódolnak-e bármit is a versből azon túl, hogy 1961 szilvesztere valakit nyomasztott, mert a baráti társasága tele volt szerelmi zűrzavarral. Pontosabban: kódolnak-e bármit is a versből azon túl, hogy valaki visszaemlékezik egy nyomasztó, 1961-es szilveszterre, és az ottani zűrzavaros baráti-szerelmi viszonyokból kiutat egy későbbi zűrzavaros baráti-szerelmi esetre? A vers tartalmát természetesen nem kívánom morális szempontból kommentálni, annyi viszont bizonyos, hogy több olyan kontextus is összeér benne, amely morális kérdéseket vet fel. A Kepes–Petri-történet referencialitása újraolvasáskor rávetül az idézet elején található öngyilkossági fenyegetőzésre, ráadásul a szövegben felrajzolt baráti kör szerelmi sokszögei szintén komoly erkölcsi problémákat vetnek fel, az „A honnan kiugrasz, fenyegetté,” sort követő szenttelen elkanyarodás pedig a súlyos morális témához rendelt beszédmód miatt provokálja az ad absurdum erkölcsi olvasatot. Mindezt úgy, hogy a vers szereplői – kis utánaolvasással – tényleg beazonosíthatóak.

Van tehát egy olyan versvilágunk, amely provokálja az életrajzi olvasást, és sokszor vet fel morális kérdéseket úgy, hogy a költemények elsődleges, keletkezési kontextusát meghatározó filozófiai irányzatok között egyáltalán nem a morálfilozófia volt az uralkodó. Ráadásul, ha igaza van Pór Péternek, akkor a versek szerzője „latinus ethos”-szal teszi mindezt. Bonyolult ügy, amit nem egy kritikai szövegnek kell kibogoznia, ám semmiképp nem szerettem volna figyelmen kívül hagyni a problémakört. Az életrajzi elemekkel kapcsolatos eredeti kérdésre visszatérve: mivel a versek jóval kevesebbet árulnak el az [itt főleg történelmi, társadalmi és politikai értelemben vett] elsődleges kontextusról, mint a némiképp belterjes baráti közegről, ezért ezek a típusú szövegek vagy irodalomtörténeti csemegeként szolgálnak a referencialitás (és természetesen adott esetben a versértelmezés) szolgálatában, vagy azoknak az olvasóknak a tetszését nyerhetik el, akik Várady korábbi kötetében is hozzászóltak a megoldáshoz. A történelmi-politikai-társadalmi kontextus háttérbe kerülése viszont nem jelenti azt, hogy a *De mennyire* teljesen apolitikus könyv volna.

Az *Ameddig, addig* című harmadik ciklus első három költeménye egyaránt politikai színezetű, viszont az első kettő esetében formailag szembeűnő a feladatvers-jelleg [az *Úttörőinduló* a SZÖSZ-ba készült, a *Vijjogni, mint a vércse pedig* az Örkény Színház számára, Kosztolányi rímeivel]. A harmadik vers [*Szomorú vasárnap*] a 2018-as választásokat örökíti meg. Tehát a politikai kontextus iránti érdeklődés jelen van a versekben, ám nagy kockázat nélkül állítható, hogy ezek a szövegek alighanem nem lesznek maradandó darabjai az életműnek. Az életrajzi utalások viszont – ha nem is rajzolnak fel, de – felvillantanak nagyon fontos szereplőket és momentumokat egy olyan irodalomtörténeti időszakról [jelesül a század második feléről], aminek a feltérképezéséhez csak mostanában lehet majd igazán hozzáfogni.

Két okból örülök a *De mennyire* megjelenésének. Az egyik, hogy a kötet életrajzi utalásai [és jó pár esetben az hommage-versek] egyértelműen árnyalják a – főleg – 1960 utáni irodalmi alakokról [s így az irodalomról] szóló ismereteinket. Lator László, Zelk Zoltán, Vas István, Devecseri Gábor és a Réz-testvérek ugyanolyan súlyú szereplői a kötetnek, mint Petri, Tandori, Fodor Géza vagy épp Szőnyi Ferenc. A másik, kézenfekvő ok egész egyszerűen az, hogy Várady Szabolcs végre verses könyvet írt. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem ez a kedvenc Várady-kötetem, akkor sem, ha a korábbi versekben felrajzolt költői világot többnyire szépen hozza a *De mennyire*. A költő karakán formanyelve kiválóan érvényesül. A vers keletkezésére történő folytonos reflexiók [akár alkalmi költészetről van szó, akár nem], az allúziók sokasága, a kivételes eleganciájú, ám egyáltalán nem öncélú technikai tudás, mely úgy gyűri magába az élőbeszéd köznyelvi elemeit és fordulatait, hogy közben vitathatatlanul artisztikus marad, mind kétségkívüli erényei Várady Szabolcs költészetének. Az életrajzi utalások kereteként szolgáló motívumok, főként az álomleírások és az emlékezőhelyzetek szépen kijelölik a beszédpozíciót is: a társas térben létező megszólaló az emlékezés ingatagságának tudatában próbál konkrét szituációkat rögzíteni. Úgy látom, nem akar többet a kötet, de ez nem is baj talán.

Miért állítom mégis, hogy nem ez a kedvenc Várady-könyvem? A *De mennyire* poétikai fogásai csupán annyiban térnek el a korábbi kötetekéitől, hogy több bennük a szójáték, illetve hogy hiányoznak belőlük az „újholdas” képalkotás nyomai és a – félve írom le – indulatiság. A szójátékok terén csupán annyit látok, hogy a korábbiaktól eltérően kevésbé izgalmas [leleményes] megoldások is beszüremkedtek a versekbe. A Tandori 70. születésnapjára készült *Dezső 70*-ben az „Így vagy velem / hetven fele? // Hetven fele: / harmincöt...” átkötése inkább a szakállas szóvicc kategóriájába tartozik, ahogy az egyébként kiválóan megírt *Pók a párnán* című vers találmánya is: „A Hyde Parkban egy gémet akartam lekapni, / de elrepült az utolsó pillanatban. / Gém óver, mondta kisebbik fiam”. A képalkotás és az indulatiság más kérdés. A *rejtett kijáratban* szereplő, hatvanas évek első felében írt versek [a *Háló fölött* ciklusban] például még mutatták az Újhold hatását, sőt, még a hetvenes évek második szakaszában keletkezett szövegekben is van nyoma Pilinszky képalkotásának [a *Holtpont derűjében* ez szépen látszik], ez a fajta fogás viszont az új kötet verseiből hiányzik. Várady Szabolcs saját bevallása szerint nem igazán tud képekben gondolkodni, a vizuális megjelenítés pedig tényleg nem domináns a verseiben. Feltűnő viszont, hogy a költő – megítélésem szerint legjobb szövegeiben – képes nagyon erős, s egyedülállásuk folytán még hangsúlyosabbnak tűnő képeket felmutatni. A *Régi holmi* zárlatában így: „A régi holmim itt maradt a házban. / Olyan egyszerű. Minden a helyén. / Talán csak a tükör

miatt csináltam. / Ki is vagyok? Egy biztos: itt ez én. / S neked nem kell se jönnöd már, se menned, / amíg az éj tömbjei töredeznek.” A *Régi holmi* a szó klasszikus értelmében vett nagyvers, ahogy A *rejtett kijáratban* szereplő *Még nem* és *A halottakkal is*. A három költeményt mégsem a képpalkotás köti össze, sokkal inkább a témákból adódó beszédmód, ami a Várady-oeuvre-re jellemző „spleenes” távolságtartásból némileg visszavesz. Ahogy Füst Milán, Várady első mestere írja: „ha maga a vetített kép még nem is hoz létre művészetet, sem a lendület maga, azért nem szabad elfelednünk, hogy ezek a művészet létrejöttének mégiscsak legfőbb elementumai. Az egyiket: a képet objektív, vagyis tárgyi kritériumának lehetne nevezni, a másikat, az indulatot: személyes, vagyis szubjektív kritériumának. Ez utóbbi a művészet személyiségének átélését teszi lehetővé, s a tapasztalat úgy mutatja, hogy e kettőből ered a művészetekben való legfőbb örömmünk.” [Füst Milán: *Látomás és indulat a művészetben*, Magvető, Budapest, 1963, 142–143.] A magam részéről azokat a Várady-verseket tartom a legtöbbre, melyekben marad nyoma a Füst által leírt „átélésnek”.

Tisztában vagyok vele, hogy az értékítélet poétikai értelemben némileg konzervatív, úgy vélem, ez magyarázatra szorul. A középgeneráció szerzői között találunk olyan formaművészeket [Tóth Krisztinát, Nádasdy Ádámot, Kemény Istvánt stb], akik nagyon magas szintű technikai tudást működtetve tudnak olyan fajsúlyos verseket írni, melyek a század második felében is keletkeztek [Zelk, Kormos, Lator, Nemes Nagy, a sor hosszan folytatható]. Nem arról van szó, hogy a rendszerváltás vagy az ezredforduló óta ilyen költemények nem születnének, hanem arról, hogy a hetvenes évek után született költők között nagyon ritka az, aki érdemben, tehát nagy formakultúrával és hatásos indulatissággal tudna bármit is kezdeni az „Újhold” és a „népi szürrealizmus” hagyományával. Vas István 1973-ban épp Várady kapcsán írta le, hogy „az ő [ti. Várady, FR] nemzedékére a formaművészet feltűnő kellékei jöcskán megkopva maradtak örökül. Érdemleges költő kevés akad, aki nem úgy érzi, hogy a rímelés, a kötött verselés legalábbis ugarolgatásra szorul”. [Vas István: *Egy fiatal költő ironikus arcképe* = Uő., *Az ismeretlen isten, Tanulmányok 1934–1973*, Szépirodalmi, Budapest, 1974, 933–934.] Vas a rímelésről és a kötött formákról ír, ami csupán egy eleme annak, amit a hetvenes évek után születettek verseiből hiányolok. Pontosabban: nagyon örülnék, ha a képi és zenei értelemben nagy mesterségbeli tudással [ha úgy tetszik: esztétizmussal] létrehozott, egyéni és közösségi traumákat érvényesen tematizáló költészetnek lenne majd folytatása.

Várady Szabolcs ismét megmutatta, hogy képes technikailag hibátlan [a *Sh. 75 remix* például ilyen], sőt, nagyívű verset írni [lásd a kötetzáró *Sermót*], van saját, felismerhető költői nyelve és világa, továbbá tudatos kötetszerkesztőről van szó [a tematikus ciklusok, az ismétlődő motívumok ugyanúgy bizonyítják ezt, mint az utolsó előtti vers, a *Vagy megvolt valóban* összegző igénye]. Amikor a szerző elképesztő technikai tudása alig észlelhető indulatissággal párosul, remekül látszik, hogy a Pór Péter által megfogalmazott „ethos” nem csak az egységes életmű jelölője lehet. Véleményem szerint ezekben az esetekben kapnak kivételes súlyokat Várady Szabolcs versei. Olyan súlyokat, amelyek túlmutatnak a szűk értelemben vett – ám valóban izgalmas – élettörténeten. [Magvető]

Nyerges Gábor Ádám

Prózai kérdések

ORBÁN OTTÓ: *BARBARUS UTAZÁSAI. ÚTIRAJZOK; REJTETT MŰKÖDÉS. ESSZÉK, CIKKEK, KISPRÓZÁK* [ORBÁN OTTÓ ÖSSZEGYŰJTÖTT PRÓZAI MUNKÁI I–II.]

A napokban egy baráti beszélgetés közben kérdezi tőlem egy kutató kolléga, hogyan ítélem meg Orbán Ottó prózairói-közirói-esszéista munkásságát, lírai életművének tükrében. Egyenrangú-e vele, melléhelyezhető-e? Nehezebb a kérdés, mint elsőre gondoltam volna, elvégre a múlt század egyik kiemelkedő életművét létrehozó szerzőt (értelemszerűen) elsősorban lírai teljesítménye alapján ítéljük meg, s helyezzük el a magyar irodalom koordináta-rendszerében. A kérdés mégis releváns, ugyanis prózai életműve nemcsak terjedelmét tekintve jelentős, hanem Orbán teljes alkotói pályájának értelmezése és értelmezhetősége szempontjából is kiemelt fontossággal bír. Elég csak megszívlelnünk az életmű talán legalaposabb ismerőjének, Dérczy Péternek nehezen vitatható megállapítását: „A legelső prózakötete azonban, mely 1972-ben látott napvilágot [...], rendhagyó és nagy jelentőségűnek is tartható abban a folyamatban, melyben a költő a hatvanas évek vége, hetvenes évek elejére kialakítja azt a hangot, nézőpontot, de talán jobb szó rá, hogy megtalálja ezeket, melyek majd hozzásegítik ahhoz, hogy ettől kezdve megteremtse a kortárs magyar költészet egyik legnagyobb életművét”. [Dérczy Péter, *Negyven év múlva*, Parnasszus, 2011/4, 34.]

Mindazonáltal közkeletű, s igen régóta elterjedt, általánosnak mondható attitűd az irodalomtudomány jeles képviselői [tisztelet a kivételnek] részéről úgy viszonyulni egyrészt az esszé műfajához, másrészt és kiváltképp költők esszéirői és egyéb prózaműfajokban való tevékenységéhez, mint valaminő illedelmes toleranciával szemlélendő, törvényszerűen keletkező melléktermékhez. Ezért is kiváltképp fontos vállalkozás a Magvető kiadóé, amelyben a 83 éve született Orbán Ottó születésnapjára időzítve [javarészt] összes prózai munkáját két vaskos kötetbe [*Barbarus utazásai; Rejtett működés*] foglalva jelentették meg. E gesztus által ugyanis olybá tűnik, hogy a kiadó legfeljebb a megjelentetés időbelisége által priorizálja az Orbán-életművet [érthető okokból az *Összegyűjtött műfordításokkal* [1998] még a szerző életében, majd közvetlen halála után az *Összegyűjtött versekkel* [2003] kezdve, s utánuk a – legnagyobb részben – kötetben megjelent prózai munkákkal remélhetőleg csak folytatva, nem lezárva a sort].

A megjelentetés mikéntje azonban számos általánosabb és prózaibb kérdést is életre hív. Kezdjük az utóbbiakkal. Jogosan merülhet fel ugyanis az olvasóban, hogy a mostani, két kötetes válogatás mi újat ad számára? Amennyiben még sehol máshol nem olvasható írásokra lenne kíváncsi: semmit. Ha kötetben eleddig meg nem jelent szövegekre, akkor egy rövidke, szovjetunióbeli utazást megörökítő útinaplóval szolgál jelen kiadás, mely eredetileg 2006-ban, a közreadó, Orbán Júlia kísérszövegével jelent meg a *Holmi* hasábjain [2006/10.]. De releváns az is, hogy mindaz, ami kimaradt – tehát akár egy esetleges levelezéskötet sziszifuszi és brutális mennyiségű filológiai munkája, akár egy a fontosabb interjúkat összefoglaló (fél-egy) kötet, esetleg, ami a legkézenfekvőbb lett volna, a szerző életében kötetbe nem foglalt, rövidebb írásai, cikkei, vitahozzászlólásai és egyéb megnyilvánulásainak akár csak függelék-ként válogatott

szedete – nem most, az idén megjelentekkel együtt lett volna-e kiadásra ildomos? Az mindenesetre bizonyosan sajnálatos, hogy nem hogy akár csak szórványos jegyzetanyag, de még egy kísérőtanulmány vagy értelmező jellegű utószó sem került a kötetbe (hogy itt sem feltétlenül csak új keletű, szándékoltan a mostani megjelenéshez készítettendő munkára gondolhatunk, fölmerülhet Dérczy Péter korábban már idézett tanulmánya, illetve az ezidáig egyedüli Orbán Ottó-konferencián elhangzott néhány vonatkozó előadás, mondjuk Bodnár György, Faragó Kornélia vagy akár Angyalosi Gergely felszólalásaiból közreadott tanulmányváltozatok újraközlése [*Hungarológiai Közlemények*, 1997/1–2.]).

S itt jön a mindezekből e hasábokon számunkra talán legadekvátabbként felsejlő kérdés, miszerint érdemes-e mindezzel ennyit bibelődni? Ahhoz a kezdeti felvetéshez érek vissza tehát ezen a ponton, amivel kedves kollégám is mélyen elgondolkodtatott a napokban, nevezetesen, hogy a prózaíró Orbán Ottó működése önmagában mennyi relevanciával bír? Muzeális-e, az archiválással összefüggő-e a szempont – tehát: a fontos szerzők tollából (elvben) szinte minden fontos, az „Összegyűjtött bevásárlólisták” című kiadvány is bizvást bírna valaminő (legalább eszmei) létjogosultsággal –, avagy valóban közérdeklődésre méltán számot tartó, önértékükben is releváns írások (újból) közreadása-e ez az eseményszámba menő (noha néminemű, sajnálatos hiányérzetet is maga után hagyó) könyvmegjelenés?

Egyáltalán, ha prózai munkáiban (is) folyvást életről és irodalomról (noha e most is pusztán jelzésértékű szétválasztást többnyire elutasítva) beszélő Orbán Ottó narrációjától hipotetikusan elvlasztjuk (lásd: „*Ha Londonból Shakespeare-t kimerik? / Mi marad?*”) magát az általa kreált, primer irodalmi teljesítményt, mi újat mondhat, mi lényegeset mondhat nekünk (pláne évekkel-évtizedekkel az eredeti megjelenések után) ez a mostani korpusz?

Hogy ne csak költői kérdésekben beszéljek (lásd: „*De Londonból Shakespeare-t imerni ki meri k?*”), a válasz, röviden: rendkívül sokat. Az életmű alaposabb ismerőjét egyrésztől elgyönyörködtetheti (pláne Kabdebó Lóránt Orbánnal készített és 2016-ban megjelent életút-interjúját [*Szín pompás ostrom, lángoló házakkal*, 2016.] is hozzáemelve az Orbán-prózák szövegmatrixához) a lehetetlennek tűnő vállalkozás nagyfokú megvalósítottága: mégpedig, hogy műnem-, műfaj- és beszédhelyzet-függetlenül Orbán Ottó majdnem minden nyilvános megszólalásában (a szerzői intenció törekvésével összhangban) valóban zömmel ugyanaz a karakter szólal meg. [Emlegetett Indiai könyv-tanulmányában már Dérczy Péter is hasonló összefüggést pedzeget, még ha jóval kisebb korpuszról nyilatkozva is: „Érdemes összevetni az Indiai-könyv szövegeit a *Honnan jön a költő?* nagy, önéletrajzi esszéjével, hogy megértsük, mennyire azonos attitűdről van szó mindkét írásban”. I. m., 36.) Ennek a magára Orbán Ottóként hivatkozó versbeszélőnek, esszéírónak, nyilatkozónak és értelmiségi közszereplőnek egyrészt dacos, mi több, néhol szinte harcias, programszerűen vállalt és ambicionált önazonossága adja hitelét (lásd egyebek mellett Angyalosi Gergellyel folytatott, utóbbi által unikális módon megőrkített kvázi-vitáját: *Dialógus (?) a kritikával [Orbán Ottó verse kapcsán]* = Angyalosi Gergely, *Kritikus határmezsgyén*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1999, 82–91.), másrészt pedig az a kérlelhetetlenül szigorú, aprólékos analízis, melynek nemcsak szimbolikus és konkrét, közelebbi és távolabbi környezetét, vitapartnereit (időben és térben is rendkívül mély merítéssel válogatva

őket), de egyszersmind saját magát is aláveti. [Ez utóbbinak csak egyik eszköze a már-már epitheton ornans-szerű értelmezői közhellyé nemesedett, folyvást emlegetett, kiapadhatatlannak látszó öniróniája.] Mindezek fényében talán (részben) új értelmet nyer Orbán Ottó azon egy-egy elejtett megjegyzése-utalása, melynek értelmében nagyszabású, önéletrajzi (de inkább: önértelmező) műegészsként tekint tulajdon *teljes* életművére – s önéletrajzon itt ismét nem pusztán a memoár műfajának önnarrációs törekvését ildomos értenünk, ahogy életműként sem csupán a versek összességét [talán épp a két, frissiben megjelent kötetet így, egyhuzamban, újra elolvasva látszik ez minden eddiginél pontosabban].

Az önéletrajz ez esetben nem pusztán egy konkrét személy életútja egyes állomásainak rögzítését és azok utólagos, értelmező kommentárjait jelenti ugyanis, hanem egy szemléletmód és világlátás több évtized alatt történő ki- és mindig továbbalakulásának történetét. Ennek egyik legszemléletesebb példája, ahogy Orbán egyik legfőbb hivatkozási pontjának a „bomba ül a kádban!”-esetet teszi meg (lásd mindkét kötetben is, számos említés által, de akár a *Színpompás ostrom, lángoló házakkal* életút-interjújában is). Maga az anekdota[szerűség] a konkrét, referenciális életrajz szempontjából pusztán a gyermekfejjel átélt ostrom hétköznapjainak egyik, abszurdításában jellemző epizódjaként volna [legfeljebb egyszeri] említésre érdemes. Középről megnézve azonban ezt az Orbán egyik kvázi „slágereként” újra és újra [minden esetben kicsit más megvilágításból, más fókusszal, hangsúlyokkal és mindig új fénytörésben] előszedett történetet, lényegessé egyedül [hogyan most újra megjelentetett esszékötete címével éljek] a *honnan jön a költő?* kérdés felől nézve válik: a jelenet az által nyeri el fontosságát, hogy a nyelv kifejezőképességének abnormalitása [akaratlan költőisége] mutatkozik meg a valós élet felfoghatatlan abszurdításának legplasztikusabb médiuma gyanánt. Orbán Ottó rendszerint ezen a szűrőn keresztül láttatja élete fontos vagy elsősre épp bagatellnek tűnő eseményeit, az egyes epizódokban rendre nemcsak egy, hanem általában is az ember felfejthetetlenül bonyolult működését kutatva.

Utazásai is, mint arra értelmezői egyike-másika, valamint saját maga is reflektál, legfőképp belső utazások, híres India-útikönyve talán épp az által válhatott kiemelkedően népszerű, sikeres művé, hogy nem a „szabályos” vagy klasszikus útirajzok sémáit követte. Főszereplője nem India, hanem az Indiával [több-kevesebb sikerrel] ismerkedő Orbán Ottó, ahogy letehetetlen mivoltát sem az innen, Kelet-Európából nézve még keletibb, egzotikus csodavilág már sokszor és sokak által megénekelt [számunkra] rabul ejtő furcsasága, hanem ennek a szellemi örökmozgó értelmiséginek ottani észlelései és [nem figyelmen kívül hagyandó: roppant szórakoztató, mulatságos és tanulságos] kalandjai *apropóján felmerülő* eszmefuttatásai eredményezik. Napjainkban, mikor [persze: mikor nem?] az eltérő kultúrák és identifikációs stratégiák kérdései a világpolitika aktualitásában is még inkább meghatározó fontosságúvá váltak, Orbán Ottó indiai, észak-amerikai vagy például szovjetunióbeli utazásai nyomán [szemünk láttára] megképződő határidentitása különleges aktualitással ruhazza föl utazó-utaztató műveit. Több helyütt és többen [ő maga is] értelmezték már Orbán Ottó „sugárzó, szilárd mag” képzetkörét, mely a saját, preferált identitáskonstrukciót egy mindig csak változásaiban-változataiban, tehát újabb és újabb tapasztalatok és ismeretek által változni mindig képes és akaró, de alapvetéseiben [mint mondjuk:

humanizmusa, demokratizmusa) stabil alapokon nyugvó képződményt láttatja. Ehhez a felfogáshoz nagyban hozzájárul az a szemléletmód, mellyel Orbán minduntalan több szempontot kíván egyszerre vizsgálni, a magáét folyton felülírva, alakítva, hozzápróbálva a mindenkori „másikhoz” vagy „másikakhoz”. Nem totális, nihilista relativizálás ez – ezért szavatul a mindezek mélyén „sugárzó, szilárd mag” –, de nem is a reakciós konzervativizmus megingathatatlan stabilitása. Az utazások esetén ilyen tapasztalat a nyugaton csóró keletinek, keleten gazdag, nyugati ficsúrnak feltűnő én önazonosságának megelégedése, akár épp abban, hogy: „ki tagadhatná például e kirkatok jelentőségét, annak a ténynek a jelentőségét ugyanis, hogy a jólét tanulható, ha mód van a tanulásra, hogy nincsenek szegénységre született népek és örökletes »keleti sötétség«, hogy sötétség azoknak a fejében van, akik a történelmi véletlent saját erényüknek tudják be, és olyan fensőbbiséggel vallják magukat európainak [még magyarnak is], mintha koronás bölcső ringatta volna őket, az arisztokraták hagyományos butaságával előjognak véltve azt, ami kötelezettség, a gondolkodás közemberi kötelezettsége” [*Barbarus utazásai*, 25.]. Ezek az aktuális megállapítások azonban sosem végső igazságok vagy kinyilatkoztatások – már csak a szemlélő természetéből fakadóan sem –, pusztán a [mindig épp folyamatában megragadott, végtelenített] belső gondolatmenet valamely aktuális pontján rögzített pillanatfelvételek, helyzetjelentések gyanánt tűnnek fel.

Hasonlóan működnek a pályatársakról írt, hosszabb-rövidebb portrék, melyekben ugyancsak nem kizárólag a konvencionális műfaji funkciók érvényesülnek (noha ez utóbbi megvalósulásait is jelentős mulasztás volna figyelmen kívül hagyni, úgy mint az érzékeny, empatikus és máig releváns megfigyelésekkel élő olvasó, a briliáns műértelmező Orbán Ottó elemzőtevékenységét), hanem egyszersmind letűnt, s letűntségében mai korszakunkból jóformán hozzáférhetetlen, korábbi korszakok életpályáit, nehéz és nehezen értelmezhető sorslehetőségeit ismerjük meg. Ezek mátrixa, a Kádár-kori értelmiségi létezés és létezéslehetőségek végtelenül komplikált szöttese olyan útvesztő lehet a mai olvasó számára, melyben szinte csak a kilátástalan gondolati és morális tévelygés lehetősége kínálkozik. Orbán Ottó azonban épp az által, hogy minősítései nem ítéletek, igazságérzete pedig nem csak egyetlen adott helyzet és cselekedet megítélésére korlátozódik, sokkal inkább a kort és annak rendszerét-rendszereit, magát a mátrixot mutatja fel számunkra részeiben-részleteiben, eoizodikusan, szinte esettanulmányyszerűen, ahelyett, hogy önérdekű, elfogult, gyors ítélkezéssel, készen kapott, szubjektív igazságokat kínálna fel számunkra. Ennek egyik ékes példája az amúgy is roppant összetett Csoóri–Orbán-viszony megjelenése, nemcsak a két egykori barát [a Belvárosi Asztaltársaság két tagja] idővel bekövetkező eltávolodása okán, hanem azért is, ahogyan Orbán Ottó, soha szem elől nem tévesztve a maga mindenkori, sosem teljesen független és objektív helyzetét, Csoóri szerepét-szerepeit, egyes döntéseit is folyamatelvűen, a komplett emberi sors sokszempontú összetevőiként láttatja, végtelen együttérzéssel, mely szolidaritás azonban nem helyettesíti a jól-rosszul, így vagy úgy cselekvő értelmiségire mindenkor nehezedő felelősség szempontját. Nézzük csak meg, ahogy még 1979-es írásában például arról elmélkedik Csoóri esetében, hogy a „szerep megsokszorozhatja alakítója erejét, de egyben zsarnoki mohósággal kíván mind nagyobb részt a szerepvállaló életéből, még akkor is, ha a szerepvállalás, mint esetünkben is, egy költői alkat természetes

kiteljesedéseként, mondhatni, elháríthatatlan okból megy végbe” (*Rejtett működés*, 149.). Majd, immáron Csoóri *Nappali hold* című, hírhedt esszéje megjelenésére reagálva, írása végén, Orbán, személyes és szakmai viszonyukat is hosszan elemezve-boncolgatva egyszerre jelenti ki: „Zsidónak vallani magunkat nem azt jelenti, hogy zsidóvá kell lennünk, vagy filoszemitává, hanem annak fölismerését, hogy világunkban az ember mint olyan potenciális zsidó. Bármelyikünk ébredhet arra, hogy mától fogva nincs rá vadászati tilalom. E tárgykörben a tisztesség tehát csak belülről szólhat, érintettként, tudva – ez a legkevesebb –, hogy milyen mély a kút, melybe belenéz. S hogy az ő itt mindig azt is jelenti: én. Nincs itt mit kibeszélni, újragondolni, átszabni” (*Rejtett működés*, 254–255.). Néhány sorral lejjebb pedig: „Csoóri Sándor természetesen nem antiszemita, nem pogromokra bujtogató igric. Nemzedékem és a kortársi magyar költészet egyik leg tisztább költője ő, jó szándékú, közérdekű gondolkodó. Ez a költő most közreadott egy rosszul fölépített gondolatsort, fontos közügyben, érzékeny terepen hibásan érvelt. Ne kicsinyítsünk, és ne nagyítsunk. [...] ...itt nem egy törzsi háborúról van szó, hanem jóval többről; nem két bekezdésről, hanem az írás egészéről, Csoóri érvelési módjáról, egész érvrendszeréről. Tágabbra vonva a kört: mindannyiunk magyarságképéről. Módszertanilag arról, hogy hogyan közeledjünk vizsgálatunk tárgyához, a világhoz” (*Rejtett működés*, 255.).

Orbán esszéinek [egyáltalán: gondolkodásának, szemléletének] attitűdje megértésre törekszik, miközben a mások megértése és a mind tisztábban látni akarás vágya folyamatos önújraértékelésre sarkallja, nézőpontjának perspektívája, a szemléléshez használt kamera objektívja pedig egyszerre képes mutatni a megejtően személyeset és a nemzeti vagy egyetemes relevanciáját. Meggyőződésem szerint éppen ez, a pálcátörés, a végső, perdöntő szándékú minősítés szándékának és illúziójának hiánya teszi [világpolitikai trendektől, xenofóbiától, egyebektől függetlenül is] múlhatatlan, folyamatos aktualitásúvá Orbán Ottó ezen írásainak legtöbb darabját.

A fentiekben kiemelt példák nem kirívó, kimagasló teljesítményei és érdemei a kötetnek – egy-egy, elsősorban a *Boreász sörénye* kötetben közreadott, Orbántól megszokhatóan lebilincselő és bájos, noha néha az önisméltés, a bejáratott megoldások és fordulatok kifáradásának jeleit mutató, s emiatt feledhetőbb, rövidebb írás kivételével – a két részre osztott anyag összesen több mint ezer oldalnyi terjedelme egységesen magas színvonalon, s ami ugyancsak nem elhanyagolandó, önmagát olvastató, remek stílusérzékű, tehát: *szórakoztató* módon festi meg előttünk egyik legjelentősebb alkotónk szemléletének kialakulástörténetét és teljesnek ható, nagyszabású portréját, legyen szó akár az épp humorosságában, riasztó könnyedségében Karinthyt idéző módon megrázó *Az agyafűrt költő* négydarabos esszéfolyamáról, a hol komolyabb-szakmaibb, hol játékosabb műhelyesszékéről és rövidebb, játékosabb tárcákról, a tūpontos költő- és íróportrékról, a kvázi önmonográfiaként is olvasható *Honnan jön a költő?*-ről vagy az elsőre útirajznak tűnő, kvázi-énregényről.

Mire jutottam hát, válaszul, egyik, illetve másik töprengésem során? Ami e mostani könyvmegjelenést illeti: bár annak körülményei a materiával járó munka, annak gondozása terén a végtetekig vitték a minimalizmus, mondjuk úgy, az energiatakarékosság elvét, mindezt egyben [valamicskét több jóindulattal] felfoghatjuk sajátos kiadói *statement* gyanánt is: Orbán írásai magukért beszélnek, önmagukban is megállják a helyüket. Amennyiben ennek artikulálása volt a szándék, a két kötet megerősíti ezt a preconcepciót,

Pintér Kitti

Corps morcelé

BUDA FERENC: *JÖN A JÖVŐ*

Buda Ferenc kétségtelenül a magyar irodalom doyenjének számít. A vidékhez erősen kötődő költő kötetei az Alföld képi és motívumvilágával operálnak, ugyanakkor a sorok nem elbűvölő nosztalgiával ábrázolják a tájat, az otthon meghittségéhez való ragaszkodás nekifeszül a rideg és kegyetlen pontossággal leírt kilátástalanságnak. A Buda-költemények nehezen értelmezhetők a szerző életrajzi háttere nélkül, a börtönévek (három '56-os szövegéért elítélték), a versek késleltetett megjelenése, a politikai (államellenes) áthallások mind rendkívüli súlyt kapnak a kötetekben. Egy ilyen életmű összefoglalásaként (de nem lezárásaként!) született meg a *Jön a jövő*, amelyet maga a szerző állított össze, korábbi kötetek verseit megrostálva.

Némiképp önreflexív módon egy olyan alkotást választottam a *Jön a jövő* átfogó jellemzésére, még mielőtt a Buda-válogatás mikroelemzésébe belekezdenék, amely ezúttal nem kapott helyet a vizsgált szövegegyüttesben, ugyanis a *Csöndország* kötetének alkotása egy korábbi, „legszebb versei” alcímmel jelölt gyűjteménybe (*Isten szalmaszálán*) már bekerült. E gesztus mentségére szolgáljon a recenzió egyik későbbi alapvetése, miszerint a kötetet a fragmentáltság és a hiány metaforái építik. Mindenesetre *A szó* című szöveg hatékonyan fűzi össze a Buda-líra legfőbb kérdésfelvetéseit és motívumait: a megszólalás problematikáját, amely a hatalom és a megalakulás opozíciójában sejjik fel, a haza kiterjeszkedésének kérdését, a nemzetsorsból kitekintés tendenciáját az emberiségtragikum felé (Vasy Géza: *Buda Ferenc költészete = Sors és irodalom*, 1995, 190–192.) („Mindenki rokonod, / legfőljebb nyomorultabb”), a vasszimbolikát és a József Attila-versekkel való összecsengéseket egyaránt. Többek között Mórocz Gábor (*A kórótól az óceánig*, Bárka, 2019/1) és Fűzi László is megjegyzi, hogy az alábbi sorok („Te nem lehetsz okos, / így vádjaid vesd el, / s mert ember vagy, jogos / vétkeid ne kövesd el”) József Attila-i rájátszások, ugyanakkor talán Pilinszky is megemlíthető („Dolgozz, igyál, egyél”) a *Ne félj* kapcsán.

„A szó / bár fölfakad, / nem száll pacsirta-módra. / Itt állsz ím egymagad / sorodba / hurkolódva.” A vers indításában – mintegy címmé emelve – kitépi a mondat hálójából a szót, komoly filozófiai töltetet adva a szövegnek. Egyszerre értelmezi a latin szólást (ti. verba volant, scripta manent, így az „itt állsz ím egymagad” alanya akár a költeményre is vonatkozatható) és emeli egzisztenciális dimenzióba a strófát. A filozófiai távlatok a következő versszakokban is egészen jelentős szerepet kapnak: „Istentől ellopott / pénzeid szétgurulnak. [...] Nyelved hegyéig ér / a félelem vasíze.” Ez a néhány sor (ami ugyanakkor a *Csöndországban* visszatérő szólam, például a *Töredékekben*: „Szavak: / hamis pénzek potyognak szerteszt”) összecseng a jelentéssel való kereskedés ősi toposzával, ami többek között a megejtő nietzschei perspektívát (*A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról*) is bevonja a szöveg játékterébe. Nietzsche pusztán képekké transzformált idegi ingerekként értelmezi a szavakat, amelyeknél „sohasem az igazság a mérvadó”, hiszen a „jelenés” maga is töredék, az azonos azonosságátételen nem alapulhat nyelvi konstrukció:

a hazugság mintázatai tehát a szó természetéhez tartoznak, „az igazságok illúziók, amelyekről elfelejtettük, hogy illúziók, metaforák, amelyek megkopván elveszítették érzéki erejüket, képüket vesztett pénzermék, amelyek immár egyszerű fémek csupán, s nem csengő pénzdarabok”. A Buda-kötetekre oly jellemző kételkedés a nyelv hatalmában a *Jön a jövő* szövegeiben is tetten érhető [„A szó / magában / mit ér?” [Tanya-hazám]], ebben a világban „hamis a hang hamis a szó / hazug a beszéd”, és az egyetlen helyes választás a hallgatás lehet: „hangtalanul tátogat egy / pacsirtatorok” [Malom]. A válogatáson tehát végiggyűrűzik a nyelvhez való viszony problémája – ez a kihelyezés ugyanakkor egyáltalán nem egysíkú. A *Bábel* című szöveghez (akár a nyelvek „összezavarodása” kapcsán) több ízben kapcsolódnak versek, például a következő oldalon olvasható *Malom* egyes strófáiban a nyelvi széttartással [„it’s very good c’est très bien / очень хорошо / szád szegletét homlokodat / kiveri a só”) és a torony hiányára történő visszaautalással [„hol a torony hol a harang”). Érdekes módon olykor fiziológiai-fizikai [központi tényező a szájüreg] szinten is felmerül a kérdés: hogyan lehetséges a megszólalás, ha hóval/homokkal van tele a száj? [„mi vonzott melledre, / túskebozontos öledbe, / homokot őrlő, kitikkadt / szájüregedbe, / hallgatag Szülőhaza?” [Tanya-hazám]] Az artikulált nyelv helyére léphet-e bármi? [„elhallgatott és elhallgattatott szavak. / Csöndország légtérén áthatol / a baljós zene: / egy mentősziréna szaggatott, sípoló / lélegzete” [’83]]. A hallgatás testes és vészjósló hiátus ebben a kötetben – valójában inkább azért létezik ez a csönd, hogy a megszólalás hiányát öblösebbé tegye.

Buda egy olyan dimenziót hoz létre a válogatásában, amely többek között például az *Árapály* lapjain is tipikusnak nevezhető, a sokszor töredékes, befejezetlen mondatok próbálkoznak a gyakran akadályba ütköző, ellehetetlenített elmondással. Ez a gesztus, hogy a szavak szétbombázott romokként [gondoljunk csak a *Himnusz haza* című versre [„törött mondat kettőspontja”]] vagy lefokozva tűnnek fel [többek között az *MRI* című szövegben, amelyre Tarján Tamás hívta fel a figyelmet a *Míg élsz* [Aranykák, Forrás, 2014, 104–109.] elemzésében], tendenciózus a kötetstruktúrában – és a töredékesség nem csak a válogatás nyelvi megoldásaiban feltűnő.

A töredék- vagy rommetafora olvasható ugyanis a kötet alapkoncepciójaként is, de nagyobb perspektívából, a Buda-életmű felől is érvényes lehet. A romantika korszakának egyik fő irányaként tekinthető az egész, a rendszer (illúziójának) dekonstrukciója. A szövegegyüttesre nem a fragmentumot mint esztétikai kategóriát olvasnám rá, hanem azt a pusztító és csonkoló erőt, amely „negatív univerzumá” [Földényi F. László: *Az Egész árnyéka*, Jelenkor, 2003, 263.] nővi ki magát az egésszel szemben. A *Jön a jövőt* fellapozva szembeötlő a „válogatott versek” kifejezés, és a fülszöveg írója is hosszasan taglalja a gyűjtemény relevanciáját: a kötet a szerző által összeszerkesztett legfontosabb verseket tartalmazza – tulajdonképpen a Buda Ferenc-életmű öncsonkítása. A szétszabdalt korpuszra [itt test és szövegtest értelmében egyaránt] több ízben vonatkoznak a fentebbiek: a kötetben, mint egy tömeggyilkosság után, mindenfelé élettelen testek hevernek [„kormos beton véres csontváz / benne pusztul ember sokszáz” [Bábel], sokszor azonban csak csonkok, levált testrészek, darabok jelennek meg [„szakad a folt / szakad a fej” [Roham], „lőkoponya lúd mellcsontja” [Himnusz haza], „Könnyű lepel alatt / csonkok, sebek” [’83]], illetve Buda kétszer is említi Petőfit, első alkalommal az imént idézett ’83-ban képként jeleníti

meg [„Fal véd, tető takar, / Petőfi képe a polcon / meginog”), amely értelmezésünkben mindenféleképpen platóni, majd a *Március* című szöveg zárlatában idézi föl ismét: „Foszforeszkál a fagyban / Petőfi koponyája.”

A kiszakított versek mögött felsejlenek a korábbi kötettestek, ugyanakkor a „frankensteini” organizmus immár önálló, saját motívumkészlettel és világgal rendelkező, pontosan összeállított könyv. Erre a legérzékletesebb példák a kötet krónikus jelenébe fagyasztott évszakok. A gyűjteményben állandó tél van, pontosabban „úri hidegből” (*Malom*) indul a legtöbb versszak, vagy ezen az állapoton egyensúlyozik: „szíveken porhó permafroszt” (*Várom a vonatom*), „Tél van, / kopár éjszaka van, / szelek ostora sziszeg” (*Roham*), „Hideg van, / csönd van” (*Március*), „Árvaföld deres mezején / állok a világ legközepén” (*Árvaföld*), a többi évszak természeti jelenségei is a telet szolgálják ki, a tavasz eszköztára teljesen alárendelődik például az *Elégiá*-ban („Nyárfapihek hószakadása”), ahogyan a ’83 című versben az őszé („Ősz van, de éppúgy lehetne / tél, nyár vagy tavasz. Az idő, akár a köd, / rámszítál, / rámhavaz”). A szövegkorpusz egyik nagy vállalt tragédiája a történelem elbeszélhetetlensége, amely egyrészt jól ismert toposz a traumairodalomban, másrészt a Buda-életrajz ismeretében különösen megejtő: „Kinek használ e dadogó beszéd?” (*Tanya-hazám*), kérdezi ezt a történelem élő hordozója, aki megkísérel az emlékszilánkokból létrehozni valami látszólagos teljességet. Ahogyan igyekszik az életmű darabjait is összefésülni egy válogatásba, hogy leképezze a nagy egész ívét. A kötet utolsó verse rendkívül önreflexív módon a *Végző* címet kapta – mintegy élesen szembe állítva a jövővel –, illusztrálva a töredék természetének azt a vonását, amit a kezdet és a vég összekapcsolásának vágyára és nemlétére alapoznak. „Mi egyben állt mind szétomol”, kezdi, de a szöveg befejezésében „mi széthullt ismét összeáll”. A gyűjtemény utolsó versében a szétszóródott magok, amelyek újra életet lehelnek a világba, értelmezhetők – már csak a cím irányadásából kiindulva is – magukként a versekként, de ezt a fajta olvasatot alátámaszthatja az, hogy a nyelv, a költemény, a megszólalás, Buda-Ferenctől nem túl távolálló módon, gyakran olvad össze valamilyen természeti jelenséggel („csak [...] nyughatatlan szél marad sziszegő társad / [...] széthasadt citerád dróthúrját dűnnyögteti”), bábból kikelt pillangóval („száradó szárnyú, újszülött szavak”). Ily módon a *Jön a jövő* még a vágyakozásnak azt a toposzát is képes megjeleníteni, amely egyszerre húzza össze kötetté ezeket a válogatott szövegeket, miközben a töredéket ontológiai kategóriává emeli.

Érdemes lenne tehát a Buda-életművet ebből a több szempontból is izgalmas kérdés felől olvasni. Hiszen [a Buda-recepciót talán leginkább meghatározó] ún. képviseleti költészet poétikája, amelyből felbugyog az énközpontú, vallomásos líra, egészen szokatlan módokon viszonyul a fragmentum, a hiány kérdéséhez – hajthatatlanul. „Készül a szó megszületni” – szól a szerző legújabb verseskötetének *Depresszió* című verse, majd: „Híja nincs már szinte semmi: / lám, kinőtt a keze-lába / de nem látni, hol a szárnya.” A Holnap Kiadó gondozásában megjelent könyv, a *Ha csak estig* [már csak a borítóra pillantva is ismerős motívumként tematizálja a töredékességet] talán a legkézzelfoghatóbb bizonyítéka annak, hogy a végző messzi távolságokban van. (*Forrás*)

Szemán Krisztina

„Diszkrét félhomályban”

NÁDASDY ÁDÁM: *Jól láthatóan lógoz itt*

Nádasdy Ádám új kötete kitérülködés. Olyan gyónás, melyben szinte nyoma sincs bűnbánatnak, és olyan vallomás, amely messze kerüli a pátoszt. Amennyire közel jön hozzánk, udvariasan legalább annyira távol is marad, mélységből és könnyedségből, személyességből és öniróniából egyszerre építkezik. Úgy meztelenedik le előttünk egy nagy élet sebekkel teli résztvevője, hogy közben egyszer sem kell szégyenlősen elfordítanunk a tekintetünket.

A beszélő zavarodott lelkiállapota egyszerre foglalódik bele az egyes szövegekbe és magyarázza ezeken keresztül a megírás indokoltságát. A lírai én zaklatott, mind a múltja [„minden ok nélkül zokogni kezdtem” – *A bohócot nem bántják*], mind a jövője [„Bele fogok döglenni” – *Az igazi Márk-változat*] nyomasztó képet fest, néhol pedig már az örülethez és gyöttrő látomásokhoz közelít: „örület / gombolja magát ki-be a fejemben”, „penészes, sötét torkok nyelnek engem” [*Munkaterület*]. Az éjszaka sem jelent számára kibúvót, az álom az éber állapot szörnyűségeit szimbólumokon keresztül tükrözi vissza: „lángolnak vaspaloták / s jajgatva szaggat egy rossz hegedű” [*Derék Gulliver*].

Mindezek oka a kötetben szinte láttelepszerűen megmutatkozik: a kötetlen, ciklusokba nem rendezett szöveghalmaz kavalkádjában szabadon bukkan fel egy-egy (gyakran traumatikus) emlékkép, nyugtalanító gondolat. Az alaptapasztalat szerint egy jövőkép nélküli, kiábrándult világ kínál kontextust, mely főleg az Ady halálának 100. évfordulójára írt versben fogalmazódik meg: „Manapság már a régít, az ezüstöt szeretjük. / Amikor te kerengtél, törni-zúzni mentél, / még volt jövő” [*Adyhoz 2019*]. Az én a belső gondjaira mégis javarészt ebből a világból, kívülről vár megoldást, részben külső tanácsok, útmutatások, felelősök szerint: „úgy hallgatom / a véleményüket, durcás elismeréssel, / hogy francba, megint igazuk lehet” [*Minden cafat az enyém*]. Másrészt, ami még fontosabb, feloldozását reméli ettől a közegtől. A mások előtti feltárulkozás, meztelenség, valamint az én ebben való folytonos elbizonytalanodása hullámzó játékot generál, a közbeékelte vallomásokkal, történetfoszlányokkal kiegészítve egy egészen sajátos kötetdinamikát teremt.

A mások előtti kitérülködés tehát hol elkerülhetetlen – „Mégis muszáj volt, mert fölrobbanok, / ha a ruhámban benne maradok” [*Nagy előny a meztelenség*] –, hol lényegtelen mozzanat: „nem kérdezem, mit akarnak ezek, / magamnak, rólam szólnak a sztorik” [*Egy fiókban*], hirtelen mintha nem is másnak, hanem kizárólag saját magának tartozna a vallomásokkal. Az egyik szövegben azt állítja, hogy „nagy előny a meztelenség”, de a felsorolt okok mégis banálisak [„a zsebtolvaj csak néz és tehetetlen, / az ingedre nem csöppen rá a zsír” – *Nagy előny a meztelenség*], valamint a lemeztelenedés után is változatlanul „gyűlhetnek a könnyek az öledben”. Az álmok továbbra is beszűremkednek, újból elbizonytalanítva a kitérülködés mibenlétét: „álmott olyat, hogy nincs rajta ruha, / ez félelmetes volt, de szerencsére álom” [*Önként és dalolva*], megint máshol pedig mint szükségszerűség nyer értelmet a vallomás:

„Sose hittem, / hogy ennyit kell közszemlére kitenni.” (*Nagy előny a meztelenség*). A „közszemlére kitenni” kifejezés azonban negatív konnotációt is hordozhat (hasonlóan kétértelmű a kötet cím is: a „lógok itt” kifejezés az akasztott ember képét is felidézheti). Folyamatos a küzdelem tehát a feltárulkozás és a rejtve maradás szándéka között, az előbbi dilemmáját talán így foglalhatnánk össze: „Miért is lenne érdekes? Ki ez?” (*Padlizsán*). A beszélő úgy viszonyul tehát a személyes, vallomások lírához, mint giccshez, mellyel nem élhet, és ami mások számára szükségszerűen érdektelen, viszont a saját lelkiállapota szinte megköveteli ezt a beszédmódot. Így vethet le az énről minden ráakódott réteget, hogy csupán a lecsupasztott ember maradjon, így jutva el a rejtett, a saját feltárásához, kimondásához. Az egyik szövegben Arany János idéződik meg, itt kristályosodik ki talán legélesebben az eddig vázolt dilemma: „háttal állni mindig, diszkrét félhomályban, / ezt tanultam tőled. Mégis fénybe álltam. / Most, árva éneke, mi vagy te? A szegény, / önző önarcképem, szellőzés-igényem. / Ruhámat lehúztam, lenyúztam a bőröm. / Tarts vissza, szoríts le, nehezekem, öröm” (*Ijedt zavarban felkapott lepel – Arany Jánoshoz*).

A „meztelenség” tehát mások felé mutatott állapot, másoktól várt önismeret és belső gyógyulás, mely ugyanakkor látványosság, kiszolgáltatottság is, így természeténél fogva nem lehet része a csendes magány, a befelé figyelő elmélyülés. Az én nem elégszik meg az önmaga lelkében történő számadással, közléssé formálja azt a feldolgozás feltételeként a hallgatóságnak, olvasóközönségnek, ennek lesz tulajdonképpen végeredménye, produktuma a kötet. Azonban maga a „vetkőzés a kínos” (*Nagy előny a meztelenség*), az írás folyamata ennek mintájára fájdalmas tevékenység: emlékek, sebek feltételezése. Az őszinteség azonban végérvényesen minden fölött áll: „alig van szebb szó szerintem, / mint az őszinteség” (*Volt értékrendje*). Később azonban ezt olvashatjuk: „őszinte lesz majd minden szavam. / Na ez se sikerült” (*Úgyhogy tovább gondoltam*). [Érdekesen árnyalja ez a megállapítás a kötet alaphangját is, melynek egyik elsődleges érdeme épp a hitelesség, az igényes és visszafogott vallomások: „Nincs pátoz, nincs sértő, nagy vereség”, *Úgyhogy tovább gondoltam*].

Ennek a hullámzó attitűdnek a bemutatása után az egyik fő kérdés az lehet tehát, hogy ha végső soron a beszélő ad is és nem is a külvilág véleményére, illetve a mások előtti meztelenség sem okvetlenül kifizetődő dolog: mégis, mi indokolja ezt a vallomásfolyamot? Nem egyértelműen, ám mindkét kérdésre feltételezhetünk választ a kötet alapján. Első körben a beszélő és környezete viszonyát tárgyalva látjuk, hogy az én és a tömeg szembenállása többször kifejezésre jut, azonban ez a pozíció is többnyire kettős természetű. A lírai én egész életét végigkövette a magány: „Egyedül volt mindig, mérhetetlen” (*Beilleszkedési nehézségek*), „De inkább nem beszéltem senkivel, / bennem maradt.” (*Hogyhogy nem fáj nekik?*), mindazonáltal mintha lépéseket tenne és nyitni próbálna mások felé: „Pazar / bútordarab, de mutassunk lemondást. / Helyette ember kéne szerepeljen. / Elmélázik, hogy milyet is szeretne” (*Korhadva állni*). A markáns elkülönöződés helyett tehát emberközpontúbb életre vágyik, amely utat szükségképpen nyomon követ a kevélységgel való leszámolás is. Személyisége részének tartja a gögöt: „bűneink közt gög is szerepel” (*Építkezés, lábatlankodás*), továbbá egy fészekszerű helyre érkezve is csak „fölnyenesen körülnéz” (*Nem is magától érkezett*). Az *Önismereti sláger* című szöveg pedig már a pokolban

játszódik, ahol az én a különböző bűnei közül épp egyet nem említ: „Hümmögnek a kárhozottak: »Mit *nem* tettél, elsoroltad. / De tán azért várt a mélység, mert kimaradt a *kevélység*». Talán itt ragadható meg önmaga mások elé vetésének igénye is: valaminek a jóvátételében, egy önmagát mások fölé emelő ember belátásaiban. A törpe motívum is ezt árnyalja: „Én jól érzem magam a padló közelében, / mert törpe vagyok, meghúzom magam” [Édes gondok ölén]. A kevély és a padlón önmagát meghúzó ember képe a legtöbb helyen kizárná egymást, Nádasdy kötetében mégis valami inherens természetességgel férnek meg egymás mellett.

Térjünk vissza a másik kérdéshez: mi indokolja a beszélő számára ezt a sokszor fájdalmas, megalázó kitérülést? Egyáltalán: miért épp most és miért ennyire mélyen zaklatott? Talán mindenekelőtt a túlvilági távlat hiánya adhatja meg a választ. Szokatlan és egyedi istenképpel operál a kötet: Isten létét nem tagadja, de saját maga számára nem lát a halálon túl semmit: „szerintem a halálom után / Ő nem lesz már. Vagyis nem lesz nekem. / Vagyis én megszűnök, Ő él tovább”, „én nem hiszem, hogy Isten s énközöttem / a kapcsolat aztán is fennmarad.” [A *testemet határozottan elveszi*] A *Vegyen friss földet* című szöveg pedig határozottan Isten ellen perel, egy kezdetben ártatlannak bemutatott kertészkedés így ér véget: „otthagytam az egészet: locsolja Isten, vegyen / friss földet, huzakodjon a hangyákkal ő, / ha már egyszer megteremtette őket.” Az Istennel való kapcsolat tehát messze nem idilli – „Énrajtam csak nevet és kerget körbe-körbe” [Adyhoz 2019].

A beszélő a halált sem különösebben tiszteli: „A temető attól függetlenül / fontos terep, hogy meghalt ez meg az; / az életről szól ez is” [Úgy sorakoznak a betűk]. Van, ahol mint kijárat nyer értelmet: „cipekedünk a kijárat felé” [Úgyhogy tovább gondoltam], számvetésében pedig így vall a gyászhoz való viszonyáról: „gyönyörű gyász fekete szaga / nem volt sosem”, „Hullott a göröngy, / de csak a földszag jött, a félbevágott / giliszta bámulatos éledése” [Se fehér, se fekete]. A halál utáni opciók is meglehetősen szűkösek: „hogyan kell szembenézni a pokollal?” [Van orvosom]. Ebben a szülők felé tett szemrehányásban a pokol az élet nehézségei mellett a konkrét helyszínre is utalhat [a pokol szó ilyen értelemben már előkerült korábban is], a szemrehányás tehát egy elmaradt lelki felkészítésre is vonatkozhat, amely ahogy a beszélő egyre idősödik, úgy válik egyre közelebbé és szorongatóbbá: „Halálom pillanatában – ami, lévén hogy öreg vagyok, nem lehet nagyon messze” [Az igazi Márk-változat]. És ugyan korábban már írt arról, hogy a halál után nem következik számára folytatás, mégis többször eljátszik a pokol képével. Mintha félne az elkárhozástól, a bűneivel való elszámolás mások felé ilyen értelemben gyónás, megtisztulásvágy. Még ha Isten nem is érhető el, a pokol elkerülése érdekében mégiscsak tenni látszik.

Istent és az ént mindazonáltal mégis összekapcsolja valami, mindkettőre mint fényre történik utalás: Isten „Megöregedett. / De még mindig világít ott messze valami” [Adyhoz 2019]. A fénymotívum később is visszaköszön, immár Isten nélkül: „Elengedek mindent, a fényeket: / ki kell derülnie, hogy odabent, / énbennem van-e elég fényanyag” [Hűtlenségeim jeléül]. Az anyagi dolgok elhagyása tehát feltétele a belülről figyelésnek, valami megtalálásának odabent: „Gyorsabban kiderül, ha nincs lakás, / ha nincs föld, nincs víz, nincs lótuszlevél”. A lótuszlevél képén érdemes kicsit eltöprengeni. A lótusz a lelki és szellemi ébredésre való vágyat is jelképezheti, itt azonban a lótusz elutasítása történik, mintha minden felsőbb szellemi segítség és útmutatás nélkül akarná véghezvinni elképzelését. Később továbbá ezt olvashatjuk:

„lótuszlevélen törpe küszködik”. Míg tehát Buddha nyitott lótuszvirágon ül, itt egy törpe küszködik lótuszlevélen. Mintha az én tudatában lenne annak, hogy csak kerüldgeti a megoldást, a traumák kifecsegése („nem kell mindent szétfecsegní” – *Közlési vágy*), valamint a „csak sebességben űzhető” [*Vízisí*] lét, mind a lelassuló, csendes önvizsgálat ellen is szól. Az én a teljességtől tehát messze van, „minden cafat” az övé, épp csak a dolgok teljességben, egyszerűségben rejlő fölényéhez nem fér hozzá („az egyszerűség ott incselkedik” – *Ott incselkedik*). Mintha sejtené, hogy ott, ahol a lótusznek létjogosultsága van, ott az igazság kimondhatatlan és egyszerű.

Az élet viszontagságai ellen azonban van még egy tartalék kibúvója: „Ezeket csak a szerelem segít.” [*A reggeli*]. Ám a szerelem sem lehet teljesen kiút, különböző szerelmek felvillantott képei sokszor több szomorúsággal járnak, mint megváltással: „A buszon jöttem rá: ez szerelem. / Meg is kapaszkodtam. Rossz vége lesz” [*Meggyulladt a gyújtózsínór*]. Az egyik vers József Attila *Ódájának* mellékdalát idézi meg, amely jól jelzi a „megyek utánad”-típusú szerelem tarthatatlanságát is: „Megyek utána, magamat töröm, / megyek, jó szárazra törülközőm. / Megyek utána, minden utca keskeny, / megyek és közben elkopik a testem” [*Minden utca keskeny*]. A szeretett fél távolsága legalább annyira sebet ejthet, mint amennyire menedéket jelent: „Sebez, ha elmegy, gyógyít, ha megjön” [*Az igazi Márk-változat*]. Ilyen szempontból itt is inkább vallomásokról van szó, ami a homoszexualitással való szembesüléssel a szerelem alapvető nehézségeit még tovább mélyíti: „Voltam szerelmes egyszer gimiben. / Csak sírtam rémülten három napig. / Hogy mi van itt. Hogy el van ez baszódva.”, „Szerettem nőket, szépen, keveset. / Sosem gyulladt meg a gyújtózsínór.” Ám végső soron a pokol mellé mégis befér egy másik túlvilági távlat is, a jelenkori szerelemről ugyanis ekképp ír: „ő örökké az enyém lesz” [*Az igazi Márk-változat*].

A *Jól láthatóan lógok itt* tehát nyíltan beszél bármiről, anélkül, hogy meg lenne győződve mindennek létjogosultságáról. Mégis megteszi: gyónás-e ez a pokollal való, meg nem tanult szembenézés előtt? Önterápiás kísérlet az élet buktatóinak feldolgozására? Vagy csak számvetés az étellel egy kései kötetben? A válasz nem egyszerű, de egy biztos: az én egy súlyos darabját tárja fel magából. Egy olyan darabot, mely által saját magunkhoz is közelebb kerülhetünk. [*Magvető*]

Mekis D. János

Szintetikus avantgárd

MOHÁCSI BALÁZS: *HUNGÁRIA ÚT, HAZAFELÉ* [LASSÚVÁROS-KIÁLTVÁNY]

Visszautak az avantgárdba? Úgy látszik. Mohácsi Balázs verskötetének címe óhatatlanul is allegorikus, a „kiáltvány” műfaj pedig világossá teszi, merre is tekintünk, merre tartunk. A könyv teli van avantgárd gesztusokkal: szókincsében sok az expresszionista és dadaista elem, gyakran emlegeti Kassák Lajost, és hatat üzen a nagy kezdőbetűknek. Tehát avantgárd kötet.

Mégsem ilyen egyszerű a dolog. Az avantgárd a jövőbe néz, a retró-avantgárd a múltba, az elmúlt jövőbe réved. Ám a *hungária út, hazafelé* jelen idejű könyv.

Nyelvtani, poétikai és történelmi vonatkozásban is. Éppen *most* történnek a dolgok ezekben a versekben: a jelen pillanatban, és az elmúlt szűk tíz esztendőben. Mércéje a személyes idő, távlata a fiatal ember emlékezete. A tér pedig egy város, melynek személyes térképét és személyes időmetszeteit a mű, a maga poétikai terében és figuratív transzformációival, írásként mutatja meg, sőt mutatja fel. Nem túlzás azt állítani: a személyesség visszanyerése a voltaképpen tétje a könyvnek. De éppen az az érdekes, hogy ezt a lehetőséget milyen nyelvi-poétikai manőverekkel közelíti meg. Az avantgárd lírai újrahasznosítása is ebben játszik meghatározó szerepet.

A *hungária út, hazafelé* poétikai utalásai és absztrakt térreferenciái jellemzően a történelmi avantgárd felé mutatnak, ezt elevenítik fel, ezt állítják elő. A nyelvi gesztusok nemritkán *homage* jellegűek, Palasovszky Ödön, Németh Andor és mindenekelőtt Kassák Lajos verseit megidézve. „[M]áskor lehetett volna béke, / de te szemed zöld dobverőivel / riadót vertél. felhő tolt / odébb a nyáribb szeleket. // lengett a friss teregetés, / lengett a tornyok tetején a kék. / az arcokon a kánikula emlékét / láttam, rohant az utca.” [*máshol béke*] A vers képességében az anorganikus jelformák uralkodnak; a juxtapozíciós szerkezetek markerszerűek, utalás-jellegük miatt *homage*-pozícióból építik a versbeszédet. Az ígérekre építő nyelv jól felismerhetően expresszionista, míg a „szemed zöld dobverőivel / riadót vertél” dadaista reminiscencia. Aki ezt a megszólalásmódot idejétműltnak tekinti, az nyilván amelletts teszi le a voksát, hogy a klasszikus avantgárd kisebb részben múzeumi zárvány, nagyobb részt pedig feledésre ítélt epizód a magyar kultúra történetében. Jómagam nem osztom ezt a véleményt; ellenkezőleg: a megszólalásmódot izgalmasnak és művészi értelemben kommunikatívnak tartom. Esztétikai ítéletemet bizonyára modernség-szemléletem is befolyásolja. Komoly érvek hozhatók fel amelletts, hogy a történelmi avantgárd versnyelve nem süllyedt el, hanem beíródott a folytatódó modernségbe. A világirodalomban ezt sokkal könnyebb kimutatni, mint a magyarban, de azért itt sem reménytelen. József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, sőt maga Kassák Lajos a példa rá, hogy az avantgárd indulás milyen intenzíven tud beleöltődni a későbbi, nem-avantgárd életműbe. Mohácsi vállalkozása bátran revitalizálhatja e hagyományt, hiszen az sosem tűnt el teljesen, hanem integrálódott a modern líra folyamatába. Annál érdekesebb viszont kibontani, és a maga erős valóságában, a változott körülmények között, újraértelmezve felmutatni.

„Az új költészet csak egy szempontot értékel: a világ szintétikus látását, s a költemények megcsinálásánál mindenekfeletti célja a világban ezer felé futó alakok, gondolatok és érzések összefogása, egy új és egységes életté formálása!” – jelenti be Kassák Lajos 1916-ban, a *MA* második számában. [Kassák Lajos, *Szintétikus irodalom*, Ma, 1916/2, 18–21; i. h. 20.] Ennek útja-módja pedig az, hogy a mozgalom írói nem öncélú formai fogásokkal [„nűánszokkal”], s elsődlegesen nem is a valóság elemzésével dolgoznak. Hanem az alkotó „tudatosan szintétizált énjéből az analízis rejtett, de nagyon gondosan végigvezetett fonálára rakott gondolati, érzési és formai konklúziókból” építik ki az „új szintézist”. [Uo. 21.] Kassák elidegenítő nyelvi effektusai, a szavak grammatikai és figuratív rendjét megbontó lázadása sem kizárólag tagadó jellegűek; a konstruktivitás még a dadaista verseiben is fontos szerepet játszik. Mohácsi is e kondícióból indul ki, ám a közvetlen performatívumokkal óvatosan kell bánnia. Mivel az irodalmi nyelv jelszerűségét radikálisan, kritikusan újraértő, deszemiótizáló

avantgárd [vö. Derékly Pál, *Latabagomár ó talatta latabagomár és finfi: A XX. század eleji magyar avantgárd irodalom*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998] az eltelt száz esztendőben klasszikus szöveghagyományá vált, a nyelvi, formai jelenségei történeti távlatba helyeződnek, s nem lehet már hozzájuk spontán kapcsolódni. A dolgot tovább bonyolítja, hogy a „tisztá” avantgárdnak is megvan a maga látszólag töretlen, elkülönült tradíciója. Valójában azonban a neoavantgárdban (és a transzavantgárdban stb.) is törés és folytatás kettősségét észrevételezhetjük, s kérdéses, hogy a hagyomány, bár transzponálva, de nem tisztábban folytatódik-e a látszólag más érdekű, későmodern poétikákban.

A klasszikus avantgárd totalizáló mozzanatait, főként a poétikai és politikai kollektívizmust, már a neoavantgárd háttérbe szorította. Ez a vonulat ugyanakkor felerősítette a materialitásra és az akcióra alapozó művészetgyakorlatokat. A társadalmi jelenlét imperatívusza a morális célzatú provokációtól az önreklámos testsértésekig és ledarált hússértésekig terjed. Az irodalom és a képzőművészet határainak elmosása, és a színházias és tárgyszerű-konkrét szövegapplikációk során az irodalmi esztétikum rangja – vállaltan, szándékosan – egyre inkább megrendül, sőt már a létezése is kérdésessé válik. A neoavantgárdnak persze van egy erős szövegirodalmi iránya is, nálunk Tandori Dezső koncept-lírájával az élen, mely azonban részint az intellektuális absztrakció, részint az evidencializmus irányaiban teljesedik ki, és jórészt elszakad a klasszikus avantgárd figuratív törekvéseitől. Mohácsi kötete viszont, nagyon is tudatosan, a kassági vonalhoz kapcsolódik. A szerzőnek van bátorsága és tehetsége beszélni ezen a nyelven, és a szükséges elméleti és történeti háttértudással is rendelkezik. Persze azzal is tisztában van, hogy a jelenkori lírafolyamatokkal kell a versbeszédét összhangba hoznia. A város kétségtelenül az a par excellence modern jel, amely mindezeket a problémákat képes keretezni, tematizálni és lokalizálni. Mint egy bizonyos hely, és mint az általában vett urbanitás eszméje, a beleáramlás és a kikülönülés allegóriája és konkrétuma.

A kötet áttételes performatívumai részben önreflektívek, nemritkán magára a kommunikációs helyzetre vonatkoznak, mégpedig egyszerre több szinten és több szempontból: „hangosabban beszéljétek, mert / a fülemben duruzsol a város. / és a szememben már csak a rajzás” [*provinciális tekintet*]. A legbátrabb versekben az alanyi és a tárgyas líra beszéde egymást feltételezve bontakozik ki, anélkül, hogy a költői beszédszituáció maga kerülne jelkritikai összefüggésbe. „hétköznap délelőttökön a város más / nyelvet beszél iskolát kerülve / fogszabályozásra kéretőzve ki / emlékszem az élet mint a várfal / melletti kaptató sétája más / minőség” – indul párhuzamosan a tárgyas-megszemélyesítő, valamint az én-beszéd egyazon versben, hogy azután egyértelműen az előbbi javára tolódjon el az arány. „kopasz jegenyék a hatos már hajnal / óta örvénylő folyó elbőgi magát / egy kamion kukásautó rőfög de ezek / a hangok kékek és pírlo aranyárgák / ezek az utcák mind a kupola felé / sietnek a nap izzófehér patkói alatt / szikrázik a márvány és ezernyi tű / ezüstös szűrésától sajog mint egy / bőrcipőbe börtönzött fúvószenekar” [*a város négy nyelve délelőtt délután és este*]. Az expresszionista poétika szólal meg itt, igen erőteljesen és hitelesen. A színhatások, hangok és egyéb szenzuális benyomások megelevenednek a fellobbanó igék és megszemélyesítések révén. Az erős tárgyi-fenomenológiai konkrétumok váratlan szóképekbe torkollnak. A versben ott vibrál az irónia, de iránytalanul, körkörös

készenlétben. A szöveg így valamelyest önmagát is kérdéssé teszi, de a paródia határát nem lépi át. Nem ironizál célzatosan, nincs tetten érhető állító vagy tagadó szándéka, nincs politikai-ideológiai programja, még az irodalompolitika értelmében sem. Ezzel szemben van olyan, jól működő képi-figuratív szerkezete, amelybe egy különleges, funkcionális poétikai szűrő, a többértelműség alakzata van beépítve.

Az Empson rendszere szerinti osztályozásban ez az ambiguitás második típusa a lehetséges hét közül: az egyidejű grammatikai, szintaktikai alternatívák által kínált, lehetséges jelentések a vers szövetében egybeolvadnak. Az olvasási folyamatban realizálódva ez jelentheti azt, hogy valóban egyetlen, tiszta egységet képeznek a befogadó tudatában, de azt is, hogy éppen az értelem kihámozása szerez örömet a számára, s végezetül azt, hogy a többértelműség anélkül fejt ki hatását, hogy ez tudatosodna az olvasóban. Empson, akinek a rendszere persze egyáltalában nem szigorú (s ambiguitástól sem mentes), megjegyzi, hogy mindez nagymértékben az olvasó egyéni érzékenységének és pillanatnyi helyzetének a függvénye. (William Empson, *Seven Types of Ambiguity*, Chatto and Windus, London, 1949, 57.) Nem kell eldöntenünk, hogy a Mohácsi-vers lírai narratívájában és figuratív terében a folyóval azonosított városi főút bögi-e el magát, vagy a rajta közlekedő kamion; és azt sem, hogy a hangok egyszerre kékek és aranyárgák, vagy csak a hangok kékek, ezzel szemben az utcák „pírlő [sic!] aranyárgák”, így nem kell lehorgonyoznunk a szinesztézia, vagy éppen a konvencionálisból kizökkentett metafora mellett. Annál is kevésbé, mert a szinesztézia sem felel meg az organikus-analóg, nagykönyvi receptnek: ha a kamion bögése és a kukásautó rőfögése kék, az nem éppen olyan, mint amikor a színek víg pacsirtái zengnek.

A kizökkenést újabb figuratív tézis követi, amit a szintaxis kétértelműsége okán újabb szemantikai átkötés mozdít ki a pillanatnyi stabilitásából, és így tovább. A folyton, többszörösen is egymásba hurkolódó lehetőségek sorozata adja ki a hosszúvers narratíváját. Ilyen módon a benyomáseggyüttes a történő folyamatosság mellett – másodlagosan – a szövegszerű anyagiságra magára is vonatkozik. Amikor a vers „a város négy nyelvét” reprezentálja, a tömeg napszakonként változó mozgásformáira utal; de az ezeket a formákat leképező (és megképző) nyelv is sajátos, szövegegységként eltérő mozgásokat végez, eloldódva a plakatív jelhasználattól. A mindenkori, kiténtetett jelen értelmezésére koncentráló textusban a temporalitás reflexiója itt-ott váratlanul meghatározó szerepet játszik; ezeken a helyeken a pillanat felhasad, és az emlékezésben megnyílik a múlt: „és hűlő nyárszag ahogyan paprikás zsír / dermed megijedten érzem meg a tizenkét év előtti / délután még pár óráig szűz szagát / a citrom utca sarkán lakásod orchideás / illata parfümeitek illata a város / változó pontja-in cikan pengve / mint az egyre hidegebb esők esnek / le rám ezek az emlékek a város / emlékezet emlékezetem mind / egy [...] a város / fényei magukhoz illesztik egymást”. Az avantgárd szemiotikai revitalizációja felszabadítja az anorganikus kép lehetőségeit. A rekontextualizáció során azonban az organikus kép mozgástere is megmarad. Ez pedig nagyobb lehetőségeket biztosít a líranyelv számára, mint a monokulturális avantgárd elkötelezett programossága. A jelölők alapszintjén érvényesülő elidegenítő effektusok először az organikus jel kritikáját végzik el, majd második fázisban az anorganikus jel kritikáját. Ezek a fázisok azonban nem kifejlésként, hanem „második típusú ambiguitásként”, a fent leírt módon érvényesülnek az olvasásban. A művek

legtöbbje érintett ebben a folyamatban, és éppen közülük kerülnek ki a legerősebb darabok. Bennük és általuk sokkal több minden kimondható, mint a kötet poétikailag óvatosabb, kortárs-komfort szövegeiben.

A Mohácsi-kísérletnek az a tematikus tétje, hogy megnevezett és elbeszélt eseményekben mutassa meg egy meg nem nevezett, de bizonyos markerek révén Pécsként azonosítható város lehetőségeit. A hely maga éppúgy foglalkoztatja, mint a városköltészet poétikája. Azokat a referenciális esélyeket firtatja, melyek a kontingencia hasítékain át válnak hozzáférhetővé, a szerves kódba visszahajló irodalmi beszéd közegében. Azokat a szintetikus nyelvi lehetőségeket próbálgatja, sőt approbálja, melyek révén lehetővé válik a város „kinetografikus” ábrázolása – melyben történetileg éppen az organikus versus anorganikus jelopozíciók dinamizmusa játszik meghatározó szerepet. [Vö. Kulcsár Szabó Ernő, *A líra kinetográfiája és az „én” kívülhelyezése: A mozgás „írhatóságának” avantgarde és későmodern technikái*, Alföld, 2002/6.] Az avantgárd városvers hagyományosan esetleges, össze nem illő képekkel dolgozik, és felfokozott, kiáltásszerű nyelven vezeti elő a kollektív–tárgyas, szimultán történéseket, vagy a személyhez kötődő, harsány érzetegyüttest. Mohácsinál azonban az ehhez való viszony egy tágabb modernségtudat összefüggésében bontakozik ki. A deiktikus funkció és a perszonifikáció a metonimikus és a metaforikus jelentésirányt egymás kétértelmű összefüggésében, egyszerre engedik érvényesülni. E figuratív együttállások révén lehetséges, hogy az olvasó megérti vagy megsejti, de mindenesetre elfogadja, hogy a város a szerelem helyszíne és tárgya is. „az egész labirintus vihar ütlegeli nyomja be / függönyeim barikádját és én így is szépnek látom / dekoltált fölsőben selyemsima zöld párába borultam / vagy beborultam az esti sötét mélykék-feketébe” [*asszonyom a város lusta napon*].

A költemény hangteste is kettős, kétértelmű, hiszen a szabadverset virulens daktilusi ritmus életesíti. Ezzel éles kontrasztban áll az alcímadó *lassúváros-kiáltvány* stílusa. Az oximoronszerű felirat után sorakozó, alogikus propozíciók önfelszámoló–szónokias szerkezetté állnak össze. Ez a szöveg már nagyon közel kerül a paródiához, mégsem nevezhető annak, mert elsődleges célja egy sajátját újrakevert irodalmi beszédmód meta-dadaista, játékos kialakítása.

A város elsősorban nem toposz, nem alakzat, és nem is a szemlélet tárgya, hanem bejárható tér. Vagyis történés. Ezt kell valamiképpen beszéddé formálni. Egy kényelmes világnézeti diskurzus sokat segíthetne ebben, de Mohácsi lemond az ilyen közreműködésről. Élet és irodalom viszonyát nem a társadalmi cselekvés instant ideológiái mentén, hanem szemiotikai-ismeretelméleti tudatossággal gondolja újra. A neoavantgárd nyelvkritikai radikalizmusa a látókörén belül esik, formációit így vagy úgy felhasználja, de magát az irányt többé-kevésbé a félmúltba utalja. Az utalások, referenciák egy ilyen hagyományokban is gazdag város történeti-kulturális azonosságát körvonalazzák, nemcsak az irodalom, de a képzőművészet terén is. A kötet ekphraszisz-versei is ehhez kapcsolódnak [*három szobor; szonett*]. Közöttük kap helyet, s tágabb értelemben valóban közéjük is tartozik az építészeti szakszöveget versbe törő *huszonötösor*, mely közvetlenül a [huszonöt emeletes] *magasház* bontásáról szóló költemény után következik. Ez a tudatosan motívumjátékos kompozíció a kötet egyik erőssége.

A versek, poétikai stratégiáikat tekintve a klasszikus avantgárdhoz, s kisebb részben a neoavantgárdhoz kapcsolódnak. Van egy másik, rejtettebb, a főszövegben nem kinyilvánított, de nagyon is jelentős összefüggés, mely a kötet lírai beszédmódját az előbbinél erősebben beágyazza a kortárs versdiskurzusba. Ennek referenciáiról részint a paratextusok tájékoztatnak bennünket: az „intertextualitás és kollázs” feliratú függelékben (ott szigorúan kis kezdőbetűkkel) sok név szerepel ugyan, de ha a lokális kapcsolatokat leszámítjuk (remélem, világos, hogy nem pejoratív értelemben használom e szót), s úgyszintén a történeti modernség kontextusait, akkor feltűnhet egy markáns vonulat, ami több szálból áll ugyan, de ezek a szálak meglehetősen összesodródnak. Fehér Renátó, Fekete Richárd, Kemény István, Krusovszky Dénes, Marno János, Nemes Z. Márió, Peer Krisztián, Simon Márton, Szijj Ferenc neve tűnhet fel például, akik különböző csoportkötődésű, életkorú és ars poeticájú költők ugyan, de akiknek a lírayelvében és jelszemeletében mégis van valami hasonló; e tulajdonságnyaláb közös neve pedig: *tárgyias – vagy újtárgyias – költészet*, ami a nevével látszólagos ellentétben egyszersmind a személyes lírai közlések rehabilitációs kísérletét is magával hozza. Az újtárgyiaságot ma többen is a folyamatos árfolyamcsökkenést elszenvedő posztmodernnel állítják szembe. Más szerepben, szigorú kritikusként, Mohácsi maga is értekezett e kérdésekről. Könyve esztétikai céljaival az előbbi vonulathoz csatlakozik, az erős intertextualitás – és a popkulturális allúziók – miatt azonban felmerül az utóbbihoz való viszony kérdése is. Ugyanilyen fontosak a verskötet világirodalmi kapcsolódásai. A kortárs és közelmúltbeli angol és német nyelvű líra ezer szállal kötődik az avantgárdhoz mint hagyományhoz, s Mohácsi, a költő sokat profitál Mohácsi, a fordító munkájából. Kötete a maga allúziós és poétikai rendszerével arra világít rá, hogy az avantgárd magyar és nemzetközi hagyományának egylényegűsége, kulturális transzferekből álló története, hálózatosága, a múltból a jelenbe ható folyamata ma is alkalmat adhat a továbbírásra, egy egyszerre lokális perspektívájú és világirodalmi horizontú költészet művelésére, és hogy e kettő a legkevésbé sincsen ellentmondásban egymással.

Mohácsi Balázs ritka tudatossággal építi fel első kötetét, s épp ilyen gondosan el is simítja a szövegeinek műviségére utaló nyomokat. Vállalkozása dinamikusan, *jelszerűen* látatja a szubjektív tárgyi valóságban önnön modernséghez való viszonyát is. A műviségnek persze számos módozata van, az *hommage*-tól az utánzáson át az összetettebb hatásiszony-alakzatokig. Legalább az közös mindezekben, hogy a kulturális beágyazódáshoz valamilyen poétikailag releváns viszonyt alakítanak ki. Feltűnő diszkrépancia, hogy bár a kötet végén hosszú listát kapunk a vendégszövegek szerzőiről, ezek a szövegek alig-alig *látszanak* a versekben. Az átsajátító posztmodern gesztusszerűen eltörli az eredetet, de annak nyomhagyása, áttételes emlékezete éppenséggel a szövegkonstitúció generatív elvének bizonyul. Mohácsinál azonban rejtélyes módon még a kortárs alternatív popkultúrából vett intertextusok, dalszövegek is beolvadnak a „saját költészet” diskurzusába. Az avantgárd revitalizációja is hasonlóképpen szervesítő jellegű. A posztmodernről leváló könyv ezzel a diszpozícióval lemond a paródia és a fragmentáltság dezillúziós-elidegenítő, okot és okozatot egyaránt lefokozó (de azért éppen ebből, szituatív erő, sőt fölényt merítő, nyerő) nyelvi technikáiról. S szintén lemond a pastiche vagy a rájátszás során értelmezésre felkínált, az így elnyert történeti távlatban megmutatott, a „saját” és „idegen” kettősségében konfigurált, interpretatív lírai állításokról. Mohácsinál

a szöveg a vállalt előzményei ellenére is erőteljesen magára van utalva, nem hajtja a posztmodern ironia kriptó-akaratelvű motorja.

„az összes gumikacsázások között a leggyakorlatiasabb / kalapács a költészet. a költeményépítő mérnöki elmé- / vel konstruál, a valóság vasgerendáihoz tüdőzi a kohót, / építményéért nemcsak tervével, hanem húsával is felel.” [néhány megjegyzés a költeményépítés kérdéséhez] Mohácsi pozíciója metaironikus. Állításaival nem lehet vitatkozni, de azonosulni is nehéz velük. Poétikájának nincsen totális retorikai tétje [a *lassúváros-kiáltvány* alcím épp ezt de-manifesztálja], és ez kifejezetten a javára irandó. Alapindíttatása a kortárs újtárgyas költészet, melynek személyiségállítási kísérletei nemritkán folyamodnak idegen, markáns poétikák újrahasznosításához. Mohácsi szintetikus avantgárdja a klasszikus, történeti avantgárd nyelvét eleveníti fel hitelesen, de sok egyebet is beledolgoz, szintén hitelesen. A költő ezeket a műveleteket üdítő könnyedséggel hajtja végre. Műve a legjobb értelemben szórakoztató. A *hungária út, hazafelé* a legkorszerűbb poétikai törekvéseket következetesen egyezteteti össze a széles spektrumon szemlélt lírai hagyománnyal, és nyújt vonzó, nyelvi játékokban gazdag, formailag változatos, friss és folytatásra érdemes költészetet. [Jelenkor]

Major Ágnes

„Levelem levél Írisz koszorújából”

„LÁTHATATLAN SELYEYSÁL A SZÁMON”: NEMES NAGY ÁGNES ÉS LENGYEL BALÁZS LEVELEIBŐL.
ÖSSZEGYŰJTÖTTE, S. A. R. BUDA ATTILA, PATAKY ADRIENN ÉS TŰSKÉS ANNA

Nem szokás kritikát a recenzeált kötet borítójának vizsgálatával kezdeni (vagy egyáltalán kitérni rá), a Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs válogatott leveleit közre adó, idén megjelent gyűjtemény esetében azonban ez megkerülhetetlennek látszik. A borítón szereplő, egymásra tekintő [ekkor már elvált] Nemes Nagy és Lengyel 1966-ban készült portréját ugyanis egy fehér színű törésvonal osztja markánsan ketté. A fotó fölött olvasható, a kötet címéül választott sor, bár esztétikai értelemben kétségkívül figyelemre méltó [„láthatatlan selyemsál a számon”], mégsem tűnik jó választásnak: a borítón szereplő kép a két ember közti kapcsolat megtörését reprezentálja, a cím ennek fényében értelmezve a szabadságban való korlátozottságot, az elhallgattatást, a beszédre való képtelenséget is eszünkbe juttathatja, ami valamiféle egyenlőtlen, alá-fölrendeltségi viszonyt implikál, s ez – gondolhatnánk – hozzájárulhatott e megromlott kapcsolathoz. A kötetet kézbe véve az a benyomásunk támadhat tehát, hogy a gyűjtemény Nemes Nagy és Lengyel szerelmére, házasságára, majd pedig válására fókuszál: sőt, talán nem túlzás azt állítani, hogy az olvasó a borító alapján azt feltételezheti, hogy a feleség és a férj [illetve válásuk után a volt feleség és volt férj] egymásnak írott leveleit olvashatja majd. A kötetet fellapozva, illetve a szerkesztők által írt Bevezetőt elolvasva azonban hamar rájöhethetünk, hogy korántsem arról van szó, hiszen a gyűjtemény Nemes Nagy és Lengyel másoknak – barátoknak, munkatársaknak – írott leveleit tartalmazza [ez alól egyetlen, Lengyel Balázs volt feleségének írt 1974-es, néhány soros levele képez kivételt], a címként választott idézet ráadásul nem is egy levélből, hanem Nemes Nagy *Tavasszal* című, korábban publikálatlan, szintén a *Bevezető*ben közölt verséből való. Mindazon túl, hogy kissé félrevezető megoldással állunk szemben, ez azért is jelent problémát, mert így a kötet célközönségének kijelölése is kérdésessé válik. Őszintén szólva az az érzésem támadt, mintha a gyűjtemény a szélesebb olvasóközönség figyelmét és érdeklődését is kiváltó Mészöly–Polcz-levelezéskötet [*A bilincs a szabadság legyen: Mészöly Miklós és Polcz Elaine levelezése 1948–1997*, s. a. r., jegyz. és utószó Nagy Boglárka [Jelenkor Kiadó, Budapest, 2017.]] sikerét kívánta volna megcélozni – ha valóban így van, könnyen lehet, hogy e mögött kiadói döntés húzódik, az első benyomás mindenestre kétségkívül meglehetősen, így pedig hamis elvárást generálhat az olvasóban. A kötetbe válogatott levelekből egyébként Nemes Nagy és Lengyel kapcsolatáról nemigen tudunk meg részleteket. Érdemes azonban megjegyezni, hogy 1958-as válásuk ténye a levelek olvasása közben egészen elhalványulni látszik, hiszen számos, a válás utáni levelet közösen írtak meg, vagy legalábbis közösen írtak alá.

Ha a kevésbé szerencsés borító- és címválasztáson túltesszük magunkat, egy kétségkívül elismerésre méltó, nagy gonddal összegyűjtött és pontosan megadatok filológusi munkát kapunk a kezünkbe. A fentebb már említett *Bevezető* tájékoztatja az olvasót a közlési elvekről, a [közelmúltbeli] magánlevelezések kiadásának nehézségeiről, dilemmáiról, s a Nemes Nagy- és Lengyel Balázs-, tágabban pedig az újholdasok levelezéskiadásainak eddigi állomásairól. A kötet összesen 174, 1946 és 2005 között keletkezett levelet közöl kronologikus sorrendben, melyeknek Lengyel Balázs és/vagy Nemes Nagy Ágnes a feladója. A címzettek között több ismert névvel is találkozhatunk (pl. Rába György, Szabó Magda, Illés Endre, Cs. Szabó László, sőt egy helyütt Aczél György neve is felbukkan a Graves-díj odaitélése kapcsán), de persze olvashatunk barátoknak, rokonoknak írt leveleket is (Gálffy Endréné Vityi Gizella és Nagy Lászlóné Hrabovszky Anna például sok Nemes Nagy-levél címzettje). Az időrendi sorrendben való közlésből következik, hogy a levelek témája igen változatos képet mutat: a mindennapi élet történéseiről számot adó levelek mellett szakmai fókuszú, az irodalmi élet működésének szempontjából fontos pillanatokba is betekintést kapunk. Az olvasást, illetve a levelekben foglaltak megértését segíti, hogy azokat öt nagyobb egységben közlik a szerkesztők. Az 1946 és 1948 közötti levelek leginkább az Újhold első hét száma megjelenésének függvényében fontosak; az 1949 és 1956 közti levelek a már perifériára szorult szerzők (Nemes Nagy és Lengyel mellett Ottlik Géza, Mándy Iván, Szabó Magda stb.) alkotói tevékenységébe (műfordítás, szerkesztés, gyermekirodalom) is betekintést nyújtanak; az 1957 és 1980 közötti időszak az „újholdasság” irodalmi eszménye feléledésének szempontjából jelentős; 1981 és 1989 között a korábban túrt szerzők lassanként támogatott státuszba kerültek, s lehetőség nyílt az évkönyvek megjelentetésére; míg az utolsó egység levelei már egy olyan időszakban (1990–2007) születtek, amikor az „újholdasság” fogalma lassanként eltűnni látszott, ugyanakkor megerősödött az egyes művek és életművek szakmai szempontú olvasása.

Különösen izgalmasak a műfordítás műhelyitkait feltáró darabok, ilyen például Nemes Nagy az amerikai költő, író és egyetemi tanárnak, Bruce Berlindnek címzett franciául írt levele (80. számú levél; a francia nyelvű leveleket Tüskés Anna fordításában olvashatjuk a kötetben). Berlind fordította angolra Nemes Nagy verseit, aki válaszlevelében a fordítás közben nehézségeket okozó kifejezések magyarázatával nyújt segítséget Berlindnek. A „Medárd-zöld” [a *Vihar* című versből], mely Nemes Nagy saját szóalkotása, valamint a nyelvjárási „dobrokol” [A *lovak és az angyalok* című versből] kifejezések magyarázatán keresztül nem csupán a fordítás közben felmerülő, nyelvi és kulturális különbségekből fakadó problémák kerülnek középpontba, de a levélhelyzet arra is alkalmat ad, hogy Nemes Nagy saját költészetéről szóljon: „De ez [ti. a „dobrokol” ige] csak egy kis árnyalat, a magyar nyelvre jellemzőbb, mint énám” – írja. Egy másik, szintén a műfordítás szempontjából érdekes darab Nemes Nagy Szabó Edének írt levele, melyben a Rilke-versek átültetésének nehézségeiről számol be: „Az ember azt képzei, hogy azzal a ménkű nagy rutinnal most már mindent megold – pedig dehogy. Rilke az Rilke” [25. számú levél]. A levélhez tartozó egyik jegyzetben ráadásul a Hrabovszky Anna hagyatékában fennmaradt, mindeddig kiadatlan *Őszi nap*-fordítást is közreadják a kötet sajtó alá rendezői.

Ezen a ponton érdemes felhívni a figyelmet a tárgyi és nyelvi jegyzetek fontosságára. Nemes Nagy és Lengyel mellett Ottlik Géza (azaz Cipi) 1959 januárjában Lakatos Istvánnak küld rövid üzenetet: „Szeretettel üdvözlünk, és reméljük, hogy nemsokára személyesen találkozunk” [26. számú levél]. Egy kedves, baráti levélről van szó, amelynek nem tulajdonítanánk különösebb jelentőséget, azonban a levélhez tartozó jegyzetből kiderül, amiatt mégiscsak fontos, mert a feladók Lakatosnak a börtönből való szabadulása alkalmából küldték üdvözlőüket. A legkisebb utalás is magyarázatot kap a jegyzetekben, legyen szó irodalmi múról, személyről vagy akár történelmi eseményről.

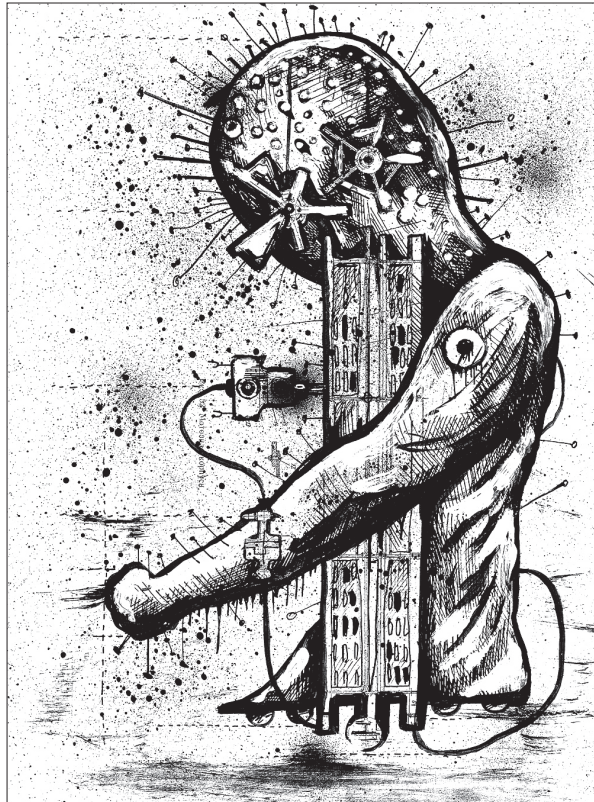
Irodalomtörténeti szempontból Lengyel Balázs levelei egy hajszállal talán fontosabbak. A kötet első, 1946-os keltezésű levelét is ő írta Csorba Győzőnek, méghozzá az Újhold megjelenésének előkészületei apropóján. 36 évvel később, 1982-ben szintén Csorbának számol be lapalapítási terveiről: 4 év múlva pedig megalakul a félévente megjelenő antológia, az Újhold-Évkönyv. Számos további levélből értesülhetünk az Újhold és az Újhold-Évkönyv szerkesztési munkálatairól, nehézségeiről, a felkérésekről vagy épp a szerkesztőségi honoráriumok megállapításáról. Lengyel rögtön a 2. számú levélben megfogalmazza: „Egy szerkesztőnek komponálnia kell, s a kompozíció gazdaságos beosztást követel.” Ha nem is egyfajta ars poetica ez, mindenesetre kétségkívül elegáns indoklása annak, miért csak a következő Újhold-számban jelennek majd meg Csorba versei.

A szakmai kapcsolattartás azonban néhol személyesebb, s nem minden esetben feszültségektől mentes. Az irodalmi ügyek megvitatásán túl a leveleket olvasva személyes ellentétek is kirajzolódnak előttünk, mint ahogyan Nemes Nagy Radnóti Sándornak írt levelében, melynek apropója Lukács György 1970-es Babits-bírálat [131. számú levél]. De Lengyel Balázs és Mészöly Miklós viszonya sem volt felhőtlen, s bár a kapcsolat megromlásának pontos okait nem ismerjük meg, a nyolcvanas évek néhány levele arról tanúskodik, hogy a háttérben komoly ellentétek állhattak: „Maradjunk tehát a jövőben a természetes és elkerülhetetlen irodalmi egymás mellett élés kulturált formája mellett. A magánügyek teljes kizárásával, bármi volt is a múlt, bármit tudunk is kölcsönösen egymásról. Ez lehetővé teszi, hogy munkáidat olvassam, gondolkozzam róluk, esetenként örüljek nekik, mint irodalmunk gyarapodásán, vagy akár írjak is róluk. Én ugyanis sohasem keverem bele irodalmi ítéleteimbe rokonszenvenemet vagy ellenszenvenemet, vagy akár személyes konfliktusok miatti haragomat. Arra a rövid időre, ami még előttünk áll, ez éppen elegendő kapcsolat lesz” – írja Lengyel 1986-ban [133. számú levél].

A válogatás persze olyan, néhol megmosolyogtató pillanatokba is betekintést nyújt, amikor az irodalmi és hétköznapi élet egy-egy ponton összeér. Erre példa a 127. számú levél, melyben Nemes Nagy barátnőjének számol be arról, hogy a Kossuth-díjhoz járó pénzüsszezből végre megvásárolhatta a régóta áhított televíziót: „Balázssal néztük a gyönyörű színes tévét. Micsoda szerencse, hogy még lesántulásom tűrhető idején sikerült megvenni [a Kossuth-díjból; azt hiszem írtam már. Erre vágytam.]” De megemlíthetjük Nemes Nagy egyik 1980-ban írt levelét is, melyben közel sem pátozszos hangvétellel ír költőtársairól: „Kedden, ápr. 8-án megyek Kaposvárra, költészet ill. József A. napjára még 22 költővel. Szörnyű, ennyi költő” [100. levél]. De ahogyan a hétköznapi eseményei, rutinja, esetenként súlytalan apróságai, úgy természetesen

a gondok és kellemetlenségek is az élet velejárói, s ez által válnak levéltémává. A kötet darabjait egymás utáni sorrendben olvasva pedig szembetűnő (bár nem meglepő), ahogyan az idő múlásával a különféle betegségek, testi bajokkal kapcsolatos passzusok – beszámolók orvosi kezelésekről, az aktuális, egyre romló egészségi állapotról, aggodalommal teli érdeklődések a címzettek hogyléte felől – is megszorognak.

Összességében véve a levelezéskötet fontos adalékul szolgál a Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs életét és munkásságát vizsgáló kutatásoknak, de természetesen az Újholddal [és az újholdasokkal] foglalkozók is számos új információval gazdagodhatnak, ha kézbe veszik a könyvet. Nem elhanyagolható a tény, hogy a gyűjteményben közölt levelek sok esetben igazán élvezetes olvasmányok: a szövegek nyelvi, stilisztikai, retorikai megoldásainak köszönhetően sokszor jóval többek pusztán információátadásra szolgáló levélnél. Nemes Nagy Ágnes Hrabovszky Annának írt észak-amerikai úti beszámolóját például már emiatt az egy mondat miatt is érdemes volt közölni: „a delfinek, amint érthetetlen jóindulattal mosolyognak ránk, undok emberekre, és vakartatják gumi-hátukat, azok remekek” [95. számú levél]. Mindezeket túl jellegéből adódóan pedig számos mikrotörténeti adat birtokába juthatunk, ha fellapozzuk a kötetet – melynek darabjai, ha nem is kivétel nélkül Írisz koszorújából való levelek, de kétségkívül izgalmas kordokumentumai a közelmúlt évtizedeinek. [Gondolat]

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: [52] 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.